

Karl Kautsky
Socialismens grundläror
Bearbetning efter Erfurterprogrammet
1892

Första svenska upplagan 1904. Även utgiven 1909.

Denna skrift spelade mycket stor inte bara i Tyskland utan var en av de viktigaste och mest inflytelserika skrifterna i den revolutionära europeiska socialdemokratien före första världskriget. Inte minst spelade den en stor roll för det ryska socialdemokraterna, såväl bolsjeviker såväl som mensjeviker (Lenin, Plechanov m fl).

Lars T. Lih påvisar i sin viktiga bok *Lenin rediscovered* Kautskys stora betydelse för Lenin. Detta gäller i synnerhet förliggande arbete och det tyska Erfurtprogrammet som det är en kommentar till. Lih anser att inflytandet är så starkt att han benämner dåtidens Lenin för ”erfurtian”.

Föreliggande version av Kautskys arbete utgår från 1909 års svenska upplaga. Vi har dock gjort viss modernisering av det svenska språket (huvudsakligen rör det sig om att ålderdomliga verb- och pluralformer har ersatts). Den som är intresserad av att läsa originalskriften (dvs utan språkliga förändringar) finner den på webbplatsen Marxist Internet Archive (se [Socialismens grundläror](#))

Innehåll

Förord	1
I. Smånärningarnas undergång	1
1. Smånärningar och privategendom	1
2. Vara och kapital	3
3. Det kapitalistiska produktionssättet	5
4. Smånärningarnas dödskamp	7
II. Proletariatet	11
1. Proletärer och hantverksgesäller	11
2. Arbetslönen	14
3. Proletärfamiljens upplösning	15
4. Prostitutionen	16
5. Den industriella reservarmén	16
6. Proletariatets ökning. Handelns och de ”bildades” proletariat	18
III. Kapitalistklassen	21
1. Handel och kredit	21
2. Arbetsdelning och konkurrens	23
3. Profiten	24
4. Jordräntan	24
5. Skatterna	26

6. Profitens sjunkande	27
7. Stordriftens tillväxt. Kapitalsammanslutningarna	29
8. Näringskriserna	32
9. Den kroniska överproduktionen	36
IV. Framtidsstaten	38
1. Social reform och revolution	38
2. Privategendom eller samegendom?	39
3. Den socialistiska produktionen	41
4. Statens ekonomiska betydelse	43
5. Statssocialismen och socialdemokratien	44
6. Framtidsstatens upprättande	45
7. Egendomens indragning	49
8. Produkternas fördelning i ”framtidsstaten”	50
9. Socialismen och friheten	54
V. Klasskampen	56
1. Socialismen och de besittande klasserna	56
2. Proletariatet	57
3. Tendenser upp och ned	60
4. Välgörenhet och arbetarskydd	60
5. Fackföreningsrörelsen	62
6. Den politiska kampen	64
7. Arbetarepartiet	66
8. Arbetarrörelsen och socialismen	67
9. Socialdemokratien, föreningen av arbetarrörelse och socialism	69
10. Socialdemokratins internationalitet	70
11. Socialdemokratien och folket	72

Förord

Det arbete, som här framläggs, utgör en delvis mycket starkt sammandragen bearbetning av den utredning, som Karl Kautsky för c:a 17 år sedan gjorde över den principiella delen av den tyska socialdemokratins på kongressen i Erfurt den 14-20 oktober 1891 antagna program.

Hans arbete utkom för någon tid sedan i sin femte upplaga, och han förklarar i förordet till denna upplaga, att han under alla dessa år ej funnit anledning att ändra eller tillägga någonting. Som läsaren finner, är arbetet varken mer eller mindre än en sammanhängande utveckling av den vetenskapliga socialdemokratins grundåskådningar samt historiska bakgrund ochoundgänglighet. Det svenska partiprogrammet, som på sin tid utarbetades av vår oförgätlige Axel Danielsson, skiljer sig i sin principiella del föga väsentligt från Erfurterprogrammet, om man undantar, att Danielsson skarpare än det tyska programmet betonat, att samtidigt med det de gamla mellanklasserna försvinner, uppkommer mellan överklass och proletärer nya mellanlägen. Men även denna skillnad är mer skenbar än verklig, enär ju dessa nya mellanlager också i stort sett delar proletärlotten, nämligen social egendomslöshet och existensens osäkerhet samt är mer eller mindre fullständigt beroende av kapitalet. På grund därav har vi ansett det resonemang, som bygger sig på Erfurterprogrammet, också kan tillämpas på vårt svenska partiprogram och tror oss göra en ansats att klara synpunkterna inom och utom vår rörelse genom att framlägga denna översikt.

I. Smånäringarnas undergång

1. Smånärings och privategendom

Socialdemokratins program har två avdelningar, en *allmän teoretisk*, som behandlar socialdemokratins grundsatser och slutmål, och en *praktisk*, som innehåller de fordringar, vilka socialdemokratien som praktiskt parti måste ställa på det nuvarande samhället och den nuvarande staten för att därigenom reda vägen till sitt slutmål.

Det är blott den första, allmänna avdelningen, som här sysselsätter oss. Denna sönderfaller i två underavdelningar: 1) En redogörelse för *det nuvarande samhället* och dess *utvecklingsgång*. Därur dras sedermera som följsatser: 2) socialdemokratins *slutmål* och 3) de *medel* som kan och skall leda till dess förverkligande.

”Ekonomisk utveckling”, det är själva kärnpunkten i den socialdemokratiska tankevärlden. Mången anser sig säga någonting mycket välvist, när han gentemot oss förklarar: ”Det givs intet nytt under solen. Som det nu är, har det alltid varit och skall alltid förbli”. Ingenting kan vara oriktigare eller dåraktigare än detta påstående. Den yngre vetenskapen visar oss, att ingenstädes råder stillestånd, att i samhället lika väl som i naturen kan iakttas en beständig utveckling.

Vi vet nu, att den ursprungliga människan på djurliknande sätt närde sig blott genom insamling av det, som naturen frivilligt bjöd henne. Men hon uppfann ett vapen efter det andra, ett verktyg efter det andra, det ena fullkomligare än det andra. Hon blev fiskare, jägare, boskapskötare, slutligen bofast jordbrukare och hantverkare. Allt snabbare blev utvecklingens gång, tills den slutligen nu i ångans och elektricitetens tidsålder, blivit så snabb, att vi kan följa den med våra egna ögon utan att behöva göra jämförelser med gångna tider. Och då finns det ännu folk, som med överlägsen min vill lära oss, att det ej finns någonting nytt under solen!

Det sätt, varpå människorna vinner sitt livsuppehälle och frambringar (producerar) de därtill

oundgängliga förnödenheterna, beror på beskaffenheten av deras verktyg och råämnen, med ett ord på de medel, som står dem till buds för frambringande av förnödenheter (produktion), på deras *produktionsmedel*. Människorna har aldrig producerat enstaka utan alltid i större eller mindre samhällen, vilkas form varje tid är beroende av den samtidigt rådande produktionsformen.

Produktionens utveckling motsvaras sålunda av en samhällelig utveckling.

Samhällets former och dess medlemmars förhållanden inbördes sammanhänger emellertid på det närmaste med de *egendomsformer*, som det erkänner och hävdar. Hand i hand med produktionens utveckling går för den skull en utveckling av egendomen. Ett exempel skall klargöra detta. Vi skall låna detsamma från bondens näring.

En ordentlig lantushållning omfattar två grenar: *boskapskötsel* och *jordbruk*. Boskapskötseln var hos oss ända in i 1700-talet och är mångenstädes ännu grundad huvudsakligen på mulbetet. Men detta förutsätter samegendom till jord och mark. Det skulle vara meningslöst, om varje sådan bonde ville avsöndra och särskilt för sig inhägnat sin egen lilla bit betesmark, hålla en särskild herde för några få kreatur o.s.v. Därför fasthänger bonden, där betessystemet ännu består, med största envishet vid betesallmänningar och gemensamma herdor.

Annorlunda ställer det sig med jordbruket, när detta drivs med småbondens enkla redskap och utan maskiner. En gemensam bearbetning av ett byalags hela åkermark genom samtliga lagets medlemmar är under dessa omständigheter varken nödvändig eller nyttig för produktionen. Småbondejordbruket kräver, att den enskilde ensam eller i förening med några få – en sådan grupp som bondefamiljen bildar – särskilt för sig odlar ett stycke mark. Men under dessa förhållanden kommer jordens odling att bli så mycket omsorgsfullare och lämna en så mycket rikare avkastning, ju friare odlaren kan förfoga över sin jord och ju fullständigare avkastningen av arbetet och förbättringarna på hans jord tillfaller honom själv. Jordbruket kräver sålunda i sin begynnelse smådrift, men denna förutsätter privategendom till produktionsmedlen för att kunna utveckla sig.

Vi ser sålunda exempelvis hos de gamla tyskarna den samegendom till jord och mark, som härskade hos dem, så länge boskapskötsel på betets grundval (och jakten) var de förnämsta medlen till vinnande av livsuppehållet, i samma mån allt mer och mer försvinner och lämnar rum för privategendom till jord och mark, som småjordbruket trädde fram i förgrunden. Betessystemets ersättande med stallfodring gjorde fullständigt slut på den lantliga samegendomen.

Så har under inflytande av den ekonomiska utvecklingen och till följd av framstegen inom lantushållningen bonden, ifrån att vara kommunist, blivit en fanatisk anhängare av privategendomen.

Vad gäller småbonden, gäller också hantverkaren. Hantverket fordrar icke något samarbete av ett större antal likställda arbetare. Varje arbetare inom hantverket producerar antingen ensam för sig eller med en eller ett par medhjälpare, gesäller, som hör till hans familj eller hushåll. Liksom i småjordbruket så håller också inom hantverket varje arbetare i gång sin egen särskilda näring, och därför behöver hantverket lika väl som smådriften inom jordbruket privategendom till de produktionsmedel det använder och till de produkter det frambringar för att fullständigt kunna utveckla sin avkastningsförmåga, sin produktionskraft. Inom smådriften beror arbetarens produkt av hans personlighet, hans skicklighet, hans flit och uthållighet. Han tar den därför i anspråk för egen del som sin personliga egendom. Men han kan ej fullständigt utveckla sin personlighet i produktionen, om han ej är fullständigt fri och fritt förfogar över sina produktionsmedel, d.v.s. om ej dessa är hans enskilda egendom.

Det har socialdemokratin insett och uttryckligen erkänt genom sin programförklaring, att

privategendomen till produktionsmedlen utgör grundvalen för smådriften. Men den förklarar också, att det borgerliga samhällets utveckling med nödvång leder till smådriftens undergång. Låt oss nu betrakta gången av denna utveckling!

2. Vara och kapital

Det borgerliga samhällets utgångspunkter är det lilla jordbruket och hantverket. Bondefamiljen tillfredsställde ursprungligen själv alla sina behov. Den frambragte alla de närings- och njutningsmedel den behövde, alla kläder för sina medlemmar, den byggde själv sitt hus o.s.v. Den producerade så mycket den själv behövde men heller icke mer. Men med tiden kom den genom jordbrukets utveckling dithän, att den framställde ett överskott av produkter, som den ej själv omedelbarligen behövde. Den sattes därigenom i stånd att för detta överskott tillbyta sig produkter, som den själv ej kunde framställa eller ej framställa på tillfredsställande sätt men som var den begärliga, såsom ett smycke, ett vapen eller ett verktyg. Genom utbytet blev dessa produkter till *varor*.

En vara är en produkt, som ej är bestämd till användning eller förbrukning (konsumtion) inom den näringskrets, där den framställts, utan till utbyte mot produkter från en annan näringskrets. Den säd, som en bonde odlar för egen förbrukning, är ej en vara, men väl den, som han odlar till försäljning. Att sälja betyder ingenting annat än att utbyta en vara mot en annan, som är begärlig för alla och som på detta sätt blir till *pengar*, t.ex. guld.

Bonden blir, som vi ser, under förloppet av den ekonomiska utvecklingen till en varuproducent; hantverkaren är redan från början varuproducent. Och det är ej blott ett överskott av produkter, som den senare säljer, utan för honom står just produktionen för försäljning i förgrunden.

Varuutbytet förutsätter emellertid två ting: för det första att ej alla enskilda näringsgrenar framställer samma sak utan att en *arbetsdelning* har inträtt inom samhället och för det andra att de utbytande fritt förfogar över de produkter de utbyta, att dessa är deras privategendom. Ju mer under loppet av den ekonomiska utvecklingen arbetsdelningen i enskilda fack fortskrider, dess mer träder i allmänhet produktionen för egen förbrukning tillbaka och undanträngs av varuproduktion.

Arbetsdelningen leder slutligen till, att även köpandet och säljandet blir en särskild näringsgren åt vilken en klass av människor uteslutande ägnar sig, *köpmännen*. Dessa får sin inkomst av att köpa billigt och sälja dyrt. Därmed är dock icke sagt, att de kan bestämma en varas pris. En varas pris beror i främsta rummet på hennes *bytesvärde*. Men en varas värde bestäms genom den i allmänhet till dess framställande erforderliga arbetsmängden. En varas pris sammanfaller dock nästan aldrig fullständigt med hennes värde; det bestäms ej blott av *produktionsförhållandena* liksom värdet utan också av *marknadsförhållandena*, framför allt genom efterfrågan och tillbud, därav i hur stor mängd en vara förs i marknaden och i vilken mängd den åstundas. Men även priset är underkastat vissa lagar. Det är bestämt på bestämd tid och bestämda platser. Vill sålunda köpmannen nå ett inköpspriset överskjutande försäljningspris för en vara, d.v.s. vinst eller profit, så kan han i regeln nå detsamma blott däri- genom, att han köper en vara på en ort och på en tid, då den är billig, och säljer den på en ort och på en tid, då den är dyr.

När bonden eller hantverkaren köper varor, gör han detta, emedan han behöver dem för sig eller sin familj, som produktions- eller livsmedel. Köpmannen köper varor icke för att själv förbruka dem utan för att använda dem så, att de lämnar honom en *vinst*. Varor och penningssummor, som användas till detta ändamål är, – *kapital*.

Man kan ej om en vara eller penningssumma i och för sig säga om den är kapital eller ej. Det beror på dess användning. Tobaken, som en handlande köper för att sälja den med vinst, är

kapital. Tobaken, som han köper för att själv röka den, är för honom intet kapital.

Den ursprungligaste formen av kapital är *köpmanskapitalet*. Nästan lika gammalt är *ockerkapitalet*, vars vinst består i den ränta, som kapitalisten inhöstar för utlånade varor eller penningssummor.

Kapitalet bildas på ett visst skede av varuproduktion, naturligtvis på grundval av privategendomen, som ju utgör grundval för hela varuproduktionen. Men under kapitalets inflytande erhåller privategendomen ett alldeles nytt anlete, eller rättare sagt den erhåller två anleten. Jämte sitt småborgerliga, som motsvarar smådriftens förhållanden, får den ett kapitalistiskt. Försvaren av den nuvarande privategendomen pekar blott på dess småborgerliga sida och dock måste man vara blind för att numera kunna förbise privategendomens kapitalistiska sida.

På det skede av den ekonomiska utvecklingen, som vi här behandla, då kapitalet blott är köpmans- eller ockerkapital, blir till en början blott få drag i detta kapitalistiska anlete skönjbara, men de är anmärkningsvärda.

Bondens eller hantverkarens inkomst beror under smådriftens herravälde i främsta rummet på hans och hans familjemedlemmars *personlighet*, hans flit, skicklighet, o.s.v. Köpmannens vinst är däremot så mycket större, ju mer *pengar* han har att köpa varor för, ju mer varor han har till avsalu. Om jag köper 10,000 kilogram tobak, blir min vinst under i övrigt lika förhållanden hundra gånger så stor, som om jag köper 100 kilo. Detsamma gäller för ockraren. Kapitalistens inkomst i hans egenskap av kapitalist beror sålunda i främsta rummet på *storleken* av hans kapital.

Den enskildes arbetskraft och färdigheter är begränsade, så också mängden av de produkter, som en arbetare under bestämda förhållanden kan frambringa. De kan aldrig överskrida ett visst genomsnitt. Pengar däremot kan man hopa i oändlighet, och därför finns intet mått, ingen gräns. Och ju mer pengar en person har, dess mer framkläcka de, när de användas som kapital. Därmed är möjligheten given att förvärva *omätliga rikedomar*.

Men privategendomen skapar ännu en möjlighet. Den privata äganderätten till produktionsmedlen betyder för en var den rättsliga möjligheten att förvärva dessa men också möjligheten att förlora dem, d.v.s. medlen till sitt uppehälle, och sålunda försjunka i *fullständigt armod*. Ockerkapitalet förutsätter redan denna möjlighet. Den som har vad han behöver, skall aldrig ta någonting till låns. Genom att använda sig av de behövandes nödläge är ockerkapitalet ett medel att förvärva detta.

Vinst utan arbete, omätliga rikedomar hos den ene, fullständig fattigdom hos den andre – dessa drag visar oss privategendomens kapitalistiska anlete. Men ännu förbli dessa drag beslöjade, så länge köpmans- och ockerkapitalet befinner sig i början av sin utveckling. Särdeles det fulaste draget, armodet, framträder blott svagt, och egendomslösheten blir undantagsfall, är icke ännu stora folkmassors tillstånd.

Ty liksom de andra utsugarna, som dyker upp vid sidan av köpmannen och ockraren, t.ex. de feodala jordägarna, är också köpmannen och ockraren på detta utvecklingskede hänvisade till smådriftens blomstring på land och i stad. Ännu gäller ordstävets, att "har bonden pengar, så har hela världen det". Handeln förintar inte smådriften utan gynnar den i stället under vissa förhållanden. Ockraren utsuger sina gäldenärer men har intet intresse i deras undergång. Förlusten av produktionsmedlen, fattigdomen, uppträder under dessa förhållanden ej som regelbunden samhällsföreteelse utan som en särskild olycka, framkallad genom utomordentliga fall eller utomordentlig oskicklighet. Fattigdomen gäller då antingen som en av gud sänd prövning eller som ett straff för lättja, lättsinne o.s.v. Denna uppfattning gäller än i dag ganska starkt i småborgerliga kretsar, och ändock har sedan dess egendomslösheten blivit en helt annan

företeelse än den fordom var.

3. Det kapitalistiska produktionssättet

Under medeltidens förlopp utvecklade sig hantverket i Europa allt mer; arbetsdelningen inom samhället tilltog, skickligheten växte, arbetsätt och arbetsverktyg förbättrades väsentligt. Samtidigt utvecklade sig handeln, särdeles på grund av samfärdsmedlens, i synnerhet skeppsbyggeriets, förbättring.

För fyra hundra år sedan inträffade hantverkets blomstringstid, men då inträffade också en händelserik tid för handeln. Sjövägen till Indien, detta sagoland med omätliga skatter, samt Amerika med sina outtömliga guld- och silverlager upptäcktes. En flod av rikedomar göt sig över Europa, rikedomar som europeiska äventyrare sammanrafsat i de nyupptäckta landen genom handel, bedrägeri och plundring. Lejonparten av dessa rikedomar tillföll de handelsfurstar, som var i stånd att utrusta fartyg och förse dem med talrik, kraftfull bemanning, som var lika oförvägen som hänsynslös.

Men vid denna tid bildade sig också den moderna *staten*, den centraliserade ämbetsmänna- och militärstaten, till en början i form av absolut monarki. Denna stat motsvarade lika mycket den uppåtsträvande kapitalistklassen, som den behövde dennas understöd. Den moderna staten, den utvecklade varuproduktionens stat, hämtar sin kraft ej ur personliga tjänster utan ur sina *inkomster i pengar*. Monarkerna hade för den skull all anledning att skydda och gynna dem, som bragte pengar in i landet, köpmännen, kapitalisterna. Till tack för detta skydd lånade kapitalisterna pengar åt monarkerna och staterna, gjorde dem under sig beroende och tvingade nu först på allvar statsmakten att tjäna de kapitalistiska intressena genom att trygga och utvidga förbindelserna, förvärva och behålla kolonier på andra sidan haven, föra krig med konkurrerande handelsstater o.s.v.

Våra ekonomiska barnsagor påstå, att kapitalets ursprung ligger i *sparsamhet*. Men vi har nu lärt känna en helt annan källa till kapitalet. De kapitalistiska nationernas största rikedomar härflyta ur deras kolonialpolitik, d.v.s. plundring av främmande land, ur sjöröveri, smuggling, slavhandel och handelskrig. Dessa nationer lämnar ända in i våra dagar tillräckliga prov på sådana metoder att ”spara” kapital, och statens hjälp visade sig vara ett kraftigt medel att främja denna ”sparsamhet”.

Men de nya upptäckterna och handelsvägarna inbragte icke blott stora rikedomar åt köpmännen; de utvidgade också hastigt avsättningsmarknaden för de sjöfarande europeiska nationernas industri, särdeles industrin i England, vilket svingade sig upp till havens behärskare. Hantverket var icke i stånd att tillfredsställa marknadens så snabbt och så mycket växande behov. *Massavsättning* krävde massproduktion; den stora marknaden behövde en produktion, som fullständigt rättade sig efter dess behov, d.v.s. var alldeles beroende av köpmännen.

Köpmännen hade allt intresse av att själva sätta i gång den massproduktion, som svarade mot den utvidgade marknaden. De ägde också de behövliga penningmedlen för att efter tillräcklig måttstock köpa allt, som behövdes för produktionen, råämnen, verktyg, verkstäder, *arbetskrafter* – men varifrån skulle man ta dessa senare? Trälarna, som man kunde köpa, fanns det ej längre i Europa. Men en arbetare, som äger sina egna arbetsmedel eller tillhör en familj, som har de nödvändiga produktionsmedlen, säljer ej sin arbetskraft. Han föredrar att arbeta för sig eller sin familj, så att hela hans arbetes avkastning tillfaller honom eller hans familj. Han säljer sin *arbetsprodukt*, icke sin *arbetskraft*.

När nu köpmannen är ute att söka arbetare, kan han ej finna dessa bland ägarna av småhantverk eller deras familjer. Köpmannen måste söka arbetare, som ej äger några produktionsmedel och ej har något annat än sin arbetskraft samt därför är tvungna att sälja denna för att

kunna leva. Utvecklingen av varuproduktionen och privategendomen hade, som vi sett, redan skapat sådana egendomslösa. Men det var att börja med endast jämförelsevis få, och de flesta av dem var antingen arbetsodugliga, krymplingar, sjuka och gubbar, eller arbetsskygga, strykare och skälmar. Antalet verkligt fria, egendomslösa arbetare var ringa.

Men ett gynnsamt öde sörjde för, att just vid den tidpunkt, då bland köpmännen yppade sig en starkare efterfrågan på egendomslösa arbetare, gjordes massor av arbetare egendomslösa och vräktes på gatan, där de rika handelsfurstarna blott behövde uppsamla dem.

Även detta var en följd av varuproduktionen. Marknadens utvidgning för städernas industri återverkade på lantbruket. I städerna växte efterfrågan på livsmedel och råämnen, ved, ull, linne, färgämnen o.s.v. Även jordbruksproduktionen blev sålunda allt mer varuproduktion, alstring, för *försäljning*.

Bonden fick pengar i handen. Men det var hans olycka. Ty detta eggade hans utsugares, jordägarnas och furstarnas, vinningslystnad. Så länge hans överskott huvudsakligen bestod i produkter, hade de ej tagit mera därav, än de kunde förtära. Men pengar kan man alltid använda, ju mer desto bättre. Ju mer marknaden vidgade sig för bonden, ju mer pengar han fick för sina varor, desto värre blev han klådd av jordägare och furstar, desto värre steg hans avgälder och skatter. Snart nöjde sig herrarna ej med det överskott, som hans arbete lämnade utöver hans framställningskostnader, utan de avpressade bonden allt mer av hans nödvändigaste. Intet under att förtvivlan grep bönderna, att mången av dem, särdeles sedan alla försök till motstånd krossats i bondekrigen, lämnade hus och hem i sticket och tog sin tillflykt till staden.

Därtill sällade sig mångenstädes ännu en omständighet. Det uppstod i städerna genom marknadernas utvidgning ett behov av industriell massproduktion, så yppade sig på landet ett behov av massproduktion av lantbruksartiklar. Jordägaren, som hittills varit ett slags högre ställd bonde, sökte nu vidga sin näring. Arbetskrafter saknade han ej, ty han hade förstått att göra bönderna sig arbetspliktiga. Men ofta behövde han icke alls ny arbetskraft. Till exempel produktionen av ull eller timmer, boskapsskötsel eller skogshantering kräver mycket färre arbetare än jordbruket. Där jordägaren övergick från jordbruket till boskapsskötsel eller skogshantering blev jordbruksarbetare överflödiga. Men vad jordägaren nu under alla förhållanden behövde var mera mark än han hittills skött. Men det kunde han nå endast på bekostnad av bönderna i sin omgivning. Ville han utvidga sin rörelse, så måste han köra bort dessa från deras innehavda jordbitar. Och det kostade honom föga självövertvinnelse att ta detta steg. Vräkningen av bönder tog sin början och fortgick efter stor måttstock ända till för något hundratal år sedan. Under det handelsfurstarna riktade sig genom utplundring av kolonierna, riktade sig adelsmän och furstar genom att utplundra sina egna underlydande. Och feodalherrarna skydde lika litet som kapitalisterna att använda bedrägeri, våld och mordbrand när det syntes nödvändigt för att gagna deras planer. Historien lär oss här ganska egendomliga sätt att *spara*.

Vad skulle nu de massor av egendomslös lantbefolkning ta sig för, som dels flytt undan dagsverkstvang och avgälder, dels genom bedrägeri eller våld drivits från hus och gård? På egen hand kunde de ej vidare alstra någonting, ty därtill saknade de produktionsmedlen, från vilka de fördrivits eller skilts. De hade inga produkter att föra i marknaden, och då återstod dem ingenting annat än att föra sig själva i marknaden, att för längre eller kortare tid sälja det enda värdefulla, som de ännu hade kvar, sin arbetskraft, eller med andra ord tinga bort sig. Några blev daglönare på landet, kanske hos samma herrar som kört bort dem. Andra lät värva sig till knektar för att hjälpa de herrar, som utplundrat dem, på dessas plundringståg. Andra gick under, blev tiggare eller brottslingar. Hantverkarna sökte skydda sig i konkurrensen mot översvämningen av ny arbetskraft därigenom att de skrämmässigt omgärdade sina yrken. Detta

bidrog så mycket mer att driva de fria arbetarna i armarna på de köpmän, som sökte lönarbetare för sina industriella företag.

Så skapades grundvalarna för den kapitalistiska industrin, det kapitalistiska produktionssättet genom en expropriation (egendomsindragning), en revolution blodigare och grymmare än någon annan, som världshistorien känner. Men det var en de rikas och mäktigas revolution emot de svaga och de små, och därför prisas denna revolutions tidsålder som en tidsålder för humanitet och andarnas frigörelse och nu för tiden allra livligast av dem, som känner sig upprörda över socialdemokratins revolutionära avsikter.

Större arbetarmassors lösslitande från deras produktionsmedel, deras förvandling till egenomslösa, till *proletärer*, var en nödvändig förutsättning för den kapitalistiska massproduktionen. Den ekonomiska utvecklingen drev det dithän. Men liksom alltid har även denna gång de uppåtsträvande klasserna ej nöjt sig med att lugnt åskåda denna utveckling, utan de har gripit till våld för att hävda sina intressen och därigenom påskynda utvecklingsgången. Och det var våld i dess brutalaste och grymaste form, som blev jordemoder åt det kapitalistiska samhället.

4. Smånäringarnas dödskamp

Till det yttre skilde sig i början det nya produktionssättet blott obetydligt från det gamla. Dess ursprungliga form var den, att kapitalisten lämnade åt de arbetare, som han tingat sig, sina lönearbetare, råmaterielet, exempelvis garn om det var vävare, för att bearbeta det i sina hem och lämna kapitalisten produkten. Men även i denna form, som låg hantverket närmast, lät den kapitalistiska produktionen träder i dagen en djup skillnad mellan den fristående hantverkaren och den husindustrielle lönarbetaren. Vi skall emellertid senare i ett annat sammanhang betrakta de förändringar i arbetarnas läge, som det nya produktionssättet förde med sig, och här i främsta rummet fullfölja dess egen utveckling.

Kapitalistens nästa steg bestod däri, att han ej längre lät arbetarna utföra sitt arbete i deras hem utan samlade dem i sin egen verkstad, där han bättre kunde övervaka och pådriva dem. Först därigenom skapades grundvalen för den egentliga industriella och kapitalistiska stor-driften men också grundförutsättningarna för denna omvälvning av näringslivet, som sedan dess fullföljer sig i allt snabbare tidsmått.

Blott genom de många samarbete inom en verkstad möjliggjordes arbetsdelningen inom en näringsgren. Under smådriftens tid hade arbetsdelningen lett dit, att fackens antal mångdubblats och att de slag av föremål, som var och en arbetare alstrade, blev allt färre. Men den enskilde arbetaren skapade dock en fullfärdig vara. Arbetsdelningen inom bageriet ledde exempelvis till den punkt, att ej varje bagare längre bakade alla slags bröd, somliga bakade vetebröd, andra rågbröd. Men var och en bakade sitt bröd fullfärdigt. Men annorlunda verkade arbetsdelningen *inom själva facket*. Den medför, att alla de olika handgrepp, som framställningen av en produkt nödvändiggör, anvisas bestämda arbetare, av vilka den ene arbetar den andre i händerna. Den enskilde arbetaren blev på så vis allt mer inskränkt till ett enkelt handgrepp, som han oupphörligen hade att upprepa. En storhantering, inom vilken på detta sätt produceras, är en *manufaktur*. Avkastningen av den enskildes arbete förhöjdes därigenom i ofantlig grad. Men ännu betydelsefullare visar sig en annan verkan. Hade arbetet inom en produktionsgren fortskridit så långt, att produktens framställning fördelats i dess enklaste handgrepp, så att arbetaren tryckts ned till en *maskin*, då behövdes blott ett mycket kort steg till att i arbetarens ställe sätta en maskin.

Detta steg togs också, det gynnades genom *naturvetenskapernas* utveckling, framför allt genom upptäckten av ångans mäktiga kraft, varigenom för första gången skapades en av elementens nycker oberoende, människorna helt underdånig drivkraft.

Införandet av maskinerna i industrin blev en fullständig *revolution* inom näringslivet. Därigenom fick den kapitalistiska storindustrin sin högsta och mest fullkomnade form, *fabriken*.

I och med maskinen fick den kapitalistiska produktionen sitt mäktigaste vapen, som lekande besegrade varje motstånd och formade den ekonomiska utvecklingens gång till ett kapitalets mäktiga triumftåg.

Under 1770-talet uppfanns och infördes i England de första praktiska maskinerna för vävnadsindustrin. Vid ungefär samma tidpunkt infaller uppfinningen av *ångmaskinen*.

Från denna dag har maskinen hastigt erövrat den ena industrigrenen efter den andra, det ena landet efter det andra. Ända in emot medlet av förra århundradet var den kapitalistiska fabriksindustrin utanför England obetydlig: på 1850-talet fick den ett livligt uppsving i Frankrike. Under det därpå följande årtiondet och särskilt på 1870-talet erövrade den Förenta staterna, Tyskland och Österrike. Och under nästa årtionde slog den sig fast till och med i det barbariska Ryssland, i Ostindien och Australien och har nu innästlat sig i Ostasien, Sydafrika och Sydamerika. Vad är gångna tidevarvs storslagna världsriken mot detta jätterike, som den kapitalistiska industrin gjort sig underdånig! Det av ångan lämnade arbete, som utförs av all världens ångmaskiner, ansågs 1899 motsvara 200 miljoner hästars eller 1,000 miljoner mäns arbete.

Genom ångmaskinen har hela produktionssättet försatts i en ständig omvälvning. Den ena uppfinningen eller upptäckten jagar den andra. På ena sidan erövrar maskinen för varje dag nya fält, som hittills ännu varit förbehållna åt hantverket. Å andra sidan görs inom industrigrenar, som redan är underkastade fabriksystemet, för varje dag gamla maskiner överflödiga genom nya, mer avkastningsdugliga, ja ofta skapas i ett enda slag genom nya uppfinningar alldeles nya industrigrenar och dömas äldre sådana till döden. Redan för hundra år sedan lämnade en arbetare på spinnmaskinen hundra gånger större produkt än en handspinnarens. Men medan då en maskin förmådde driva högst 500 spindlar, sköter den nu 1,270, och medan då spindeln gjorde högst 8,000 slag i minuten, stegra de nyare maskinerna detta till 11,000.* Och som det gått i denna, så går det i hundratals industrigrenar. Vad betyder däremot den hantverksmässiga smådriften!

Redan på sitt lägsta plan, nämligen som kapitalistiskt exploaterad hemindustri, visar den kapitalistiska driften överlägsen hantverket. Vi vill alldeles bortse därifrån att den förra inskränker arbetaren till en enda specialitet och därigenom höjer hans alstringsförmåga. Betydligt viktigare är den fördel, som kapitalisten som *köpman* har framför hantverkaren. Han köper sina råämnen och andra produktionsmedel i stort, han överblickar marknaden mycket fullständigare än hantverkaren, vet bättre att tillvarata tidpunkten, då det kan köpas billigt, säljas dyrt, och han äger också medel att avvakta denna tidpunkt. Redan därigenom är kapitalistens överlägsenhet över hantverkaren så stor, att den senare ej ens kan uthärda konkurrensen med hemindustrin på alla de områden, där en massproduktion, en alstring för handeln, kan komma i fråga. T.o.m. i de industrigrenar, där ännu det handarbete, som försiggår i arbetarens hem, är den förhärskande metoden, upphör arbetarens självständighet, så snart de blir exportindustrier. Att förvandla ett hantverk till en exportindustri betyder att tillintetgöra hantverket, att förvandla det till en kapitalistiskt utplundrad hemindustri. Man ser, hur sluga de "socialreformatorer" är, som vill rädda ett hotat hantverk genom att vidga dess omsättningsfält.

Alltså redan från början av den kapitalistiska produktionen, då denna ännu är synnerligen enkel, visar sig på alla områden massproduktionen överlägsen hantverket. Maskinen gör

---

* En uppfinning inom detta fack år 1904 har mångdubblat spinnmaskinernas avkastningsförmåga. Ö.a.

denna överlägsenhet fullständigt tillintetgörande. Hantverket kan hålla sig uppe endast i de arbetsgrenar, där det ej rör sig om massproduktion utan stycketillverkning och där marknaden är strängt begränsad.

Men maskinen har ej blott omvälvit industrin utan också samfärdsmedlen. Ångbåtar och järnvägar sänker alltmer transportkostnaderna för varorna, sammanbinda allt mer de avlägsnaste och otillgängligaste platser med industriorterna och utvidga för dessa senare dag efter dag avsättningsmarknaden. Just därigenom vinner maskinen möjlighet att fullt utveckla sin verksamhet i industrin. Den jättestegring i tillverkningen, som framkallas genom maskinernas införande, fordrar en motsvarande stegring i *avsättningen*.

I samma mån som samfärdsmedlen utsträckas och fullkomnas och marknaden för de olika industrigrenarna vidgar sig, inskränks hantverkets område. De arbetsgrenar och bygder, där hantverket ännu kan hålla sig uppe, är redan väsentligen begränsade och minskas dagligen. *Fabriken härskar och hantverkets dagar är räknade*.

Och det som gäller hantverket, gäller också det mindre jordbruket. Där lantbruket övervägande är alstring för *avsalu*, ej för *självförbrukning*, där har stordriften, även om den i och för sig ej skulle vara avkastningsdugligare, redan från början samma fördel framför det mindre jordbruket, som kapitalisten överallt har framför hantverket, nämligen bättre översikt och herravälde över marknaden. Men den kapitalstarke stordjordbrukaren eller hans förpaktare kan också göra sin näring mera avkastningsduglig än bonden, kan anskaffa och använda bättre don och verktyg, bättre avels- och dragdjur, bättre gödningsämnen, bättre utsäde o.s.v. än denne. Maskinerna gör slutligen även på detta område stordriftens överlägsenhet tillintetgörande. I detta fall lämnar Amerika de mest slående bevis och siffror.

Blott där lantbruket huvudsakligen förblivit alstring för självförbrukning, kan småbonden ännu i någon mån hålla sig uppe. Men liksom för hantverket, så krymper även för småjordbruket detta område allt mer ihop. Det är i synnerhet järnvägs- och skatteväsendet, som främjar varuproduktionen inom lantbruket. Genom järnvägen kommer bonden i förbindelse med världsmarknaden, skatterna tvingar honom att söka sig marknad, ty han kan ju ej betala dem utan att ha sålt en motsvarande mängd av sina artiklar. Ju högre skatterna stiga, i desto högre grad är bonden hänvisad till marknaden, desto mer blir hans produktion varuframtställning, desto mer är han underkastad tävlingen med stordriften, och desto fortare dukar han under. *För ingen befolkningsklass är skattebördornas tillväxt så fördärliga som för småbönderna*. Militarismen bildar för närvarande den ojämförligt viktigaste orsaken till skatternas stegring. Men samma personer, de stora godsägarna, som utge sig för bondens bästa vänner, är de ivrigaste främjarna av militarismen. För godsägarna bjuder den också endast fördelar: den framtvingar massleveranser av näringsmedel för människor och hästar, som blott stora jordbruket kan utgöra. Och åt godsägarnas söner bjuder militarismen talrika, väl avlönade officersplatser. Från bonden tar militarismen hans bästa arbetskraft, hans son, och till gengäld lägger den på honom en överväldigande skattebörd och driver honom ut på marknaden, där han går under i den övermäktiga konkurrensen med hem- och utlandets stordjordbruk.

De härskande klasserna ser i bondeståndet och militären de enda säkra stöden för det bestående. Men de ser icke, att det ena av dessa stöd vilar på det andra och krossar detta genom sin tilltagande tyngd. Den som har ögon att se med, behöver intet vidare bevis för påståendet, att det borgerliga samhällets ekonomiska utveckling med naturnödvändighet leder till smånäringarnas undergång.

Smådriftens fullständiga försvinnande är ej första utan sista akten av det sorgespel, som kallas smånäringarnas undergång. Den kapitalistiska produktionens första verkan är, att hantverkaren – och det gäller även småbonden – så småningom tillsätter allt, vad han eller hans förfäder samlat. Den lille mannen utarmas; för att motverka utarmningen måste han bli så

mycket flitigare. Arbetstiden utsträcks långt in på natten, hustru och barn dras in i självförsörjningsarbetet, i stället för de dyrare, fullvuxna gesällerna träder de billigare lärlingarna, vilkas antal ökas i övermått. Och medan arbetstiden utsträcks och arbetsverksamheten blir feberaktig, utan rast, utan uppehåll, sjunker näringsplanet och inskränkas allt mer utgifterna för bostad och klädedräkt.

Det gives ingen sorgligare och olyckligare tillvaro än den, som frestas av en småhantverkare eller småbonde, som försöker konkurrera med stordriften.

Det är ej med orätt, som man säger, att lönearbetarna nu står sig bättre än småbönder och småmästare. Därmed vill man bevisa, att arbetarna ej skulle äga någon rätt att känna sig missnöjda. Men den pil, som här riktas mot socialdemokratien, träffar ej denna utan privategendomen. Och i själva verket, om de *egendomslösa* står sig bättre än de *besittande* arbetarna i smånäringsarna, vad värde äger då för dessa senare privategendomen? Den upphör att vara dem till gagn, den börjar bli dem fördärlig, såsom exempelvis om hemvävaren fasthåller vid sitt otillräckliga näringsfång, ehuru han skulle förtjäna mer i fabriken, endast emedan han *äger* någonting, en koja och ett par bitar potatisland, som han skulle nödgas prisgiva, om han gav upp sin näring. För den lille näringsidkaren har hans besittning av produktionsmedel, från att vara ett skydd mot eländet, blivit ett band, som fjättrar honom vid eländet; privategendomens verkan har för honom förvandlat sig i sin motsats. Det som för hundra år sedan bragte hantverkaren och bonden välsignelse, bringar honom nu förbannelse.

Men, skall man kanske invända, med detta djupare elände köper sig småhantverkaren och bonden ett högre mått av självständighet och frihet än den, som den egendomslöse lantarbetaren äger. Även detta är falskt. Där smånärings har att konkurrera med stordrift, där sjunker den förra mycket fort ned i fullständigt beroende av den senare. Hantverkaren blir hemarbetare, som gör träljänst åt kapitalisterna; hans hem blir en filial till fabriken eller också blir han kapitalistens agent, en återförsäljare av fabriksvaror, vilken bredvid blott utför lapparbeten. I det ena som det andra fallet är han fullständigt beroende av kapitalisten. Och bonden, som ej kan hålla sig uppe i konkurrenskampen som bonde, tillgriper också antingen hemindustri i en kapitalists tjänst eller daglöneri i en stor jordägares tjänst. Vart tar det då vägen med hans självständighet och frihet. Hans egendom är det enda, som skiljer honom från proletären, men just denna egendom hindrar honom att se sig om efter bättre arbetstillfällen, den fjättrar honom vid torvan och gör honom *mer beroende* än den egendomslöse jordarbetaren. Privategendomen till produktionsmedlen ökar sålunda ej blott småfolkets ekonomiska elände utan också dess ofrihet. Dess verkan har i detta hänseende förvandlat sig till sin motsats; ifrån att vara ett värn för friheten har den blivit ett medel till underkuvande.

Men, säger man, privategendomen tryggar ändock åt hantverkaren och bonden äganderätten till hans arbetes avkastning. Det är dock en klen tröst, när dessa produkters värde sjunkit så mycket, att det ej räcker för att tillfredsställa producentens och hans familjs behov. Och ej en gång denna klena tröst är befogad. Den gäller först och främst icke för den stora skaran av sådana, som måste tillgripa hemindustri eller daglöneri för att kunna vinna livsuppehälle. Den gäller ej ens för flertalet av de små hantverkare och bönder, som ej ännu allra hårdast träffats av konkurrensen med stordriften utan hittills varit så lyckliga att värna sin fulla självständighet. Det gäller ej för alla dem, som är skuldsatta. Penningeutlånanaren, som har ett hypotek liggande på bondgården, har en större rätt till bondens arbetsprodukt än bonden själv. Först måste borgenären tillfredsställas, vad han lämnar övrigt, tillhör bonden; om denna återstod räcker till att underhålla bonden och hans familj, bekymrar kapitalisten ej det ringaste. Bonden och hantverkaren arbeta för kapitalisten lika väl som lönearbetaren. Skillnaden, som privategendomen i detta hänseende gör mellan de ägande och de egendomslösa arbetarna, är blott den, att de senares lön i allmänhet rättar sig efter deras invanda behov, medan för de besittande arbetarnas del en sådan gräns icke finns. Under

sådana förhållanden kan det hända, att ockerräntan ej lämnar någonting alls övrigt av deras arbetes avkastning, att *de måste arbeta utan ringaste behållning* – tack vare privategendomen.

Vad blir slutet på denna kvalfulla kamp emot stordriftens övermäktiga konkurrens? Vad lockar hantverkarna och bönderna som lön för deras ”flit”, d.v.s. därför att de tillsammans med hustru och barn förslavas samt kroppsligen och andligen ruineras? Lönen därför är bankrutten, den fullständiga utplundringen (konstuttrycket heter ”expropriation”), berövandet av produktionsmedlen, *nedstörtandet i proletariatet*.

Detta är den oundvikliga slutföljden av den ekonomiska utvecklingen i det nuvarande samhället, lika oundviklig som döden. Och liksom denna hälsas av den i en plågsam sjukdom liggande som en befriare, så förnimms ofta av den mindre näringsidkaren under nuvarande förhållanden bankrutten som befrielse från en egendom, vilken blivit honom till en krossande börda. En fortsättning av smådriftens tillvaro leder till ett sådant förfall, ett sådant elände, att man överhuvud skulle kunna fråga sig, om man ägde rätt att fördröja smådriftens undergång, ifall den verkligen lät sig uppskjuta. Vore det önskvärdare, att alla de små hantverkarna och bönderna sjönk ned till samma elände som handvävarna i Erzgebirge* än att de blev lönarbetare i de större industrierna? Men detta allena kan det bli fråga om vid försöken att uppehålla smånäringarna, ty att åter bringa hantverket och det mindre jordbruket på grön kvist är en omöjlighet i ångans och elektricitetens tidsålder.

Detta är visserligen en bitter sanning, icke blott för dem det gäller utan för alla, som har sin beräkning i att försöka bevara det bestående samhället. Ty bonde- och hantverksklasserna har hittills varit de kraftigaste stöden för privategendomen. Därför kan och vill man ej tro, att de murknat och ramlar samman. Alla de, som har sin beräkning i de undre folklagrens utplundring, alltså även hantverkarnas och småböndernas, alla de som ruinerar bönder och hantverkare, nämligen godsägare, fabrikanter o.s.v., de uppträder plötsligen som deras vänner och söker tillsammans med dem efter medel att uppehålla smånäringarna. Och det finns allt för många kvacksalvare, som lovorda sina medel i denna riktning – ofelbara medel! Men det är noga sett blott gamla recept, som för hundratals år sedan visat sin gagnlöshet eller skadlighet. Så långt dessa hjälpmedel kan utlova någon verkan, består denna blott däri att möjliggöra för enstaka under synnerligen gynnsamma förhållanden arbetande småhantverkare och småbönder att övergå till en högre driftsform, d.v.s. *uppge smådriften* och bli *kapitalister*, alltså konkurrenter, som *påskyndar* de andre, mindre lyckligares undergång.

Alla dessa ”socialreformer”, alla ”medel till bonde- och hantverkarståndets räddning”, likna, såvida de överhuvud har någon som helst verkan, ett *lotteri*: några få kan dra en vinst, men flertalet drar niter och måste betala kostnaden ej blott för vinsterna utan för hela företaget. Om en fattig stackare kände sig rik blott därför, att han hade en lottsedel i fickan, skulle man anse honom för en narr. Men blott allt för många småhantverkare och småbönder likna denne fattige stackare: de känner sig som vad de skulle kunna vara, ej som vad de är. De bära sig åt som kapitalister och är dock ingen hårsman bättre än proletärer.

II. Proletariatet

1. Proletärer och hantverksgesäller

Vi har redan i det föregående sett, att den kapitalistiska varuproduktionen har till sin förutsättning arbetarnas *skiljande från deras produktionsmedel*. I den kapitalistiska storindustrin finner vi å ena sidan *kapitalisten*, som sitter inne med produktionsmedlen men ej deltar i produktionen, och å andra sidan *lönarbetarna*, proletärerna, som ej äger någonting annat än sin arbetskraft, av vars försäljning de leva och vilkas arbete ensamt alstrar denna stordrifts

* För vilka *bröd* stundom är en läckerhet! Ö.a.

produkter.

För att åstadkomma den för kapitalets behov nödvändiga mängden av proletärer behövdes i början, som vi sett, våldsamma ingrepp. Numera är detta ej längre nödvändigt. Stordriftens överlägsenhet över smånäringarna är nu för tiden alldeles tillräcklig för att utan våldförande av privategendomens lagar eller tvärtom på grundval av desamma år ut år in fullständigt plundra och på gatan försätta så många bönder och hantverkare, att deras antal samt deras avkomma av redan ”fria” proletärer mer än tillräckligt fyller kapitalisternas behov av färskt människokött.

Att proletärernas antal oupphörligen växer är ett så uppenbart förhållande, att ej en gång de våga förneka det, vilka skulle vilja få oss att tro, att samhället ännu står på samma grundval som för hundra år sedan och som för oss framställer smånäringarna i det rosigaste skimmer.

Liksom i produktionen den kapitalistiska stordriften blivit den förhärskande formen, så har i staten och samhället lönarbetaren – i synnerhet den industrielle lönarbetaren – trätt fram som talesman för de arbetande klasserna. För fyra hundra år sedan* intog ännu bönderna och hantverkarna denna plats.

Proletärerna är redan i kulturstaterna den största klassen; deras förhållanden och åskådningar är det, som allt mer bestämma även de andra arbetande klassernas liv och tankevärld. Detta betyder emellertid en fullständig omvälvning i den stora massans av befolkningen nedärvda levnadsförhållanden och tankeformer. Ty proletariatets, särdeles det industriellas – och lantbruket blir under det kapitalistiska produktionssättet också en industri – förhållanden är helt olikartade jämförda med föregående arbetarlagars.

Så länge bonden och hantverkaren är i fri ägo av sina produktionsmedel tillhör dem också fulla avkastningen av deras arbete. Avkastningen av proletärens arbete tillhör däremot ej denne utan kapitalisten, köparen av hans arbetskraft, innehavaren av de nödvändiga produktionsmedlen. Visserligen får proletären betalt därför av kapitalisten, men det värde, som hans lön gömmer, motsvarar i ingen mån värdet av hans alstring.

När industrikapitalisten köper varan arbetskraft, så gör han naturligtvis detta i avsikt att använda den på för sig inkomstbringande sätt. Vi har sett, att användningen av en bestämd mängd arbete framställer en bestämd mängd värde. Ju mer arbetaren alstrar, desto större blir under i övrigt lika förhållanden det värde, som han frambringar. Om industrikapitalisten låte den arbetare, som han anställt, arbeta blott så länge, att det av denne alstrade värdet blott motsvarade beloppet av hans lön, så skulle arbetsgivaren ej ha någon vinst. Men hur mycket denne påstår sig vara en välgörare åt den behövande mänskligheten, så skriar kapitalet efter profit och finner ej döva öron hos kapitalisten. Ju längre arbetaren i kapitalets tjänst överskrider den för framställningen av hans lönevärde nödvändiga arbetstiden, desto större blir överskottet hos den av honom alstrade produktens helvärde över den värdesumma, som hans lön företer, desto större är *mervärdet*, som detta överskott nämnes, desto större arbetarens utplundring. Denna senare finner sin gräns allenast i de utplundrades kraftuttömning och – i deras motståndsförmåga gentemot utplundrarna.

För proletären betyder sålunda privategendomen till produktionsmedlen redan från början någonting annat än för hantverkaren och bonden. Var det för dessa ursprungligen ett medel att åt sig trygga den fullständiga äganderätten till sina produkter, så har det för proletären aldrig varit och skall aldrig bli någonting annat än ett medel att utsuga honom, att undanhålla honom det mervärde, som han alstrat. Proletären är för den skull allt annat än en svärmare för

---

* I Sverige för ungefär ett hundra år sedan, alldenstund ännu då i vårt land jordbruksbefolkningen utgjorde 90 procent av det hela och hantverket ännu, omgärdat av skråförfattningen, ej kände lönarbetare i detta ords moderna mening samt ägde en personal, som uppgick till en ringa bråkdel av befolkningen. *Ö.a.*

privategendomen. Däri skiljer han sig ej blott från den besittande bonden och hantverkaren utan också från den förkapitalistiska tidens hantverksgeäller.

Dessa sistnämnda bildade övergången från det självständiga hantverket till proletärerna, liksom de näringar, i vilka flertalet av dem var anställda, bildade en övergång från smånäring till stordrift. Men ändock, hur långt skilda var de ej från proletärerna!

De tillhörde mästarens familj och hade utsikt att själva bli mästare. Proletären är uteslutande hänvisad till sig själv och är dömd att evinnerligen förbli proletär. I denna punkt är skiljaktigheten mellan hantverksgeäll och proletär sammanfattad.

Då geällen hörde till mästarens familj åt han med honom vid samma bord och sov i hans hus. Bostadsfrågan och magfrågan fanns ej till för honom. Hans penninglön var blott en del av det, som han fick av mästaren för sin arbetskraft. Lönen tjänade mindre till fyllandet av hans nödvändigaste behov, som ju tillgodosågs genom vistelsen hos mästaren, än till trevnad eller nöjen eller till att *sparas*, till hopsamlandet av de medel, vilka geällen behövde för att en gång komma upp i mästartställning.

Geällen arbetade tillsammans med mästaren. Utsträckte denne arbetstiden till övermått, så skedde det ej blott för sina geäller utan också för sig själv. Mästarens strävan att utsträcka arbetstiden till uthållighetens yttersta gräns var för den skull icke så stark och kunde vanligen utan stor svårighet hämmas. Om mästaren sökte forma sina arbetsvillkor på möjligast trevliga sätt, så kom detta också geällen tillgodo. Produktionsmedlen, som småmästaren behövde, var så ringa, att geällen ej behövde någon stor förmögenhet för att själv bli mästare. Varje geäll hade sålunda utsikt till mästartställning, han kände sig redan som blivande mästare, och då *sparandet* skulle lämna honom medel att nå mästartskapet, var han en lika utpräglad anhängare av privategendomen som den självständiga hantverkaren. Man förstår väl, att vi här har för ögonen hantverkets förhållanden, sådana de bildat sig under den förkapitalistiska tiden.

Jämför man nu härmed proletärernas förhållanden!

I de kapitalistiska näringarna samarbeta ej lönarbetarna och kapitalist. Om också under loppet av den ekonomiska utvecklingen den industrielle kapitalisten skiljer sig från den egentlige köpmannen, så att handelns och industrins kapitalister blir två skilda klasser, så förblir dock industrikapitalisten i grund och botten en köpman. Hans verksamhet som kapitalist – så vitt han alls tar någon del i företaget – inskränker sig liksom köpmannens till *marknaden*. Hans uppgift är att så billigt och ändamålsenligt som möjligt inköpa nödiga råämnen, arbetskrafter o.s.v. och så dyrt som möjligt sälja de i hans företag alstrade varorna. På *produktionens* område har han intet annat att göra än att sörja för, att arbetarna för minsta möjliga lön lämna mesta möjliga arbete, att största möjliga mängd mervärde avpressas dem. Gentemot dem är han ej *medarbetare* utan *pådrivare* och *utsugare*. Ju längre de arbeta, desto bättre för honom. Han blir inte trött om arbetstiden blir för lång, han går inte under om arbetssättet blir mördande. Kapitalisten är för den skull mycket hänsynslösare gentemot arbetarens hälsa och liv än hantverksmästaren var. Förlängning av arbetstiden, avskaffande av fridagar, införande av nattarbete, arbete i fuktiga, kvalmiga eller med giftiga ångor fyllda arbetslokaler o.s.v. är de ”förbättringar”, som den kapitalistiska produktionen medför åt arbetarna.

Maskinernas införande stegrar ytterligare vådorna för arbetarens hälsa och liv. Han fjättras nu vid ett vilddjur, som beständigt slår omkring sig med jättelik kraft och vansinnig fart. Blott den mest spända, aldrig slappnande uppmärksamhet kan skydda arbetaren vid en sådan maskin för att gripas och krossas av denna. Skyddsanordningar kosta pengar, och kapitalisten inför dem ej utan att därtill tvingas. Sparsamhet är ju kapitalistens huvuddygd; den bjuder honom också att spara utrymme, att inom en verkstad sammantränga största möjliga massa maskiner. Vad rör det honom om han därigenom på det starkaste hotar sina arbetares friska

lemmar? Arbetare är billiga, men stora, rymliga arbetslokaler är dyra.

Även på annat sätt försämrar den kapitalistiska användningen av maskinerier arbetarens villkor.

Hantverkarens don var föga kostsamma. De var också sällan underkastade större ändringar, som skulle gjort dem värdelösa. Annorlunda är det med maskinen. Den kostar pengar, mycket pengar. Blir den i förtid oanvändbar eller blir den ej tillräckligt använd bringar den kapitalisten skada i stället för nytta. Vidare har vetenskapens tillämpning i näringarna lett därefter, att oupphörligen nya uppfinningar görs, varigenom oupphörligen än det ena, än det andra slagets maskiner, stundom hela fabriksanläggningar, blir konkurrensodugliga, alltså värdelösa, långt innan de är fullständigt utslitna. Genom denna oupphörliga omvälvning av tekniken står varje maskin i fara att bli värdelös innan den är utsliten. Det är skäl nog för kapitalisten att hastigast möjligt försöka dra all nytta av den. Maskinväsendet blir en sporre för kapitalisten att utsträcka arbetstiden så mycket som möjligt och om möjligt införa oavbruten drift med dag- och nattskift samt sålunda göra det fördärvliga nattarbetet till stående inrättning.

Då maskinväsendet utvecklades förklarade några idealister, att nu hade den gyllene tidsåldern kommit. Maskinen skulle befria arbetaren från hans möda och göra honom till en fri man. Men i kapitalistens hand har maskinen blivit det mäktigaste medel att göra proletärens arbetsbörda fullständigt nedtryckande, hans trældom outhärdlig och mördande.

Liksom i avseende på arbetstiden så har också med hänsyn till *lönen* det kapitalistiska produktionssystemets lönarbetare det sämre ställt än fordom hantverksgesällen. Proletären äter inte vid kapitalistens bord, bor ej i dennes våning. Om han också bor i de uslaste kvarter eller föder sig på det ruskigaste avfall, så störs ej därigenom kapitalistens välbefinnande. Begreppen *hunger* och *lön* uteslöt fordom varandra. Den fria arbetaren kunde på sin höjd hemfalla åt hungern när han ej hade något arbete. Den som arbetade hade också någonting att äta. Det kapitalistiska produktionssättet tillhör hedern att ha med varandra försonat de båda motsatserna hunger och lön och gjort *svältlönen* till en stående inrättning, ja till ett samhällsstöd.

2. Arbetslönen

Arbetslönen kan aldrig stiga så högt, att den gör det omöjligt för kapitalisten att fortsätta sin affär och leva därav. Ty under sådana förhållanden skulle det vara fördelaktigare för kapitalisten att alldeles nedlägga sin affär. Arbetarens lön kan sålunda aldrig stiga så högt, att den blir lika stor som värdet av hans alstring. Han måste alltid lämna ifrån sig ett överskott, ett mervärde, ty blott beräkningen på detta överskott föranleder kapitalisten att köpa arbetskraft. Arbetslönen kan sålunda aldrig i det kapitalistiska samhället stiga så högt, att arbetarens plundring tar slut.

Men överskottet, mervärdet, är större än man i regeln antar. Det innesluter ej blott fabrikkantens vinst utan också mycket, som man räknar till produktions- eller försäljningskostnader: jordränta (hyra), förräntning å anläggningskapitalet, ersättning åt köpmannapersonalen, diskonto åt köpmännen, som avsätter industrimannens varor, skatter o.s.v. Allt detta avgår från det överskott, varmed värdet av arbetarens produkt överstiger hans lön. Detta överskott måste alltså vara ganska betydligt om ett företag skall "förränta" sig; lönen kan för den skull ej stiga så mycket, att arbetaren ens närmelsevis därmed får värdet av vad han alstrat. Det kapitalistiska lönesystemet betyder under alla förhållanden plundring av lönarbetarna. Även vid de högsta löner måste plundringen vara höggradig. Men lönen uppnår nästan aldrig sitt högsta möjliga plan. Ofta närmar den sig sin lägsta gräns. Denna uppnår den när den ej längre räcker till arbetarnas enklaste livsbehov. När arbetaren med sin lön ej blott hungrar utan håller

på att hastigt hungra ihjäl, då upphör arbetet.

Mellan dessa båda gränser svänger lönen upp och ned. Den sjunker så mycket djupare, ju mindre arbetarnas invanda levnadsbehov är, ju större tillbudet av arbetskrafter på arbetsmarknaden, ju mindre arbetarnas motståndsförmåga.

I allmänhet måste lönen vara så hög, att den håller arbetarna i arbetsdugligt skick, eller närmare sagt den måste vara så hög, att den kan tillförsäkra kapitalisten den mängd av arbetskraft, som han behöver. Den måste sålunda vara så hög, att den ej blott gör det möjligt för arbetaren att hålla sig själv i arbetsdugligt skick utan också uppföda arbetsdugliga barn. Den ekonomiska utvecklingen visar nu den för kapitalisten synnerligen angenäma riktningen att sänka arbetarnas underhållskostnader men därmed också *sänka lönerna*.

Skicklighet och kraft var fordom oundgängliga för arbetarna. Hantverkarens lärotid var ganska lång, kostnaderna för hans utbildning för den skull tämligen betydande. Arbetsdelningens och maskinväsendets framsteg gör särskild skicklighet och kraft i produktionen än mer överflödig. De möjliggör att i stället för facklärd arbetskrafter sätta billigare olärda, men de möjliggör också att vid arbetet ersätta mannen med svaga kvinnor, ja, barn. Renad i manufakturen framträder denna riktning, men först med maskinernas införande i industrin börjar massanvändningen av kvinnor och barn i spädate ålder, utsugningen av de värnlösaste av de värnlösa, som prisgivas åt den mest upprörande dåliga behandling och misshandel. Här lära vi känna en ny vacker egenskap hos maskinerna i kapitalets händer.

Lönarbetaren, som ej hörde till driftherrens familj, måste ursprungligen i sin lön få ej blott kostnaderna för sitt eget underhåll utan också sin familjs, om han skulle bli i stånd att fortplanta sig och låta sin arbetskraft gå i arv. Eljest skulle ju kapitalistens arvingar ej finna några proletärer, som de kunde utsuga. Men om kvinnan och även arbetarnas barn från deras tidiga ungdom är i stånd att sörja för sig själva, då kan den manlige arbetarens lön utan att sätta uppehållet av hans arbetskraft i fara nedsättas nära nog till underhållskostnaderna för hans person. Därjämte bjuder kvinnornas och barnens arbete den fördel, att dessa är mindre motståndskraftiga än männen. Och genom deras insättande i de arbetandes rad förökas också ofantligt tillbudet av arbetskrafter på marknaden.

Kvinno- och barnarbetet sålunda ej blott sänker arbetarnas underhållskostnader, det minskar också hans motståndskraft och ökar tillbudet av arbetskrafter; genom alla dessa förhållanden strävar det att sänka arbetarens lön.

3. Proletärfamiljens upplösning

Men det industriella kvinnoarbetet betyder i det kapitalistiska samhället också fullständig förstöring av arbetarnas familjeliv, utan att detsamma ersätts av en högre familjeform. Det kapitalistiska produktions sättet upplöser i de flesta fall ej arbetarens särskilda hushåll men berövar det alla dess ljusare sidor och behåller blott skuggsidorna, framför allt kraftslöseriet och kvinnans avstängande från det offentliga livet. Kvinnans industriella arbete betyder ej nu för tiden hennes befrielse från hushållsbestyren utan en ökning av hittillsvarande bördor med en ny. Men ingen kan tjäna två herrar. Arbetarens hushållning vansköts när hans hustru måste hjälpa till att förtjäna. Vad det nuvarande samhället sätter i stället för familjens enskilda hushållning är blott eländiga surrogat, *folkkök* och *fattigskola*, som tillkasta de lägre klasserna avfallen av de rikares lekamliga och andliga näring.

Man anklagar socialdemokratin för att denna vill upphäva familjen. Men de, som upphäver familjen, icke blott *vill* det utan uppenbarligen gör det inför våra ögon, är kapitalisterna. Många slavägare slet fordom mannen från hustrun, föräldrarna från de arbetsdugliga barnen. Men kapitalisterna övertrumfar ytterligare slaveriets gräsligheter. De sliter spädbarnet från modern och tvingar denna att lämna det i främmande händer. Och ett samhälle, inom vilket

detta dagligen upprepar sig i hundratals och tusentals fall, ett samhälle som skapat särskilda, av dess ”spetsar” främjade ”välgörande” anstalter, som skall underlätta för modern att skilja sig från sitt barn – ett sådant samhälle har panna att slunga oss i ansiktet att vi vill upplösa familjen!

4. Prostitutionen

Hand i hand med beskyllningen för familjens upplösning går den om *kvinnogemenskap*, som man påstår, att vi skulle sträva till. Denna förebråelse är lika lögnaktig som den föregående. Vi påstår tvärtom, att just motsatsen till kvinnogemenskap, till varje könsligt tvång och varje slags otukt, nämligen den ideella kärleken i ett socialistiskt samhälle skall bli grunden för alla äktenskapliga förbindelser och att detta slags kärlek först i ett sådant samhälle kan nå allmän giltighet. Vad ser vi däremot nu? Den bristande motståndskraften hos kvinnorna, som hittills varit instängda i sina hushåll och har blott dunkla begrepp om det offentliga livet och organisationens makt, är så stor, att den kapitalistiske driftsherren vågar bjuda och betala dem löner, som ej räcker till deras uppehälle och som hänvisa dem till prostitutionen som fyllnadsmedel. Tillväxten i det industriella kvinnoarbetet visar överallt en tendens att släpa med sig en tillväxt i prostitutionen. Det finns i gudsfruktans och de fromma sedernas stat hela ”blomstrande” industrigrenar, vilkas arbeterskor är så uselt avlönade, att de skulle nödgas svälta ihjäl, om de ej sålde sig på gatan. Och driftsherrarna påstår, att just på dessa låga löner vilar deras industris konkurrensduglighet och ”blomstring”. Högre löner skulle ruinera dem. Prostitutionen är lika gammal som motsatsen mellan fattig och rik. Men fordom bildade de prostituerade ett mellanting mellan tiggare och skojare, var en lyx, som samhället kunde tillåta sig men vars förlust ej i ringa mån skulle ha äventyrat dess bestånd. Nu för tiden är det ofta ej blott lumpproletärskorna utan de *arbetande* kvinnorna, som är tvungna att prisgiva sin kropp mot betalning. Detta prisgivande är ej längre allenast en lyxsak utan ha blivit en av grundvalarna för industrins utveckling. Under det kapitalistiska produktionssättet blir prostitutionen till ett av samhällets stöd. Vad detta samhälles försvarare skylla oss för, det bedriva de själva, nämligen kvinnogemenskap. Visserligen blott gemenskap om proletärerens kvinnor. Och så djupa rötter har detta slags kvinnogemenskap fattat i det nuvarande samhället, att dess talesmän allmänt förklara prostitutionen för en nödvändighet. De kan ej föreställa sig, att proletariatets upphävande betyder upphävande av prostitutionen, emedan de ej mäktar föreställa sig ett samhälle utan kvinnogemenskap. Denna gemenskap är en uppfinning av de högre samhällslagren, icke av proletariatet, och är en form av proletariatets utsugning. Den är ej socialism utan motsatsen därtill.

5. Den industriella reservarmén

Kvinno- och barnarbetets införande i industrin är, som vi sett, ett av de mäktigaste medlen för kapitalisterna att nedpressa lönerna.

Men stundom verkar också mäktigt ett annat medel, nämligen tillskott av arbetskraft från efterblivna trakter, där befolkningen ännu äger ringa behov och därjämte en genom fabriksväsendet icke ännu bruten arbetskraft. Stordriftens, särdeles maskinväsendets, utveckling skapar ej blott möjligheten att använda oskolade arbetare i stället för de facklärda utan skapar också möjlighet att billigt och fort anskaffa dem. Hand i hand med produktionens utveckling går utvecklingen av samfärdsväsendet. Massproduktionen motsvaras av masstransport icke blott av varor utan också av människor. Ångbåtar och järnvägar, dessa kulturens mångbepresade bärare, frakta ej blott gevär, brännvin och syfilis till barbarerna, de bringar också barbarerna till oss och med dem barbariet. Lantbefolkningens inflyttning till städerna blir allt starkare. Och från allt längre håll inrycker de behovslösa, uthålliga och motståndslösa skarorna. Slaver, svenskar och italienare kommer som lönedpressare till Tyskland, tyskar, belgare och italienare till Frankrike, slaver, tyskar, italienare, irländare och svenskar till

England och Förenta staterna, kineser till Amerika och Australien, möjligen snart också till Europa. På tyska fartyg intar redan kineser och negrer de vita arbetarnas platser.

Dessa främmande arbetare är delvis exproprierade småbönder och småhantverkare, som det kapitalistiska produktionssättet ruinerat och förjagat från hem och mark. Genom småbönders och småborgares expropriering, genom införsel av arbetarmassor från främmande länder, genom utvecklingen av kvinno- och barnarbetet, genom lärotidens avkortning lyckas det för det kapitalistiska produktionssättet att ofantligt öka antalet av de arbetskrafter, som står detta till förfogande. Och hand i hand därmed går en ständig tillväxt i det mänskliga arbetets avkastningsförmåga genom det ständiga fortskridandet av tekniska förbättringar. Och icke nog därmed, utan den kapitalistiska utsugningen ökar också till det yttersta utbytet av den enskildes arbetskraft dels genom utsträckning av arbetstiden, dels genom större spänning i själva arbetet.

Och samtidigt strävar maskinen att göra arbetarna överflödiga. Varje maskin sparar arbetskraft – gjorde den ej det, vore den meningslös. Inom varje industrigren är övergången från handarbetet till maskinarbetet förknippad med de största lidanden för de därav berörda handarbetarna som blir gjorda överflödiga och ställda på gatan. Denna verkan av maskinerna var det, som arbetarna först märkte. Införandet av maskinerna är för de olika arbetarlagren alltid fördärlig. Visserligen kan under vissa förhållanden andra arbetarlag exempelvis de i maskinfabrikationen sysselsatta vinna därigenom, men vi tror ej, att detta skall särdeles trösta de förhungerades medvetande.

Varje ny maskin medverkar till att i följd av dess införande med mindre eller åtminstone lika arbetarantal mer alstras. Om sålunda i ett land det där anställda arbetarantalet under maskinväsendets fortskridande utveckling ej skall avta, så måste marknaden i samma mån utveckla sig, som arbetarnas produktionskraft växer. Men då den ekonomiska utvecklingen samtidigt höjer arbetarnas avkastningsduglighet och mängden av tillgängliga arbetskrafter – mycket snabbare än befolkningstillskottet – så måste, om ej arbetslöshet skall inträda, marknaden vidgas mycket fortare än arbetarnas genom maskinerna skapade högre alstringskraft.

En så stark utvidgning av marknaden har knappast någonsin ägt rum under den kapitalistiska storindustrin. Arbetslösheten är för den skull en fortsatt företeelse under den storkapitalistiska industrin och från denna oskiljaktig. Även under sina bästa tider är industrin ur stånd att sätta alla arbetslösa i verksamhet, och under dåliga tider växer deras antal jättelikt. De bildar en hel här, den industriella reservarmén.

För kapitalister är denna armé oskattbar. Den bildar för dem ett viktigt vapen att hålla de arbetandes armé i tygel och göra den foglig. När den enas överarbete framtvingat den andras arbetslöshet, blir de senares arbetslöshet ett medel att vidmakthålla och öka de förras överarbete. Och så kan man påstå, att i den här världen är allt inrättat på det allra bästa sätt!

Om denna ökning av den industriella reservarmén skiftar med skiftningarna i affärslivet, så visar den i alla fall en tendens att röra sig i uppstigande riktning. Ty den tekniska omvälvningen försiggår allt snabbare och omfattar allt vidare områden, medan marknadens rymd finner allt trängre skrankor.

Vad betyder nu arbetslösheten? Det gäller ej blott nöd och elände för dem, som träffas därav, ej blott ökad trældom och utsugning för de arbetande, den betyder också osäkerhet i tillvaron för hela arbetarklassen.

Vad de forna utsugningsformerna kunde föra med sig åt de arbetande, ett tryggade de emellertid åt dem, nämligen existensvisshet. Slavarnas och de livegnes uppehälle var betryggat, åtminstone så länge som deras herrars bestånd var tryggt, och under äldre produktionsformer betingades i regeln befolkningens elände blott genom en *störning* i

produktionen såsom genom missväxt, sjukdom, översvämningar, fientliga härars inbrott o.s.v.

Nu är utsugares och utsugnes tillvaro nära förknippade med varandra. Arbetaren kan varje minut med hustru och barn bli ställd på gatan och prisgiven å hungersdöden, utan att villkoren för hans utsugare, som han riktar, i ringaste mån ändras. Och arbetslöshetens elände är numera ej en följd av yttre övermäktiga inflytelser utan en naturnödvändig följd av själva produktionens utveckling.

Under smådriftens herravälde var arbetarens inkomst i hans egen näring så mycket större, ju flitigare han var. Lättja däremot ruinerade honom, gjorde honom arbetslös. Nu för tiden blir arbetslösheten så mycket större, ju mer och ju längre arbetarna arbeta. Arbetaren skapar genom sitt eget arbete arbetslösheten. Liksom så mången annan grundsats ur smånäringens värld har också den, att arbetarens flit skapar hans lycka, genom den kapitalistiska stordriften omdanats till sin motsats. Och så har också det ordstävets blivit till en lögn, att envar, som vill arbeta, kan finna sitt bröd. Ty svävar över småbönder och hantverkare alltid faran för bankrutt, så hotas alltid arbetarna av arbetslöshet.

Överarbete, arbetslöshet och familjens upplösning, det är vad det kapitalistiska produktionssättet medför åt proletariatet, och samtidigt sörjer det för, att det proletariska tillståndet utsträcker sig i allt vidare kretsar och tydligt blir den stora befolkningsmassans naturliga tillstånd.

6. Proletariatets ökning. Handelns och de "bildades" proletariat

Det kapitalistiska produktionssättet vållar ej blott genom storindustrins allt större utbredning, att proletärtillståndet allt mer blir hela folkets; det medför samma resultat även därigenom, att lönearbetarnas i storindustrin förhållanden bli bestämmande för arbetarnas på andra områden. Även dessas arbets- och levnadsvillkor omändras genom storindustrin; de fördelar som dessa arbetare möjligen hade framför storindustrins, blir under den sistnämndas inflytande lika många nackdelar. När t.ex. hantverksarbetaren bor och äter hos sin mästare, blir detta en anledning till ännu sämre bostads- och kostförhållanden än lönearbetarens, som har sitt eget hushåll. Den långa lärotiden var förr ett medel att hindra hantverkets översvämmande med arbetskraft; nu är lärlingssystemet ett det mest verksamma medel att översvämma hantverket med billig arbetskraft och göra de vuxna arbetarna brödlösa.

Även här som på andra områden har således samma sak under inflytande av det kapitalistiska produktionssättet blivit vanvett och en ren plåga, som under småhantverkets tid var klok beräkning och till och med en välgärning.

Hantverksmästarens strävan att bibehålla eller återinföra kost- och logisystemet har till ändamål att genom de gamla formerna få nya medel till arbetarnas utplundring. De vill skydda sig själva från att sjunka i dyn genom att göra en bädd av proletärkroppar. Och så rasar dessa herrar i helig vrede, när proletariatet ej kan hänföras av tanken på att genom detta sätt något fördröja smådriftens oundvikliga undergång.

Samma utveckling som hantverket följer även *köpmansvärlden*. Stordriften börjar även på mellanhandelns område uttränga smådriften. Småhandlarnas antal behöver inte därför minskas. Tvärtom, det tilltar. Småhandeln är sista resursen för de förolyckade i småborgardömet. Att inskränka mellanhandeln – såsom t.ex. genom att försvåra gårdfarihandeln – är detsamma som att alldeles rycka stödet undan från dessa existenser och stöta ned dem i trasproletariatet, att göra dem till tiggare, vagabonder eller rent av brottslingar: en egendomlig social reform.

Utvecklingsprocessen från smådrift till stordrift förråder sig icke genom småhandlarnas minskande i *antal* utan i deras *utarmande*. De små minuthandlarnas existens blir allt mer

osäker, allt mer proletär. Och bredvid detta tilltar alltjämt antalet av i stordriften anställda, verkliga proletärer, som icke har minsta utsikt att bli självständiga; barnarbetet och kvinnoarbetet med dess följeslagarinna, prostitutionen, ökas. Överarbete, arbetslöshet och lönedepressning – alltsammans kapitalismens kännemärken ökas även på detta område. Lönearbetarens ställning i detta fack närmar sig allt mer industriproletariatets. Den skiljer sig från detta senares nästan blott därigenom, att handelsarbetaren måste uppehålla *skenet* av högre levnadsstandard och bringa offer härför, som industriproletären ej känner.

Och ett annat proletariat börjar växa upp: de *bildades*. Att vara bildad har i den kapitalistiska produktionens samhälle blivit ett särskilt arbete. Vetandets mängd har oändligt ökats och växer dag för dag. Och kapitalisterna själva och deras stat behöver allt mer männen av vetenskap och konst för att sköta deras affärer eller styra naturkrafterna till produktions- eller förstörelseändamål, eller för att bortslösa deras växande överflöd. Köpmannen, fabrikanten, bankiren, börsspekulanten, godsägaren, för att icke tala om bonden, hantverkaren och proletären har ingen tid att ägna åt konst och vetenskap. De har nog av sitt arbete å ena sidan och sina nöjen å den andra. I nutidssamhället är det icke som förr samma person eller samma klass som utövar konst och vetenskap och som drar nytta av den. En särskild klass har uppstått som utövar dem och har betalt därför. Bildningen är en vara.

Ända tills för några få årtionden sedan var varan sällsynt. Skolorna var få, och studierna fordrade betydande kostnader. Bönderna var för fattiga för att kunna hålla sina söner i de högre skolorna. Hantverket och handeln däremot hade ännu gyllene tider; den som var där, stannade där, blott särskild begåvning eller särskilda omständigheter föranledde köpmannens eller hantverkarens son att ägna sig åt konst eller vetenskap. Medan efterfrågan av ämbetsmän, tekniker, läkare, lärare, konstnärer o.s.v. steg, fylldes behovet nästan uteslutande av de dåvarande utövarnas avkomlingar.

Varan bildning stod därför högt i pris. Dess ägande skaffade åtminstone dem, som använde den till praktiska ändamål, advokater, ämbetsmän, läkare, lärare o.s.v., i vanliga fall ett anständigt uppehälle och ofta rykte och berömmelse. Konstnären, diktaren och filosofen var konungars vänner. Andens aristokrati kände sig överlägsen över både penningens och bördens. Hans enda omsorg var att utveckla sina andliga förmögenheter. Därför kunde de bildade vara idealister och var det också ofta. De stod över de andra klasserna och deras materiella strävanden och strider. Bildning betydde makt, lycka och älskvärdhet: vad låg närmare än slutsatsen att det blott behövdes bildning för att människorna skulle bli lyckliga och älskvärda, för att klassmotsatserna skulle försvinna och armod och elände föras ur världen?

Sedan dess har det högre skolväsendet – det är blott om den högre bildningen det här talas – mäktigt ökats. Läroanstalternas antal har tilltagit, och än mer lärjungarnas. Handelns och hantverkets gyllene tid har försvunnit. Småborgaren har ej bättre sätt att bevara sina barn från nedsjunkande i proletariatet än att låta dem studera, om han kan uppbringa medel därtill. Och han måste tänka på att sörja ej blott för sina söner, utan även för sina *döttrar*. Ty den allt mer fortgående arbetsfördelningen förvandlar, som förr är nämnt allt mer arbetet i hushållet till yrkesarbete, så att ett hem, som kvinnan helt får ägna sig åt, blir en allt större sällsynthet. Småborgarklassen utarmas, som förr är visat, och blir allt mindre mäktig lyx. Allt större blir de ogiftas antal, allt fler de familjer, där alla kvinnorna måste arbeta för lön. Så ökas kvinnoarbetet ej blott i industrin och handeln utan även i verk och privatföretag, post, telegraf o.s.v. samt i konst och vetenskap. Trots fördomar och personliga intressen tränger kvinnan allt mer in på det andliga arbetets olika områden. Icke fåfänga, icke påflugnenhet, icke övermod utan det ekonomiska tvånget driver kvinnan ut på detta som på andra områden av mannens verksamhet. Om det också lyckats männen att på några områden av det andliga arbete, som ännu är skråartat organiserade, utestänga kvinnornas konkurrens, så tränger de så mycket mer

in på de övriga, t.ex. skriftställen, måleri och musik.

En följd härav har blivit, att de ”andliga arbetarnas” antal oerhört tilltagit. Men de gynnsamma följderna som idealisternas hoppades på har uteblivit. Så länge bildningen är en vara, betyder utbredandet av bildning ökandet av varans mängd och därmed en sänkning av dess pris och försämrande av dess utövers läge. De bildades antal har vuxit så, att det mer än tillfredsställer kapitalisternas och kapitalistsamhällets behov. Arbetsmarknaden för andens arbetare är nu lika överfylld som för handens. Även andens arbetare har nu sin *reservarmé*, *arbetslösheten* är bland dem en ständig gäst liksom bland industriarbetarna. De som vill ha ett ämbete måste vänta år, ja årtionden, för andra växlar arbetslöshet och överarbete liksom för handens arbetare, och som hos dem hör lönenedsättningar till ordningen för dagen.

”Bildningsarbetarnas” läge som klass betraktade försämras påtagligt; talade man förr om andens aristokrati, så talar man nu om intelligensproletariatet; och snart skall blott en sak skilja dessa proletärer från andra lönearbetare: deras *självöverskattning*. De inbilla sig ännu till stor del vara något förmer än proletärerna, de räkna sig ännu till storborgarna, och det är dock ej på bättre grund än betjänten räknar sig till herrskapsklassen och klockaren till prästerskapet. De har upphört att vara bourgeoisins andliga ledare, men har blivit dess tjänare. Lycksökeriet florerar bland dem; ej *utvecklandet* eller *ökandet* av deras andliga egendom utan *det ekonomiska utnyttjandet* därav är deras största omsorg, och prostituerandet av deras egen personlighet huvudmedlet att komma fram. Liksom smådriftens utövare bländas de av några enstaka vinster i livets lotteri, men glömmer de otaliga niter, som dras av andra. De offerar själ och kropp för blotta möjligheten att få en av huvudvinsterna. *Säljandet av den egna övertygelsen* och *penningegiftermålet*, dessa två är i flertalet av våra bildades ögon lika naturliga som outhärliga medel att göra lycka. Så har det kapitalistiska produktionssättet förvandlat idealisterna, forskarna, tänkarna, drömmarna!

Men tillgången på arbetskraft är för stor för att bildningen skulle kunna avkasta något nämnvärt ens om man tar den egna personligheten med i köpet. Massan av de bildade sjunker ned i proletariatet. Det står ej att hejda.

Om denna utveckling skall leda därefter, att de bildade i massa och ej blott i enstaka fall som hittills skall sluta sig till det kämpande proletariatet, är ännu ovisst. Men ett är säkert: med de bildades sjunkande till proletariatet har den sista utvägen försvunnit för proletären att ensam och med egen kraft höja sig ur proletariatet upp till en högre klass.

Att lönearbetaren blir kapitalist, den möjligheten är utesluten, åtminstone i vanliga fall. En vinst på lotteriet eller en rik onkel i Amerika, det är saker som ej kan komma i fråga vid förståndigt folks bedömande av arbetarklassens läge. Men under särskilt gynnsamma förhållanden kan det ju då och då lyckas för en väl avlönad arbetare att under hårda umbäranden spara så mycket att han kan bli mästare, öppna en butik eller låta en av sina söner studera – bli något ”bättre”. Det ansågs alltid olämpligt att hänvisa arbetarna till dessa möjligheter att förbättra sin egen eller sina barns ställning. Ty i vanliga fall kan en arbetare, om han över huvud är i tillfälle att spara, vara glad, om han lyckas att under goda tider lägga undan så mycket, att han vid inträffande arbetslöshet icke står alldeles utblottad. Men nu för tiden blir en arbetares förtröstan på denna utväg rena vanvettet. Ty den ekonomiska utvecklingen icke blott gör sparandet allt svårare, den gör det också omöjligt för honom att till och med om han lyckas vinna det andra därigenom lyfta sig eller sina barn ur proletärtillståndet. Att övergå till smådrift på egen hand är för honom detsamma som att stört sig ur det ena eländet i det andra för att i regel snart nödgas övergå i det förra eländet och köpa vissheten att smådriften ej bär sig med förlusten av sina besparingar.

Ännu svårare än faderns gärning, ja, nästan hopplöst är sonens försök att få studera. Men vi antar, att försöket lyckats, att den unge proletärsonen tagit sin examen. Vad skall han göra?

Han kan ej vänta med utnyttjandet av sina kunskaper, han har ingen beskyddare vid sin sida, inga relationer, inga förnämna släktingar! Men tusental i hans fack går redan och väntar. Han tillkommer. Jurister vänta i massor på att deras tur att få ett litet ämbete skall komma. Tekniker, kemister, alla möjliga väntar på en plats och söker alla platser, och en på tio får en. Han har alla utsikter att få svälta ihjäl. Eller gå tillbaka till proletariatet.

Vart proletären vänder sig, stöter han på oöverstigliga hinder. Han kan vinna förbättring blott genom *höjande av hela den klass' ställning, som han tillhör.*

III. Kapitalistklassen

1. Handel och kredit

Vi har sett, hur befolkningens massa i land med kapitaliskt produktionsätt allt mer blir proletärer, blir arbetare som skilts från sina produktionsmedel, så att de på egen hand ej kan alstra någonting och för den skull tvingas att, om de ej vill svälta ihjäl, sälja det enda, som de äger, sin arbetskraft. Flertalet bönder och småhantverkare tillhör också i allt väsentligt redan proletariatet. Det, som skiljer dem därifrån, deras egendom, är blott en tunn förlåt, mer ägnad att dölja än att hindra deras utplundring och beroende, en förlåt, som varje starkare fläkt lyfter och blåser bort.

På andra sidan ser vi en liten skara besittande, kapitalister och store jordägare, ensamma sitta inne med de viktigaste produktionsmedlen, de viktigaste levnadskällorna för hela befolkningen och vilka denna ensamägo förlänar möjlighet och makt att göra de egendomslösa beroende samt att utsuga dem.

Under det flertalet av befolkningen sjunker allt djupare i nöd och elände, är det denna lilla hop av kapitalister och store jordägare, som, jämte de av dem beroende snyltarna, ensamma inhöstar alla de ofantliga fördelar, som framgår ur den nuvarande kulturens erövringar, framför allt utvecklingen av naturvetenskaperna och deras praktiska användning. Låt oss nu närmare betrakta denna lilla hop utvalda, den roll den spelar i näringslivet och de följder, som därav uppstår för samhället.

Vi har redan lärt känna kapitalets tre slag: *köpmanskapital*, *ockerkapital* och *industriellt kapital*. Den sistnämnda kapitalformen är den yngsta, kanske ej så många *århundraden* gammal, medan de andra båda kapitalformerna räkna *årtusenden*. Men den yngste brodern har vuxit fortare, mycket fortare än de båda andra; han har blivit en jätte, som underkuvat dem och gjort dem till sina tjänare.

För smånäringsarna i deras fullkomnade, klassiska, form är handeln ingen obetingad nödvändighet. Bonden liksom hantverkaren kan, såvitt han behöver köpa produktionsmedel, betinga sig dessa direkt från producenten; han kan direkt sälja sin produkt till konsumenten. Handeln tjänar under detta skede av den ekonomiska utvecklingen huvudsakligen lyxen men är icke outhärlig för produktionens fortgång i det hela och för samhällets bestånd.

Den kapitalistiska produktionen däremot är, som vi sett, redan från början hänvisad till handeln, liksom å andra sidan handeln från ett visst skede för sin vidare utveckling kräver den kapitalistiska produktionen. Ju mer denna utvidgar sig, ju mer det kapitalistiska produktionsättet blir förhärskande, dess nödvändigare visar sig handelns framåtskridande, för hela näringslivet. Den tjänar ej längre blott överflödet och lyxen. Hela produktionen, ja hela uppehållet åt folket i ett kapitalistiskt samhälle beror numera på, att handeln ostört rör sig i sina banor. Detta är ett av de skäl, som gör, att i våra dagar ett världskrig måste bli mycket mer förhärjande än fordom. Kriget för till stockning i handel, men en sådan betyder en stockning i produktionen, i hela näringslivet, betyder en ekonomisk ruin som sträcker sig

längre och ej är mindre ödesdiger än förödelserna på krigsskådeplatsen.

Lika viktig som *handelns* utveckling har för det kapitalistiska samhället blivit *ockrets*. Ockraren var under smånärningarnas tid en snyltare, som begagnade andras nödläge eller lättsinne för att suga deras blod. Pengarna, som han lånade ut, tjänade under den gällande regeln, att producenten själv ägde de nödvändiga produktionsmedlen, blott till oproduktiva ändamål. Om t.ex. en adelsman lånade pengar, så gjorde han det för att festa upp dem; om en bonde gjorde det, så var det för att därmed täcka sina penningutgifter eller processkostnader. Utlåning mot ränta gällde för den skull som något omoraliskt och fördömdes allmänt.

Helt annorlunda står det till under det kapitalistiska produktionssättet. Pengar är nu ett medel att upprätta en kapitalistisk rörelse, att köpa och utsuga arbetskrafter. Om en driftsledare nu för tiden lyfter pengar för att grunda ett nytt företag eller utvidga det han redan äger, så betyder detta ej – förutsatt nämligen att hans företag bär sig – att hans hittillsvarande inkomst avkortas med räntan på denna penningssumma. De lånade penningarna tjänar honom i stället till att utsuga arbetskraften och öka sina inkomster mycket mer än räntan på de lånade pengarna. Ockraren förlorar nu sitt ursprungliga väsen. Hans roll som medel till utsugning av nödläge och lättsinne träder allt mer i bakgrunden gentemot hans roll att ”befrukta” den kapitalistiska produktionen, d.v.s. möjliggöra, att dennas utveckling går ännu snabbare för sig, än det skulle vara möjligt genom de blotta penninganhopningarna i kapitalisternas kassaskåp. Avskyn för ockraren upphör nu; han blir fläckfri och får även ett nytt, välklingande namn: *förlagsman*.

Samtidigt har det räntebärande kapitalets huvudriktning blivit en annan. De penningsummor, som ockerkapitalisterna upphopade i sina penningsskåp, flöt fordom ur dessa samlingsbäcken genom tusen kanaler till icke-kapitalisterna. Nu för tiden har i stället ockerkapitalets – kreditinstitutens – kassaskåp blivit samlingsbäcken, till vilka genom tusen kanaler icke-kapitalisternas pengar flyter in för att därifrån tillföras kapitalisterna. Krediten är nu som förr ett medel att göra icke-kapitalisterna skattepliktiga till kapitalet. Men det har också numera blivit ett mäktigt medel att i kapital förvandla de ägodelar, som ligger inne hos de olika klasserna av icke-besittande, från kyrkans och den gamla adelns oerhörda rikedomar intill tjänsteflickans och daglönarens torftiga sparpengar, d.v.s. göra dem till ett medel till utplundring av den ena och upplösning av den andra av dessa klasser. Man prisar de nuvarande kreditanstalterna, sparbankerna o.s.v., emedan de gör lönarbetares och bönders sparpengar till kapital och sålunda omdana dessa till ”kapitalister”, som anhängare av den nuvarande samhällsordningen påstå. Men dessa uppsamlingar av icke-kapitalisternas pengar har intet annat ändamål än att till kapitalisternas tjänst ställa nya kapital och därigenom påskynda det kapitalistiska produktionssättets utveckling. Men vad detta betyder för lönearbetare, bönder och hantverkare, har vi redan sett.

Om de nuvarande kreditinrättningarna allt mer sörjer för, att de olika klassernas av icke-kapitalister samlade förmögenhet blir kapital, som ställs till kapitalistklassens förfogande, så sörjer de å andra sidan för, att kapitalistklassens kapital bättre utnyttjas än förut. De blir samlingsbäcken för alla de enskilda kapitalisternas alla penningssummor, som dessa ditills ej haft tillfälle att insätta i något företag, och de gör dessa penningssummor, som eljest skulle ligga döda, tillgängliga för andra kapitalister, vilka behöver dem. De gör det också möjligt att förvandla varorna i pengar, innan de är sålda, och minskar därigenom omloppstiden, alltså även den mängd kapital, som för tillfället behövs för att driva ett bestämt företag.

Genom allt detta ökas ofantligt storleken av och verkningskraften hos det kapital, som står kapitalistklassen till förfogande. Därigenom har krediten numera blivit en den kraftigaste hävstång för den kapitalistiska produktionen. Jämte maskinväsendets höga utveckling och hopandet av den industriella reservarmén är den en av huvudorsakerna till det nuvarande

produktionssättets spänstighet, som sätter industrierna i stånd att vid ringaste given ansats snabbskjuta höjden och mäktigt utvidga sig.

Men krediten är ännu känsligare gentemot varje störning än handeln. Och varje skakning, som den erfar, fortplantar sig genom hela näringslivet.

Många nationalekonomer har ansett krediten som ett medel, varigenom de besittande eller mindre besittande kan göras till kapitalister. Men som namnet säger, beror krediten på kreditgivarens förtroende till kredittagaren. Ju mer denne äger, ju större säkerhet han bjuder, desto större blir den kredit han åtnjuter. Kreditväsendet är alltså blott ett medel att skaffa kapitalisterna ännu mer kapital, än de äger, att öka kapitalisternas övervikt, att skärpa i stället för mildra samhällsmotsatserna. Kreditväsendet är för den skull ej blott ett medel att snabbare utveckla den kapitalistiska produktionen och sätta den i stånd att begagna sig av varje gynnsamt tillfälle; det är även ett medel att påskynda smånäringsarnas undergång men det är också till slut ett medel att göra hela det nuvarande produktionsväsendets förlopp allt mer invecklat och känsligt för störningar, att överföra känslan av otrygghet även till de besittandes led och göra den mark, på vilken de röra sig, allt mer vacklande.

2. Arbetsdelning och konkurrens

Medan näringslivets utveckling å ena sidan leder därefter, att handel och kredit kommer i allt närmare samband med industrin, åstadkommer den å andra sidan genom den tilltagande arbetsfördelningen, att de olika sysslor, som kapitalisten har att utföra i näringslivet, tillfaller olika, från varandra skilda yrken och inrättningar. Förr hade köpmannen ej blott att köpa och sälja varorna: han måste också samla, lagra och föra dem ut i den ofta mycket avlägsna marknaden; han måste sortera dem, lägga ut dem och göra dem tillgängliga för de särskilda köparna. Nu för tiden har vi ej blott den skarpa skillnaden mellan detaljhandel och grosshandel; vi har också särskilda stora bolag för transporten och lagrandet; på de stora centralmarknaderna, *börserna*, har köpandet och säljandet blivit en verksamhet för sig, så avskild från andra grenar i affärlivet, att man där icke blott köper och säljer varor, som är långt borta utan till och med sådana, som ej ännu är producerade: man köper varor som man ej vill ha och säljer varor som man icke äger.

Förr kunde man ej föreställa sig en kapitalist utan ett stort kassaskåp, vari guld och silver samlades och varur han tog pengarna som han behövde för sina utbetalningar. Nu för tiden har likviderandet i de mest utvecklade länderna, särskilt England och Amerika, anförtrotts åt särskilda inrättningar, *bankerna*. Man betalar icke till kapitalisten utan till hans bank, och man får betalt av samma inrättning. Det har kommit därefter, att några få företag ombesörjer hela penningväsendet i ett land.

Men fast nu på detta sätt kapitalisternas särskilda arbeten tilldelats särskilda inrättningar, är dessa blott till det yttre juridiskt självständiga. Samhälleligt sett är de ännu fullständigt beroende av varandra. Ett av företagen kan ej arbeta regelrätt, om något av de andra rubbas.

Ju mera handel, kredit och industri kommer i ömsesidigt beroende av varandra och ju mer kapitalistklassens särskilda sysslor tillfaller enskilda företag, desto större blir den enskilde kapitalistens beroende av den andre. Ett lands – ja, i vissa hänseenden hela världens – kapitalistiska näringsliv blir allt mer en enda oerhörd kropp, vars delar står i starkaste beroende av varandra. Kommer befolkningens massa allt mer i beroende av kapitalisterna, så kommer dessa också allt mer i beroende av varandra.

Det nutida produktionssättet blir allt mer och mer en så invecklad och känslig mekanism, att dess ostörda fortgång mer och mer blir beroende av att de särskilda smådelarna gripa in i varandra med fullständig noggrannhet och fungera absolut ordentligt. Aldrig behövde produktionen en så planmässig reglering som nu. Men privategendomen gör det omöjligt att

få plan och reda i driften. Medan de särskilda företagen *i realiteten* är beroende av varandra, är de *rättsligt* oberoende av varandra. Produktionsmedlen är i varje särskilt fall privategendom, och deras ägare kan förfoga däröver efter gottfinnande.

Ju mer stordriften utvecklas, ju större de enskilda företagen blir, desto mer blir verksamheten inom densamma reglerad och ordnad ända in i minsta detalj efter en bestämd och noga övertänkt plan. Men samverkan mellan de enskilda företagen överläts åt den *fria konkurrensens* blinda drivkraft. Under oerhört slöseri med kraft och pengar och under allt värre skakningar håller denna den industriella driften i gång, icke genom att ställa var och en på den plats där han passar, utan genom att krossa var och en som står i vägen. Man kallar detta ”urvalet av de bästa i kampen för tillvaron”. Men i själva verket krossar den fria konkurrensen mindre ofta dem som är odugliga än dem som står på orätt plats och till vilkas försvar antingen deras kraft eller – och det är huvudsaken – deras *kapital* icke räcker. Och den nöjer sig ej med att krossa dessa, som icke är vuxna ”kampen för tillvaron”. Varje sådan katastrof drar också med sig förluster eller ruin för talrika andra existenser, som är ekonomiskt förbundna med dem, arbetare, fordringsägare, leverantörer o.d. Man begagnar ännu i dag gärna ordstävets; ”Envar är sin egen lyckas smed”. Det härstammar från smådriftens tidevarv, då den enskilde arbetarens personliga egenskaper avgjorde hans öde. Nu beror en individs i det kapitalistiska samhället öde allt mindre på hans personlighet men allt mer på tusentals omständigheter, på vilka han ej har något inflytande. Det är sannerligen ej något urval av de bästa som den fria konkurrensen nu åstadkommer.

3. Profiten

Varifrån får nu kapitalistklassen sina inkomster? *Handelskapitalet* och *ockrarkapitalet* får ursprungligen sin vinst och sina räntor genom avkastningen från de av dem beroendes *egendom*. Det *industriella* kapitalet får sin profit genom exploatering av *egendomslösa* lönearbetare. Men ju mer det kapitalistiska produktionssättet utvecklar sig, desto mer överflyglar det industriella kapitalet de övriga slagen, och desto mer gör det sig, såsom vi sett, till herre över dessa. Men det kan ske blott därigenom, att det avstår åt dem en del av det mervärde, som det dragit från lönearbetarna. Till följd av denna utveckling blir det av proletärerna skapade mervärdet allt mer den enda källa, varur *hela kapitalistklassen* tar sina inkomster. Liksom hantverk och småbruk är stadda i försvinnande och öva allt mindre inflytande på det nutida samhällslivet, så försvinner också de gamla formerna av köpmans- och ockrarkapital. Det finns redan stater utan hantverk och småbruk – se blott på England. Men ingen enda av de moderna staterna är tänkbar utan storindustri. Den som vill förstå de nutida formerna av kapitalet, måste utgå från det industriella kapitalet: i det mervärde, som den kapitalistiska industrin frambringar, har man att söka den väsentligaste och allt mer framträdande källan till all kapitalistisk profit.

Vi har i det föregående lärt känna mervärdet, som industriproletären frambringar och industrikapitalisten tillägnar sig. Vi har också sett, hur mervärdet, som den enskilde arbetaren frambringar, allt mer ökas i förhållande till hans lön: genom forcerande av arbetet, arbetsbesparande maskiner och billigare arbetskraft o.s.v. Samtidigt med kapitalistindustrins utveckling växer också de exploaterade proletärernas antal; och mervärdet, som går till kapitalistklassen, ökas allt mer.

Men tyvärr är ingen glädje oblandad, och kapitalistklassen måste ”dela”, hur förhatligt det än är; den måste dela med sig av mervärdet, som den tillskansat sig, till *jordägaren* och *staten*. Och deras del växer år för år.

4. Jordräntan

När vi talar om de klasser, som allt mer blir ensamägare och utsugare, monopolisterna till

arbetsmedlen, så måste vi göra en skillnad mellan *kapitalister* och *store jordägare*. Ty marken är ett produktionsmedel av särskild art. Den är det oundgängligaste av alla; utan den är ingen mänsklig verksamhet möjlig; till och med sjöfararen och luftseglaren behöver en avfarts- och landningsplats. Men marken är ett produktionsmedel, som ej efter gottfinnande kan ökas. Under småbondeväsendets herravälde i medeltidens Europa hade varje bonde för sig sin gård och sitt åkerland. Vatten, skog och betesmark var gemensam egendom, och massan ouppodlad mark var så stor, att man kunde tillåta en var ta i besittning och sköta varje bit jord, som han erövrade från vildmarken och gjorde bärande. Så kom varuproduktionens utveckling med sina följder, som vi redan lärt känna. Markens frukter blev till varor, de erhöll ett värde. Återverkande gjordes därigenom själva marken till en vara med ett visst värde. De olika byalagen och samhälligheterna sökte nu avgränsa sin medlemskrets och började betrakta den mark, som de ägde gemensamt och delvis gemensamt odlade, som ett slags samhällelig privategendom, som blott tillhörde de dåvarande innehavarna och deras närmaste arvingar men från vilken alla senare tillkommande medlemmar av laget var uteslutna. De ville göra marken till sitt monopol.

Men det fanns också en annan, som blev lysten efter lagets samegendom, nämligen den store jordägaren, som varit samegendomens skyddsherre. Skulle denna mark, som nu blivit så värdefull, blir privategendom, så skulle den bli *hans* privategendom. På de flesta ställena och i synnerhet där stordriften inom jordbruket utvecklade sig, lyckades det honom att bemäktiga sig böndernas gemensamma mark. Böndernas vräkning, enskilda bönders fördrivande från deras näring, följde. All mark, även den som ej ännu låg under odling, övergick till privategendom och blev ett fåtals företrädesrätt.

Så blev genom den ekonomiska utvecklingen, särdeles genom storjordegendomarnas skapande, jord och mark ett monopol, långt innan den tillgängliga åkermarken var slut, långt innan man kunde tala om en överbefolkning. Om alltså jord och mark på den grund intar en undantagsställning som produktionsmedel, att den ej efter gottfinnande kan ökas, så är det ej därför att all tillgänglig jord och mark redan lagts under odling utan emedan den – åtminstone i kulturlanden – redan fullständigt tagits i ägo av ett fåtal. Därigenom uppstår ett monopol av alldeles särskild beskaffenhet. Kapitalistklassen har visserligen gentemot de egendomslösa klasserna monopol på produktionsmedlen. Men innanför själva kapitalistklassen finns intet monopol för bestämda medlemmar därav på bestämda produktionsmedel, åtminstone intet varaktigt monopol. När en kapitalistring bildar sig för att monopolisera en viss högst viktig uppfinning, exempelvis en ny maskin, så kan alltid andra kapitalister finnas, som antingen också köpa samma maskin eller övertrumfa den genom en ny eller förr eller senare efterapa den. Men allt detta är omöjligt, när det gäller jordegendom. Jordägarna har ett monopol ej blott gentemot de egendomslösa klasserna utan också gentemot kapitalistklassen.

Jordegendomens särbeskaffenhet är skarpast utvecklad i England, där ett litet antal familjer har all landets mark i sina händer och tjurhåller den, säljer den icke. Den som behöver jord, får den blott till låns mot en bestämd arrendeavgift, *jordräntan*. En kapitalist, som vill bygga en fabrik eller ett boningshus, öppna ett bergverk eller överta ett jordbruk, kan i England i regeln ej köpa marken utan blott lega den.

Hos oss är kapitalisten vanligen även jordägare: fabrikanter äger den mark, på vilken hans fabrik står; gruvägaren sitter inne med gruvorna, som han låter bearbeta; å andra sidan är den store jordägaren oftast också industriell kapitalist – jordbruket blir, som förut nämnts, under det kapitalistiska produktionssättet också en kapitalistisk industri, som i det stora hela lyder samma lagar som andra industrigrenar. När kapitalisten driver näring på egen jord och mark, när han själv är jordägaren, så har han naturligtvis ej att dela mervärdet med någon sådan. Men det ändrar i ingen väsentlig mån själva saken. Ty han har blivit ägare till marken endast därigenom, att han till den föregående innehavaren betalat ett kapital, vars räntor motsvara

jordröntans belopp. Han betalar sålunda i alla händelser jordränta; i det ena som det andra fallet kringskär den hans profit.

Jordegendomens egenskap av monopol skärper sig emellertid så mycket mer, ju starkare efterfrågan blir på jord, ju mer befolkningen växer, ju mer mark kapitalistklassen behöver och ju mer det kapitalistiska produktionssättet utvecklar sig. I samma mån växer också *jordröntan*, d.v.s. helhetsbeloppet hos den från det kapitalistiska samhället utgående jordröntan. Nödvändigtvis måste ej räntan på varje särskild bit mark växa. En jordbit avkastar under i övrigt lika förhållanden så mycket mer jordränta, ju fruktbarare och ju gynnsammare belägen den är, exempelvis närmare eller fjärrare från en avsättningsplats. Öppnandet av nya, fruktbara områden kan sålunda sänka jordröntan för en utsugen jord, men så mycket starkare växer jordröntan på det nyöppnade området. Så kan också förbättringarna i transportmedlen nedtrycka jordröntan på ett marknaden nära liggande område till förmån för mera avlägset liggande områden. Båda sakerna har inträffat under de senaste två århundradena. Den amerikanska jordröntan har stegrats och, så långt ej jordbruksskyddstillarna motverkat den, på den västeuropeiskas bekostnad. Dock gäller detta blott för den till jordbruk använda marken. I städerna är jordröntan överallt inbegripen i starkt stigande. Ty det kapitalistiska produktionssättet sammanpressar allt mer befolkningen i städerna. Olyckligtvis lider därvid mindre de industriella kapitalisternas profit än särdeles de fattigare folkklassernas kroppsliga och andliga hälsa. Vi gör härmed i *bostadsfrågan* bekantskap med en ny källa till lidanden för proletariatet. Men att närmare ingå på denna är ej här platsen.

5. Skatterna

Kringskär jordägaren i ständigt växande grad kapitalisternas andel av mervärdet – antingen medelbart eller omedelbart, bl.a. genom arbetarnas underhållskostnader – så är staten ej mindre verksam i denna riktning. Den moderna staten har vuxit sig stor samtidigt med kapitalistklassen och genom denna, liksom den å andra sidan varit det kraftigaste medel att lyfta denna i höjden. Båda har ömsevis främjat varandra. Kapitalistklassen kan ej avvara staten. Den behöver dess skydd inåt och utåt.

Ju mer det kapitalistiska produktionssättet utvecklar sig, dess skarpere blir motsatserna och motsägelserna, som det framkallar, dess mer förvecklade blir också dess olika grenar, dess större de enskildes beroende av varandra, dess större behovet av en myndighet, som står över dem och sörjer för, att en var fyller de plikter, som härflyter ur hans samhällsliga uppgift. Ett så känsligt näringsliv som det nuvarande produktionssättets kan mindre än något annat uthärda motsatsernas och stridigheternas utjämning genom de däri intresserades självhjälp. I stället för självhjälpen träder den av staten skyddade *rätten*.

Den kapitalistiska utsugningen är i ingen mån frukten av en bestämd rätt. Det är tvärtom dess behov, som framkallat och till herravälde bringat den nu gällande rätten. Denna skapar ej utsugningen, den sörjer allenast för att den, liksom andra yttringar av näringslivet, går för sig så lugnt som möjligt. Har vi förut betecknat *konkurrensen* som *drivkraften* i det nuvarande produktionssättet, så kan vi betrakta *rätten* som dess smörjolja, som gör, att friktionsmotståndet gör sig så föga kännbart som möjligt inom näringslivet. Ju mer detta friktionsmotstånd växer, ju skarpere på ena sidan motsatsen mellan utsugare och utsugne, mellan ägande och egendomslöse blir, ju större särdeles trasproletariatet, ju mer å andra sidan inom kapitalistklassen varje enskild driftsherre för sin närings ostörda fortgång är hänvisad till talrika andra kapitalisters rappa medverkan, desto starkare blir behovet av en motsvarande form av rätt, desto vidsträcktare anspråken på dess organ – domstolar och polis – desto större behovet av en stark statsmakt, som kan förläna denna rätt eftertryck.

Men för kapitalisterna gäller det ej blott att i sitt land kunna ostört producera, köpa och sälja. Handeln på andra marknader spelar redan på förhand en stor roll i den kapitalistiska

produktionen, och ju mer denna blir förhärskande, desto mer syns tryggheten och utvidgningen av ytterhandeln bli ett hela nationens livsintresse. Men på världsmarknaden möta den ena nationens kapitalister på konkurrenter från andra nationer. För att bjuda dessa spetsen påkallar de staten, som genom sin krigsmakt skall skaffa dem rätt eller – vad som är ännu bättre – till och med köra bort de främmande konkurrenterna. Liksom staterna och furstarna allt mer råkat i beroende av kapitalistklassen, så tjänar krigshärarna numera icke blott furstarnas personliga syften utan kapitalistklassen. Kriget blir allt mer, från att ha varit dynastiska, till *handelskrig* och slutligen nationella krig, som i sista rummet också kan återföras till de ekonomiska motsatserna mellan de olika nationernas kapitalistklasser.

Den kapitalistiska staten behöver sålunda ej blott en stor ämbetsmannaskara för polisens, rättens och förvaltningens behov utan också en stark *krigshär*. Båda dessa grupper befinner sig i den kapitalistiska staten i stark tillväxt, men krigshären växer numera betydligt starkare än hären av ämbetsmän.

Så länge vetenskapens tillämpning i den industriella tekniken ännu ej gjort sitt intåg, förändrade sig också krigstekniken blott ganska långsamt. Men så snart maskinväsendet kommit till herravälde i industrin och försatt denna i en ständigt fortgående omvälvning, upphörde också för krigsmakterna det förutvarande stillastående. Varje dag medför en ny uppfinning eller upptäckt, som knappt hinner prövas och med stora kostnader införas, innan den undanträngs av en annan omvälvande nyhet. Och allt omfångsrikare, mer invecklat och dyrbart blir krigsväsendet. Samtidigt möjliggör framstegen inom transportväsendet att skaffa allt större härmassor till krigsskådeplatsen. Som följd därav blir arméerna allt större. Under dessa förhållanden har under de senaste tjugo åren hos alla europeiska stormakter statsutgifterna till krigsväsendet och statsskulderna befunnit sig i en alldeles vanvettig stegring. Staten blir allt dyrbarare, dess bördor allt mer tryckande. Kapitalisterna och de store jordägarna söker naturligtvis överallt, där de har makt över lagstiftningen, att så mycket som möjligt vält sina bördor på andra samhällsklasser. Men hos dessa blir det allt mindre och mindre att hämta, och därför måste, trots herrars utsugares hela fintlighet, deras mervärde för statens skull allt mer kringskäras.

6. Profitens sjunkande

Samtidigt med nu skildrade företeelser visar mängden av det kapital, som kapitalistklassen insätter i sina olika företag, en tendens att växa fortare än arbetarklassens utsugning, fortare än summan av det av denna skapade mervärdet. Ett exempel må klargöra, vad vi mena. Låt oss jämföra en handspinnare för hundra år sedan, vilken drev hemindustri åt en kapitalist, med en av våra dagars maskinspinnare. Hur mycket kapital är ej nödvändigt för att möjliggöra den senares arbete, hur obetydligt däremot det kapital, som kapitalisten använde i handspinneriet! Han betalade till arbetaren dennes lön och gav honom bomull eller lin att förarbeta. I fråga om lönen har ej mycket ändrat sig, men maskinspinnaren förbrukar nu för tiden hundra gånger så mycket råmaterial som handspinnaren, och vilka oerhörda lägenheter, ångmaskiner, spinnmaskiner o.s.v. är ej nu nödvändiga, om maskinspinnandet skall kunna försiggå?

Ännu en annan omständighet kommer i betraktande. Kapitalisten för hundra år sedan, som sysselsatte spinnaren, insatte i sitt företag blott utgifterna för arbetslöner och råmaterial; ett stående kapital behövdes ej, ty spinnrocken är ju ej att tala om. Hans kapital omsattes ganska hastigt, låt oss säga på ett kvartal; han måste sålunda i sitt företag insätta blott en fjärdedel av det kapital, som han behövde under hela året. Numera är i ett maskinspinneri beloppet av det kapital, som är insatt i maskineri och byggnader, ojämförligt högre. Om också omloppstiden för den kapitalsumma, som tillskjuts till arbetslöner och råämnen, skulle vara densamma som för hundra år sedan, omloppstiden för den andra kapitaldelen, som knappt fanns till för hundra år sedan, är ganska lång.

En rad av orsaker verkar i motsatt riktning; så exempelvis kreditväsendet, men i synnerhet värdesjunkningen för produkterna, vilken blir en nödvändig följd av arbetets tilltagande avkastning. Men dessa orsaker är långt ifrån i stånd att fullständigt upphäva den omtalade utvecklingen. Denna försiggår inom alla industrigrenar, i den ena långsammare, i en annan fortare och medför att storleken av de årligen tillskjutna kapitalsummor, som kommer på varje arbetares huvud, växer fort och i betydande mån.

Antar vi nu, att denna kapitalsumma för hundra år sedan var 100 kr. och att den nu vuxit till 1,000, antar vi vidare att utbytet per arbetare femdubblats, att det mervärde, som han för hundra år sedan alstrade, uppgick till 50 kr. om året, medan det nu vid lika årslön går upp till 250 kr. Beloppet av alstrat mervärde har i detta fall i och för sig absolut stigit i betydande grad men i förhållande till den kapitalmängd, som kapitalisten årligen omsätter, har mervärdet *fallit*; för hundra år sedan var förhållandet 50 procent, nu uppgår det blott till 25 procent. Detta är naturligtvis blott ett exempel, men den tendens, som det åskådliggör, består verkligen.

Totalmängden av det årligen i ett kapitalistiskt land alstrade mervärdet är inbegripet i fortsatt och hastig tillväxt, men ännu snabbare växer totalbeloppet av kapitalistklassens i de olika kapitalistiska företagen insatta kapital, på vilket mervärdet fördelar sig. Betänker man dessutom att, som vi nyss såg, statsavgifter och jordränta allt mer kringskära beloppet av det årligen alstrade mervärdet, så fattar man, att beloppet av det mervärde, som per år genomsnittligt faller på en bestämd kapitalsumma, är stätt i stadigt *sjunkande*, trots det att *utsugningen av arbetare tilltar*.

Profiten, d.v.s. den del av mervärdet, som återstår för den kapitalistiske driftsherren, visar alltså en tendens att sjunka i förhållande till det insatta totalkapitalet eller med andra ord under fortgången av det kapitalistiska produktionssättets utveckling blir i allmänhet den profit, som en bestämd kapitalsumma avkastar, allt mindre. Naturligtvis gäller detta blott för ett genomsnitt av längre tidsrymder. Ett tecken på detta sjunkande ser man i räntefotens stadiga sänkning.

Medan sålunda arbetarnas utsugning har en strävan att stiga, visar kapitalisternas profitprocent en strävan att sjunka. Detta är en av de egendomligaste motsägelserna hos det på motsägelser så rika kapitalistiska produktionssättet.

Man har av detta sjunkande velat dra den slutsats, att den kapitalistiska utsugningen en gång av sig själv skulle upphöra – att kapitalet till slut skulle avkasta så ringa profit, att kapitalisterna hungrande skulle se sig om efter sysselsättning. Men detta skulle gälla blott under den förutsättning, att profitprocenten alltjämt sjönk, medan kapitalets totalmängd blev oförändrad. Detta är dock icke fallet. Kapitalmängden inom det nuvarande samhället växer långt hastigare än profitskalans sjunker. Kapitalets tillväxt är en av förutsättningarna för profitskalans sjunkande, och om räntefoten sjunker från 5 till 4 och från 4 till 3 procent, så minskas därmed ingalunda inkomsten för en kapitalist, vars kapital under tiden stigit från en till två eller fyra miljoner. Profitskalans eller räntefotens sjunkande betyder visst icke någon minskning i inkomsten för kapitalistklassen, ty *mängden* av det mervärde, som tillflyter densamma tilltar alltjämt. Sänkningen minskar blott inkomsten för de kapitalister, som ej är i stånd att i motsvarande mån öka mängden av sitt kapital. Under den ekonomiska utvecklingens förlopp höjer sig allt mer den gräns, från vilken beräknat kapitalet börjar att kunna ”ståndsmässigt” underhålla sin ägare. Allt större blir den förmögenhetssumma, som är det minsta man behöver för att utan eget arbete kunna leva av andras arbete. Det som för femtio år sedan var en betydlig förmögenhet, har nu för tiden blivit blott ett lappri.

Profitens och räntefotens sjunkande betyder ej undergång för utan blott *inskränkning* i kapitalistklassen. Varje år avsöndras från densamma mindre kapitalister och utsätts för

samma dödskamp som hantverkare, småhandlande och småbönder, en dödskamp som kan räcka längre eller kortare tid men som slutligen för dem eller deras barn ändar med nedsjunkande till proletariatet. Vad de försöker för att undgå sitt öde, påskyndar i de flesta fall deras egen ruin.

Man förundrar sig över den mängd dumskallar, som nu för tiden varje svindlare kan förmå att anförtro honom sina pengar, om han blott lovar dem tillräckligt höga räntor därför. Men de är i regeln inte så dumma, som de ser ut; svindelföretaget är det sista halmstrået, som de hakar sig fast vid för att nå en motsvarande avkastning av sin lilla förmögenhet. Det är mindre vinningslystnad än ångest för nöden, som förblindar dem.

7. Stordriftens tillväxt. Kapitalsammanslutningarna

Jämte konkurrensen mellan hantverk och storindustri rasar konkurrensen mellan större och mindre kapitalistiska företag. Varje ögonblick kommer en ny uppfinning, en ny upptäckt, vars användande stegrar produktionen. Var och en av dessa förbättringar sänker mer eller mindre värdet av de förra maskinerna och nödvändiggör nyanskaffning och utvidgningar av hela företagen. Den som icke har det därtill nödvändiga kapitalet, skall förr eller senare bli konkurrensoduglig och går under eller tvingas att med sitt kapital kasta sig på en industrigren, där den mindre driften ännu ej är konkurrensoduglig. Konkurrensen i storindustrin för med sig överproduktion i småindustrin och vållar således att hantverket går under även på de områden, där smådriften ännu har vissa förutsättningar.

Och allt större blir de storindustriella företagen. Av industrier, som räkna sina arbetare i hundratal, blir jätteföretag med tusenden av löneproletärer. Allt mer försvinner smådriften: utvecklingen går i stället för ökning mot en fortlöpande *minskning* av företagens antal inom storindustrin.

Men ej nog därmed. Den ekonomiska utvecklingen förenar allt mer kapitalistindustrin i *en hand*, det må nu vara en enstaka industrikung eller ett bolag, som i alla fall juridiskt sett är blott *en person*.

Det går på många vägar.

En läggs genom kapitalisternas strävan att utrota konkurrensen. Vi har ovan lärt känna konkurrensen som drivkraften i den nutida produktionen. Den är drivkraften för produktion och affärsliv över huvud. Men lika nödvändig som konkurrensen anses vara för produktionen, lika gärna vill varje enskild producent att *hans* vara går ut i marknaden utan konkurrens. Är han ensam innehavare av en begärlig vara och har *monopol* därpå, kan han höja sitt pris långt över det skäligen och köparen blir fullkomligt beroende av honom. Men om flera säljare har samma vara, kan de skapa ett monopol genom att sammansluta sig, så att de blir en enda säljare. En sådan sammanslutning, en kartell eller ring, trust, syndikat o.s.v. är naturligtvis desto möjligare ju mindre antalet är av konkurrenter, vilkas intressen skall samlas i en hand.

Ju mer det kapitalistiska produktionssättet ökar marknaden och antalet konkurrenter, desto mer försvåras bildandet av monopol. Men i varje produktionsgren kommer, som förut visats, förr eller senare det ögonblick, då dess vidare utveckling leder till minskande av antalet företag inom grenen. Och vägen går mot sammanslutning. Utvecklingen kan i varje land påskyndas därigenom att dess inre marknad räddas från utländsk konkurrens genom skyddstullar. Antalet konkurrenter på den marknaden minskas, och det blir lättare för kapitalet att skapa sig ett monopol och tack vare "skyddet för det inhemska arbetet" klå de inhemska förbrukarna.

Under de sista tjugo åren har som bekant antalet truster ansenligt vuxit, särskilt i tullskyddade

länder – Förenta staterna, Tyskland och Frankrike.* I regel ar sammanslutningen fullständig, så att de enskilda företagen helt uppgår i ett enda.

Just de viktigaste, för produktionens fortgång oundgängligaste varorna, *kol* och *järn*, blev först ”förtrustade”. De flesta karteller sträcka sina verkningar långt utöver den monopoliserade industrigrenen; de gör hela näringslivet beroende av en enda monopolist.

Samtidigt med strävandet att förena en viss industrigren i en hand utvecklar sig strävandet att också sammansluta olika industriella grenar, som har samband i så måtto att den ena levererar råmaterialet eller verktygen till den andra. Järnvägsbolagen äger understundom egna kolgruvor och maskinfabriker; sockerfabrikerna försöker själva odla en del av sina sockerbeter; potatisodlarna bygga egna brännerier o.s.v.

Ännu ett tredje sätt finns för sammanslutningen, och den är den enklaste av allesamman.

Vi har sett, att kapitalisten i våra dagar har högst viktiga förrättningar. Hur överflödigt detta än vore med ett annat produktions sätt – så mycket är säkert att när produktionsmedlen är enskild egendom stordriften är möjlig blott som kapitalistisk produktion. Om produktionen skall kunna försiggå och varorna komma till förbrukaren, måste kapitalisten ingripa med sitt kapital och använda detsamma ändamålsenligt. Om kapitalisten också icke producerar någonting, spelar han dock i det nutida näringslivet en viktig roll.

Men ju större driften är, desto nödvändigare är det för kapitalisten att avstå en del av sin växande affärsbörda antingen till andra kapitalistiska företag eller till enskilda, som förrättar hans arbete. Om detta utförs av en lönearbetare eller av ett kapitalistföretag, spelar naturligtvis ingen roll; det skapar ej värde därför att det utföres av andra. Kapitalisten måste således betala det av mervärdet. Vi har därigenom lärt känna en ny minskning på mervärdet, som naturligtvis minskar profiten. Kapitalisten räknar naturligtvis utgifterna för sina tjänstemän, direktörer, förvaltare och vad de allt heta, till produktionskostnaderna under *arbetslöner*.

Om nu en närings utvidgning tvingar kapitalisten ifråga till att avbörda sig en del av arbetet på andra, gör också mervärdets ökning denna utgift lätt för honom. Ju större mervärdet blir, desto mer av sitt arbete kan kapitalisten lägga på andra och slutligen är han befriad från hela arbetet och har blott kvar bekymret hur han skall göra räntebär den del av profiten, som han ej förbrukar.

Antalet av företag där det kommit så långt, tilltar år från år. Det visar tydligast det växande antalet *aktiebolag*, i vilka, som var och en kan se, kapitalistens *person* är alldeles likgiltig och blott hans *kapital* är att räkna med. I England – det enda land där man har genomgående uppgifter – uppgick antalet registrerade bolag 1845 till 57 (frånsett de redan upplösta) 1862 till blott 1885, 1888 däremot till ej mindre än 11,001 med ett inbetalt aktiekapital på över 10,000 miljoner kr.

Man har i bolagsväsendet trott sig finna ett medel att göra stordriftens fördelar tillgängliga för ”småfolket”. Men liksom krediten är också aktieväsendet, som ju blott är en särskild form av kredit – aktiekapitalet bokföres som *skuld* – blott ett medel att ställa småfolkets små kapital till storkapitalets förfogande.

Är kapitalistens person onödig i ett företag, kan vem som helst bedriva det, som har det nödiga kapitalet, om han nu begriper affären eller ej. Därigenom uppstår för en kapitalist möjligheten att förena i sin hand företag, som ej har det minsta med varandra att göra. Lättast kommer han över bolagsegendom. Han behöver blott köpa aktiemajoriteten – som ju byter ägare titt och ofta – för att göra företaget beroende av hans vilja och tjänligt för hans

---

* Även Sverige har några. Vi nämna sockerringen, glastrusten och nu senast för fullständighetens skull tändstickstrusten, vilken emellertid kan anses ha förfelat sitt syfte. *Ö.a.*

intressen.

Att märka är slutligen, att på det hela taget de stora kapitalen växer fortare än de små; ty ju större kapitalet är, desto större är under i övrigt lika förhållanden mängden av den profit eller inkomst, som det avkastar, och desto mindre den bråkdel därav, som kapitalisten behöver för sin personliga förbrukning, desto större den del som han kan lägga till beloppet av sitt förutvarande kapital. Medan småkapitalisterna allt hårdare måste kämpa för sin tillvaro, svälla de stora förmögenheterna allt fortare och nå inom kort en väldig utsträckning.

Sammanfatta vi nu allt detta, tillväxten i de olika näringsanläggningarnas storlek, minskningen i deras antal, den växande sammanslutningen av anläggningar i en hand, då blir det uppenbart, att riktningen hos det kapitalistiska produktionssättet går ut på att förena produktionsmedlen, som blivit kapitalistklassens monopol, i allt färre händer. Denna utveckling går slutligen ut på att samtliga produktionsmedel i en nation eller till och med hela världen blir en enda persons eller ett aktiebolags egendom, över vilken han eller detta efter godtycke kan bestämma, d.v.s. att hela näringslivet sammanfattas till ett enda ofantligt företag, i vilket allt tjänar och tillhör en enda herre. Privatäganderätten till produktionsmedlen syftar i det moderna samhället till, att alla blir egendomslösa utom en enda. Den syftar sålunda också till sitt eget upphävande, nämligen allas egendomslöshet, allas förslavande. Den kapitalistiska varuproduktionens utveckling syftar därmed till upphävande av sina egna grundvalar. Den kapitalistiska utplundringen blir meningslös, när utsugaren ej längre kan finna några andra avnämare till sina varor än de av honom utsugna. Om lönarbetarna är de enda konsumenterna, då är de produkter osäljbara, i vilka mervärdet är inneslutet; detta blir värdelöst.

I själva verket vore ett sådant tillstånd som det vi här skildrat lika så orimligt som omöjligt. Det kan aldrig komma så långt. Ty blotta närmandet till ett sådant tillstånd måste till en sådan höjd driva lidandena, motsatserna och motsägelserna i samhället, att de blir outhärdliga, att samhället går ur sina fogar och störtar samman, om utvecklingen ej innan dess får en annan riktning. Men om än detta tillstånd ej i verkligheten fullständigt kan nås, så styra vi ändock hastigt i denna riktning, fortare än de flesta tror. Ty medan å ena sidan sammanslutningen av de olika kapitalistiska företagen på ett fåtal händer går framåt, växer å andra sidan, som vi sett, med arbetsdelningen de skenbarligen självständiga företagens inbördes beroende av varandra. Men detta inbördes beroende blir allt mer till de mindre kapitalisternas ensidiga beroende av de större. Liksom de flesta skenbarligen oberoende arbetarna i hemindustrin i själva verket blott är kapitalisternas lönarbetare, så är också redan många skenbarligen självständiga kapitalister, och många skenbarligen självständiga kapitalistiska företag i stort sett blott underavdelningar till ett ofantligt kapitalistiskt företag. Och detta de mindre kapitalisternas beroende under de större ökas kanske fortare än de olika företagens sammanslutning i fåtalets händer. Näringslivet behärskas och utsugs redan nu hos de kapitalistiska nationerna i främsta rummet av en handfull jättekapitalister. Dess sammanslutning under några få firmor är nästan blott en formsak.

Medan den stora massans ekonomiska beroende under kapitalistklassen allt mer ökas, växer också inom denna flertalets beroende under ett till antal allt mer sammankrympande men i makt och rikedom alltjämt tillväxande fåtal.

Men lika litet som för proletärer, hantverkare, småhandlare och bönder medför beroendet för kapitalisterna någon ökning av deras trygghet. Tvärtom gäller för dem liksom för alla andra, att med beroendet växer också osäkerheten i deras läge. Naturligtvis mest för de mindre kapitalisterna. Men full trygghet bjuder nu för tiden ej ens det största kapitalet.

Några av anledningarna till de kapitalistiska företagens växande osäkerhet har vi redan berört: hela näringslivets känslighet gentemot yttre störningar växer liksom motsatserna mellan små och storborgarklasserna. Ingen kapitalist kan bygga på framtiden, ingen vet med bestämdhet,

om han skall bli i stånd att behålla vad han förvärvat och överlämna det åt sina barn.

Kapitalistklassen själv klyver sig i två lager, en grupp som ej har annat att göra än göra slut på de massor av mervärde, som alltjämt tillflyta densamma, och en annan som alltjämt sammankrymper, vars antal minskas, men vars ansvarighet, bekymmer och beroende växer. För båda parterna växer osäkerheten i deras existens. Så lämnar ej en gång det nuvarande produktions sättet för utplundrarna en fullständig trygghet för deras avkastning.

8. Näringskriserna

Så stor den allmänna osäkerheten för alla klasser redan under vanliga omständigheter är, så ökas den ofantligt genom de *kriser*, som den kapitalistiska varuproduktionen framkallar. Dessa stora moderna kriser härflyta ur *överproduktionen*, vilken åter är en oundgänglig följd av det nuvarande produktionssättets planlöshet.

En överproduktion i den mening, att man alstrar mer än man kan förbruka, kan inträda under varje produktionsform. Men den kan naturligtvis ej anställa någon skada, när producenterna endast arbeta för eget behov. När exempelvis en bondefamilj skördar mer säd än den behöver, då upplagrar den överskottet för missväxt eller, om ladorna är överfulla, utfordrar den detsamma till boskapen eller i sämsta fall låter den densamma ligga.

Men annat ser det ut, när det gäller varuproduktionen. Denna förutsätter i sin utvecklade form, att ingen producerar för sig själv utan alltid för andra. En var måste köpa, vad han behöver. Men helhetsproduktionen är långt ifrån planmässigt indelad, utan tvärtom måste varje producent försöka gissa, hur stort behov finns av de varor, som han alstrar. Å andra sidan kan under varuproduktionen, så snart denna hunnit över bytesaffärernas allra lägsta trappsteg, fränsett producenterna av penningmaterialet, de ädla metallerna, ingen köpa, innan han förut sålt. Detta är de båda rötter, ur vilka kriserna härflyta.

Låt oss nu för sakens åskådliggörande anta det enklaste fallet. På en marknad sammanträffa en penningägare med tjugo kronor på fickan, en vinodlare med ett fat vin, en linnevävare med ett stycke tyg och en mjölnare med en säck mjöl. Vardera av dessa varor har samma värde, tjugo kronor. Antag att dessa och försäljarna är ensamma på marknaden. Antag nu, att var och en har riktigt beräknat den andres behov; vinodlaren säljer sitt vin till penningmannen och köper för de tjugo kronor, som han får därför, vävbiten från linnevävaren. Denne åter använder betalningen för sitt stycke väv för att köpa sig en säck mjöl. Alla går nöjda hem från marknaden.

Om något år sammanträffa åter de fyra, och en var påräknar samma avsättning som förut. Penningmannen försmår ej heller nu vinodlarens vinsäck. Men denne har dess värre för tillfället intet behov av linne eller han behöver kanske sina pengar till betalning av en skuld och föredrar för den skull att gå med trasig skjorta i stället för att köpa linne. Vinodlaren behåller sina tjugo kronor i fickan och går hem. Linnevävaren väntar fåfängt på en köpare, och medan han väntar, väntar också mjölnaren. Visserligen är vävarens familj ganska hungrig och kunde behöva mjölsäcken, men han har producerat linneväv, som saknar efterfrågan, och emedan denna är överflödigt så har också mjölet blivit överflödigt. Vävare och mjölnare har inga pengar, de kan ej köpa, vad de behöver, och vad de alstrat är nu överproduktion liksom allt, som för deras räkning producerats, exempelvis ett bord.

De väsentliga företeelserna i en näringskris är givna genom detta exempel. Naturligtvis förekommer i verkligheten ej så enkla förhållanden, men grundsatserna blir alltjämt desamma, och näringslivets förhållanden ändrar sig blott ganska långsamt. Under inflytandet av varuhandeln träder dessutom produktionen för eget behov allt mer tillbaka, de olika varuproducenterna och ännu vidare varuhandlarna blir allt mer uteslutande hänvisade till försäljningen av sina varor, och den snabbaste möjliga försäljning. En fördröjning av eller ett

hinder i deras varuförsäljning blir för dem allt ödesdigrare och kan föra till deras ekonomiska undergång. Och samtidigt växer möjligheterna för en stockning i deras handel.

Genom handeln kommer de mest olikartade och mest avlägsna marknader i förbindelse med varandra; hela avsättningsområdet blir därigenom vida större men också mindre lätt överskådligt. Detta befordras ytterligare genom tillkomsten av allt flera mellanhänder mellan producent och konsument. På samma gång blir varorna genom handeln och transportväsendets utveckling rörligare; en obetydlig anledning kommer dem att hopas i stora massor på ett ställe.

Beräkningen av behovet och den befintliga varumängden blir allt mer osäker; statistikens utveckling avlägsnar ej denna osäkerhet, den möjliggör blott att beräkna produktionen på ett ungefär. Hela näringslivet blir mer och mer beroende av köpmännens spekulation, och denna blir allt djärvare.

Köpmannen är av gammalt spekulant; spekulationen är en av kapitalisternas nödvändiga sysslor. I det köpmannen spekulerar, d.v.s. beräknar det blivande behovet, i det han köper sina varor där de är billiga, d.v.s. finnas i överflöd, och säljer dem där de är dyra, d.ä. sparsamt tillgängliga, bidrager han till att få reda i den planlösa produktionens virrvarr. Men han kan missräkna sig i sin spekulation. Så mycket hellre som han icke har så lång tid att fundera på: han är inte den ende köpmannen i världen. Hundraden och tusenden av konkurrenter lura liksom han på att utnyttja varje tillfälle; den som först hittar det får största förtjänsten. Då gäller det att vara rask, inte fundera för länge, inte fråga för mycket, utan bara våga: den intet vågar han intet vinner! Men han kan också förlora. Uppstår på en marknad stor efterfrågan, strömma snart varorna dit i massor, tills det finns mer där än som behövs. Då sjunka priserna, köpmannen måste sälja billigt, ofta med förlust eller med sina varor uppsöka en annan, bättre marknad. Hans förluster i detta spel kan vara så stora, att de ruinerar honom.

Under nuvarande produktionsförhållanden finns det alltid antingen för mycket eller för litet varor på en plats. De borgerliga nationalekonomerna förklara detta för en mycket vis och beundransvärd inrättning. Vi tänker annorlunda, men saken är oundviklig, så länge varuproduktion på en viss höjd av utveckling försiggår. Denna visa inrättning kan emellertid under vissa omständigheter också leda därefter, att till följd av utomordentlig tillströmning hopandet av varor på en plats blir så stark, att köpmännens förluster antar fruktansvärda dimensioner och en del av dem gör bankrutt. Då har vi en handelskris efter alla konstens regler.

Samfärdsmedlens utveckling å ena sidan och kreditsystemet å den andra underlätta det plötsliga översvämmandet av en marknad med varor och befordrar därigenom kriserna och förstora deras verkningar.

Kriserna måste emellertid vara tämligen obetydliga såväl till omfång som djup, så länge smådriften var den förhärskande produktionsformen. Det var icke möjligt att under inflytande av någon som helst eggelse mängden av de för totalmarknaden framställda produkterna hastigt skulle svälla. Produktionen är ej i stånd till någon snabb utveckling under småhantverket. Den kan ej tillväxa genom ökning av arbetarnas antal, då den i alla händelser under vanliga förhållanden sysselsätter alla de dithörande folklagrens arbetsdugliga medlemmar. Den kan ökas blott genom utsträckning av de enskildes arbetsbörd, arbetstidens förlängning, söndagsarbete o.s.v. Men därtill hade den självständige hantverkaren och bonden under den gamla goda tiden, när han ännu ej behövde underkasta sig konkurrensen med stordriften, ytterst ringa benägenhet. Men om han bekvämade sig till överarbete, så gjorde det ändock ej så mycket, ty arbetets produktivitet var ringa.

Allt detta ändrar sig, sedan den kapitalistiska storindustrin uppstått. Den ej blott utvecklar alla de medel, som sätta handeln i stånd att hastigt översvämma marknaderna med varor, den icke

blott förvandlar marknaden till världsmarknad, som famnar hela jordklotet, ökar ej blott antalet mellanhänder mellan tillverkare och förbrukare, den sätter också produktionen i stånd att rätta sig efter varje eggelse från handelns sida samt språngvis utvidga sig.

Redan den omständigheten, att arbetarna nu är fullständigt underdåniga kapitalisterna, så att dessa kan öka mängden av deras arbetstimmar, avskaffa deras nattro och deras söndagsvila sätter kapitalisterna i stånd att utvidga produktionen långt mer än någonsin förut varit möjligt. En timmas överarbete betyder emellertid numera med den stora avkastningsförmåga arbetet fått en helt annan ökning av tillverkning än under hantverkets tider. Kapitalisterna är därjämte i stånd att hastigt utvidga sina anläggningar. Kapitalet är en mycket tänjbar storhet, i synnerhet genom kreditväsendet. Goda affärsförhållanden öka förtroendet, locka ut pengarna på färdevägarna, förkorta omloppstiden för en del av kapitalet, öka alltså dess verkningskraft o.s.v. Men det viktigaste är, att kapitalet alltid har till sitt förfogande en reservarmé av arbetare. Så är kapitalisten alltid i stånd att utvidga sin näring, anställa nya arbetare, snabbt stegra produktionen och använda sig av varje gynnsam konjunktur.

Vi har i början av detta kapitel påpekat att under storindustrins herradöme det industriella kapitalet allt mer träder i förgrunden och allt mer behärskar det kapitalistiska näringslivet. Men inom själva den kapitalistiska industrin blir vissa industrigrenar ledande, särdeles vävnads- och järnindustrierna. Erhåller en av dessa någon särskild eggelse såsom genom öppnande av en ny, stor marknad, låt oss säga Kina, eller genom plötsliga, stora järnvägsanläggningar, såsom i Amerika, så icke blott växer den själv utan eggar hela näringslivet. Kapitalisterna utöka sina fabriker, anlägga nya, stegra förbrukningen av råämnen, m.m., nya arbetare anställas och samtidigt växer jordräntor, profit och löner. Efterfrågan på de olika varorna stiger, de mest olikartade industrier blir delaktiga av uppsvinget, som slutligen blir allmänt. Varje företag synes nödvändigtvis böra bära sig; den som blott har en smula pengar, försöker anbringa dem vinstgivande; den som har del i de uppåtflygande räntorna och profiterna, försöker förvandla någonting därav i kapital. Glädjeyrseln är allmän.

Under tiden har emellertid produktionen utvecklats sig jättelikt, marknadens merbehov är tillfredsställt, men alltjämt fortsätter produktionen. Den ene vet ju ingenting om den andre, och om hos den ene eller andre kapitalisten i lugnare ögonblick skulle uppstå en obestämd ångest, så kvävs denna av nödtvånget att ej stanna efter i konkurrenskampen utan använda konjunkturerna. Den som kommer sist, bita hundarna i benen. Avsättningen av de överproducerade varorna går allt sämre och långsammare, handelshusens magasin fyllas, men alltjämt fortgår produktionens yrsel. Så kommer en dag, då ett handelshus skall betala de varor, som det för månader sedan fått på kredit från fabrikanten. Varorna är ännu osålda; han har dem men däremot icke pengar; han kan ej fylla sina förbindelser utan är bankrutt. Fabrikanten å sin sida har också utbetalningar att göra, och då ej heller han kan betala sina borgenärer, är han också färdig. Den ena konkursen följer på den andra. Allmän bestörtning inträder, i stället för blint förtroende inträder blind ångest, paniken är allmän, och så kommer *kraschen*.

Hela näringslivet är skakat i grund. Varje företag, som ej har mycket fast mark under fötterna, ramlar. Undergången når ej blott svindelföretagen utan alla dem, som under lugna tider med möda kunde hålla sig uppe; under krisens tider besörjes också småbönders, hantverkare och småkapitalisters utarmning på det snabbaste sätt. Men mången storhet ramlar ävenledes, och ingen är trygg för att ej ramla med i det allmänna sammanstörtandet.

Till dem av de stora kapitalisterna, som kan hålla sig på benen, strömmar visserligen rikt byte, ty under kristiden fortgår ej blott utarmningen av småfolket utan också industrins sammanslutning på färre händer, och ökningen av de stora förmögenheterna går snabbare för

sig än någonsin. Men ingen vet, om han skall kunna hålla sig uppe och överleva krisen, och så länge denna pågår, till dess det allmänna näringslivet åter kommit i rätt spår, har alla det nuvarande samhällslivets färd drivits till sin höjdpunkt; otryggheten, nöden, brotten och prostitutionen växer. Tusenden förhundra och förfrysa, emedan de alstrat för mycket näringsmedel, för mycket kläder och för mycket bostäder. Då träder allra bjärtast i dagen, att de nuvarande produktionskrafterna blir allt mer oförenliga med varuproduktionen, att privategendomen till produktionsmedlen allt mer blir till en förbannelse visserligen främst för de egendomslösa men även för de besittande.

Vissa ekonomer vänta att kartellerna (trusterna) skall kunna avlägsna kriserna. Intet kan vara oriktigare än detta.

Produktionens reglering genom kartellerna förutsätter, att de skulle omfatta alla viktigare produktionsgrenar och vara byggda på *samfolkelig grundval* samt sträcka sig över alla land med kapitalistiskt produktions sätt. Men hittills finns det ej en enda samfolkelig kartell i de över näringslivet bestämmande industrigrenarna. Samfolkliga karteller är mycket svåra att bilda och lika svåra att sammanhålla. Redan Marx har förklarat, att ej blott konkurrensen skapar monopolet utan också monopolet konkurrensen. Ju större vinst, som uppstår för en del företag under en kartell, desto större blir faran, att en utomstående stor kapitalist försöker att frånrova dem denna vinst genom att bilda ett konkurrerande företag, och ju bättre affärs gången är, desto större är frestelsen för varje enskild medlem av kartellen att undandra sig den inskränkning i produktionen, som sammanslutningen ålägger honom. Vid sjunkande pris är strävandet till kartellbildningar ganska stor, men vid stigande pris försöker varje industriman att så bra som möjligt använda konjunkturen och slunga in på marknaden så mycket varor som möjligt. Som hämsko gentemot överproduktionen skall i regeln kartellerna visa sig maktlösa. Deras uppgift gentemot överproduktionen består ej uti att hindra denna utan att lyfta dess verkningar från kapitalisterna över på arbetarna och konsumenterna. De skall hjälpa storkapitalisterna att genomgå kriserna, tillfälligtvis inskränka produktionen, avskeda arbetarna o.s.v., utan att profiten lider därav.

Men låt oss anta det osannolika, att det skulle lyckas att organisera de stora världsindustrierna i starkt disciplinerade och sammanhållande karteller, vad blev följden? Konkurrensen mellan kapitalister inom samma industrigren vore därigenom hävd blott åt *ena* hållet. Det skulle föra oss för långt att utreda, vilka följder de övriga sidor av konkurrensen, som kvarstod, skulle skapa. Blott en punkt må påpekas: Ju mer konkurrensen mellan arbetsherrarna inom samma industrigren avtar, desto skarpare blir kampen mellan producenter och konsumenter – detta ord taget i sin vidsträcktaste bemärkelse. Och hela kapitalistklassen kommer att sönderfalla i olika lager, som på det bittraste bekämpa varandra.

Nu finns hos varje kapitalist ett strävande att producera så mycket som möjligt, att bringa så mycket varor som möjligt på marknaden, ty ju mer varor, desto större profit – nämligen under i övrigt lika omständigheter. Blott beräkningarna angående marknads mottagningsförmåga samt storleken av hans kapital sätter en gräns för hans produktion. Däremot uppstår, om trustbildningen blir allmän, visst icke någon reglering av produktionen, utan i stället uppstår en allmän strävan hos sammanslutningar att *producera så litet som möjligt*, ty ju mindre massan av varor är, desto högre ställer sig priset. Att därvid samhället ej kan bestå, är uppenbart. Om varje kartell strävar till *underproduktion*, så måste å andra sidan de andra kartellerna, vars varor den behöver, sträva att tvinga den till överproduktion. Sätten härför är flera.

Antag att koppargruvorna bildar en trust, inskränker sin tillverkning och tvingar priset på varan i höjden. De industrimän, som för sin tillverkning behöver koppar, skall antingen inställa sin rörelse eller försöka använda andra metaller i stället för koppar eller lägga sig till med egna koppargruvor och så göra sig oberoende av kopparringen. Slutet blir koppartrustens

sprängning och bankrutt – alltså en *kris*. Sådant har redan inträffat.

Kartellerna bringa sålunda ej kriserna ur världen utan kan på sin höjd ge dem en annan form – ehuru ingen bättre. Bankrutterna kommer ej att upphöra; skillnaden blir blott den, att de blir mer omfattande och ej blott träffa enstaka kapitalister utan hela kapitalistlager och massor av de av dem beroende existenserna. Kartellerna kan ej avlägsna kriserna, men de kan förorsaka kriser, som blir mer förhärjande än någonting av samma slag som vi hittills sett.

Först om alla karteller sammansmältes till en enda, i vars hand alla kapitalistiska nationers samtliga produktionsmedel vore förenade, om alltså privategendomen till produktionsmedlen faktiskt vore upphävd, då först kunde en dylik sammanslutning leda till krisernas avlägsnande. Däremot är på en viss höjd av den ekonomiska utvecklingen kriserna oundvikliga, så länge den enskilda äganderätten till produktionsmedlen består. Det duger ej att försöka upphäva privategendomens skuggsidor, så länge denna själv finns kvar.

9. Den kroniska överproduktionen

Jämte de periodiska kriserna utvecklar sig allt starkare den vidhållande (kroniska) *överproduktionen*.

Vi har sett, att den tekniska omdaningens oavbrutet pågår, så att dess fält allt mer utvidgas, nya industrigrenar och nya områden alltjämt erövrar av storindustrin och samtidigt arbetets avkastningsförmåga oupphörligen växer. På samma gång fortgår oavbrutet kapitalets upphoppning. Ju mer utplundringen av de enskilda arbetarna samt arbetarnas antal växer, desto mera ökas massan av mervärdet och desto större blir beloppet av den rikedom, som kapitalistklassen varje år kan lägga åsido för att förvandla den till kapital. Den kapitalistiska produktionen kan för den skull ej stanna vid ett visst omfång; dess alltjämt pågående utvidgning och en beständig utvidgning av marknaden är för densamma en livsfråga; stillastånd betyder döden. Medan fordomdags i tiden lantbruk och hantverk beständigt alstrade ungefärligen lika mycket och avkastningen i regeln växte blott i samma mån som befolkningen, förutsätter det kapitalistiska produktionssättet en oavbruten tillväxt i produktionen. Jämte de periodiska eggelser till produktionens ökande som beror på marknads utvidgning, finner vi ett varaktigt krav på produktionens utvidgning, som framgår ur själva produktionsförhållandena och som ej direkt förorsakas av marknads ökning utan snarare nödvändiggör en ständig ökning av denna.

Men medan produktionen har en tendens att allt mer utsträcka sig, går marknads utsträckning allt långsammare för sig. Det är sant, att det område, som står den kapitalistiska produktionen till buds som marknad, är ofantligt och ej inskränkes av några lokala eller nationella skrankor. Men kapitalismen har redan gjort jordklotet ganska litet. Ännu för hundra år sedan bildade utom det västliga Europa blott vissa kusttrakter och öar i främmande världsdelar marknad för den kapitalistiska industrin. Men numera har nästan alla land öppnats för denna industri, och endast de trakter återstå, som ej har mycket mer att bjuda än klimatfebrar och – nederlag.

Väl möjliggör transportväsendets underbara utveckling en allt bättre avkastning av varje marknad, men hos de folk, som nått en viss bildningsgrad, dödar den kapitalistiska industrins inträngande den inhemska småindustrin och förvandlar hantverkare och bönder till proletärer. Därigenom minskas befolkningens köpkraft men öppnas å andra sidan genom skapandet av ett proletariat förutsättningarna för införandet av ett kapitalistiskt produktionssätt. Så gräver sig den europeiska storindustrin sin egen grav. Och vid en viss punkt av utvecklingen betyder varje vidare ökning av marknaden blott skapandet av nya konkurrenter. Amerikas storindustri, som knappt räknar en människoålder, håller på att ej blott göra sig oberoende av Europa utan också förbehålla sig den amerikanska marknaden. Den ryska industrin, som är ännu yngre,

börjar redan att tillgodose med varor hela det väldiga område, som Ryssland äger i Europa och Asien. Ostindien, Kina, Japan och Australien utveckla sig också till industristater, som förr eller senare kunna tillfredsställa sina egna behov; korteligen, det ögonblick synes ligga nära, då den europeiska industrins marknad ej längre skall kunna utvidgas utan börjar krympa. Detta betyder helt enkelt den kapitalistiska industrins bankrutt.

Det är ett sakförhållande, att marknadens utvidgning försiggår allt för långsamt för den kapitalistiska produktionens behov, så att denna senare möter allt flera hinder och sättes ur stånd att fullt utveckla alla sina produktionskrafter. Uppsvingets tider blir allt kortare, krisernas allt längre, överproduktionen blir allt mer regeln.

Som följd därav växer mängden av produktionsmedel, som ej finner användning, av rikedomar som måste gå förlorade utan att brukas, av arbetskrafter som måste ligga obegagnade och till vilken senare grupp vi måste räkna ej blott arbetare utan hela det nuvarande samhällets otaliga skaror av snyltareexistenser, mellanhandlande, värdar, agenter, trasproletärer och den ofantliga massan av soldater, vilkas tillvaro också betingas av att överproduktionen under de senare årtiondena tvungit industrin att avstå från en massa eljest nödvändig arbetskraft.

Det kapitalistiska produktionssättet, smånäringarnas ersättande med kapitalistisk stordrift, vars produktionsmedel som privategendom förenas i ett fåtals händer, vilkas arbetare är egendomslösa proletärer, detta produktionssätt var medlet att oändligt öka arbetets avkastningsförmåga. Detta var kapitalistklassens världshistoriska uppgift. Den har fyllt denna uppgift genom att lägga fruktansvärda lidanden på de av densamma utarmade och utsugna folklagren, men fyllt den har den i alla fall. Den var en lika historisk nödvändighet som de båda grundvalar, ur vilka den härflöt, nämligen varuproduktionen och den därmed nära förknippade privategendomen till produktionsmedlen och alstren.

Men om dessa grundvalar var historiskt nödvändiga, så är de det ej nu längre. Kapitalistklassens funktioner tillfaller allt mer betalade funktionärer, och kapitalisternas stora flertal har numera blott uppgiften att förbruka, vad andra skapa; kapitalistklassen har blivit lika överflödig som feodalherren var för hundra år sedan.

Ja, ännu mer. Liksom feodaladeln på den tiden, så har kapitalistklassen redan blivit ett hinder för den vidare utvecklingen. Privategendomen till produktionsmedlen har för länge sedan upphört att trygga för varje producent egendomsrätten till hans produktionsmedel samt hans frihet. Den artar sig allt mer till att upphäva denna egendomsrätt och denna frihet för de kapitalistiska nationernas hela befolkning – och upplösa hela samhällets grundvalar. Och från ett medel att egga samhället till den snabbaste utveckling av dess produktionskrafter, har den förvandlats till ett medel, som allt mer tvingar samhället att förslösa eller lägga i lägervall sina produktionskrafter.

Så förvandlar privategendomen till produktionsmedlen ej blott för smånäringarnas producenter utan för hela samhället sitt ursprungliga väsen till sin motsats. Från att vara en drivkraft till samhällelig utveckling blir den en orsak till samhällelig försumpning, till samhällelig bankrutt.

Nu frågar man sig ej längre, om man vill eller icke vill vidmakthålla privatäganderätten till produktionsmedlen. Dess undergång är given. Man frågar sig blott: *skall den rycka samhället med sig i undergången eller skall detta befria sig från den fördärvliga bördan för att fritt och med nyförvärvade krafter kunna fortgå på den väg, som utvecklingens lagar föreskriver?*

IV. Framtidsstaten

1. Social reform och revolution

De produktionskrafter, som utvecklats i det kapitalistiska samhällets sköte, har, som vi sett, blivit oförenliga med den egendomsordning, på vilken detta vilar. Att bibehålla denna egendomsordning skulle betyda att omöjliggöra varje framsteg samt tvinga samhället till ett förvisnande, som skulle åtföljas av de smärtsammaste krampryckningar. Varje nytt fullkomnande av produktionskrafterna ökar denna motsägelse mellan dem och den bestående egendomsordningen, och alla försök, att upphäva eller mildra denna motsägelse utan att antasta egendomen har visat sig och måste visa sig fåfänga. Sedan ett sekel anstränga sig de besittande klasserna att förebygga den hotande sammanstörtningen av privategendomen genom sociala *reformer*, varmed de mena alla ingrepp i de sociala förhållandena, som avse att upphäva eller åtminstone mildra den ena eller andra verkningen av privatkapitalismen utan att angripa denna själv. Och nu har man prövat alla tänkbara medel; det synes ej möjligt att hitta på något nytt. Men alla försök visa sig vid närmare påseende vara blott uppkok på mycket gamla uppfinningar, som för länge sedan visat sig verkningslösa.

Må man ej missuppfatta oss. Vi anser de sociala reformerna för överksamma, ifall de har uppgiften att avlägsna den under den ekonomiska utvecklingens förlopp alltjämt växande motsatsen mellan produktionskrafterna och den bestående egendomsordningen samt skydda och stärka denna senare. Men därmed har vi varken velat säga, att den sociala omdaning skall komma av sig själv utan mänskligt ingripande, ej heller att alla reformer är gagnlösa. När vi anser upphävandet av den enskilda äganderätten till produktionsmedlen som oundviklig, så tror vi icke, att den sociala omdaningens stekta sparvar en dag utan vidare skall flyga de nu utsugna i munnen. Vi anser det nuvarande samhällets sammanstörtande för oundvikligt, emedan vi vet, att den ekonomiska utvecklingen med nödvändighet framkallar förhållanden, som tvingar de utsugne att gå till kamp emot denna privategendom, att de utsugnes makt och antal växer medan utsugarnas makt och antal alltjämt minskas och att dessa förhållanden för befolkningens massa skapa ett outhärdligt tillstånd, som ställer den i valet mellan att i dådlöshet gå under eller verksamt resa sig för att kullkasta den nuvarande egendomsordningen. En sådan omstörtning kan ta de mest olikartade former allt efter de förhållanden, under vilka den försiggår. Den behöver visst inte förknippas med våldshandlingar och blodsutgjutelser. Vi känner många fall i världshistorien, då de härskande klasserna frivilligt givit efter. Och en social revolution behöver ej genomföras på en gång. Snarare skulle man kunna säga, att detta knappt någonsin varit fallet. Revolutioner ske genom års- och årtiondelånga ekonomiska strider och äger rum under beständig växling och skiftning i maktförhållandena mellan de olika klasserna och partierna, ofta avbruten av långa, ihållande bakslag (reaktionstider). Men hur mångfaldiga de former är, som en revolution kan ta, så har en sådan dock aldrig försiggått omärkligt och utan dådkraftigt ingripande av de djupast betryckte.

När vi vidare förklarade sociala reformer, som gör halt inför privategendomen, såsom oskickade att upphäva de motsägelser, som den nuvarande ekonomiska utvecklingen skapar, så vill vi därmed ej säga, att det för de utsugne är likgiltigt, under vilka former inom det nuvarande samhällets ram som deras utplundring försiggår eller att icke reformer skulle kunna mildra deras lidanden. Vi vill blott säga, att man ej skall överskatta reformerna och tro, att genom dem kan de nu bestående förhållandena tillfredsställande ordnas. Och man bör noga granska de reformer, som bjudas proletariatet. Nio tiondedelar av dem är ej blott gagnlösa utan direkt skadliga för detta. Sämst är de som för att rädda den hotade egendomsordningen vill vrida tillbaka de senaste århundradenas genomgångna utveckling samt sålunda slösa kraft på att försöka uppväcka de döda.

Den ekonomiska utvecklingen kan på mångahanda sätt påverkas, kan påskyndas eller hämmas, men bringa den tillbaka kan man icke utan på sin höjd genom sådana försök öka utvecklingsprocessens smärtor, medan de medel, som mer eller mindre försöker avhjälpa bestående missförhållanden, påskyndar utvecklingen.

Om exempelvis hantverkarna ville återupprätta skråväsendet för att därigenom höja hantverket, så måste ett sådant strävande blir fullständigt fåfängt, emedan det står i strid med de nya produktionskrafternas, storindustrins, behov. Dessa måste först avlägsnas och hela den nyare tidens tekniska framsteg göras ogjorda, om skråväsendet skulle kunna trivas. Men detta är helt enkelt omöjligt, och dessa strävanden gagna icke småfolket utan bidrar blott till att fördyra brödet, höja skatter och militärbördor o.s.v. De medel, som hantverkarna under vissa fall kan använda för att upphjälpa sin ställning, är sådana som sätter dem i stånd att utvidga sin rörelse, övergå till massproduktion och blir småkapitalister. Sådana medel som kooperation, införande av billiga motorer o.s.v. kan också hjälpa hantverkarna men blott genom att sätta dem i stånd att övergå till massproduktion. Men de, som är mindre bemedlade eller ej har kredit, går därigenom blott så mycket fortare under, och dessa medel hjälpa sålunda visserligen enskilda hantverkare men påskyndar i det hela hantverkeriernas undergång.

Även lönarbetarna ville till en början hämma den kapitalistiska storindustrin. De sönderslog maskinerna, sökte skydda sig för kvinnoarbete m.m. Men nu har de lärt, hur dåraktigt sådant är, och funnit bättre medel att höja sin ställning, genom fackföreningar, politisk verksamhet och liknande. Härigenom har de kunnat framtvunga högre lön, kortare arbetstid, förbud mot barnarbete och bättre sundhetsförhållanden. Men därigenom har de givit den ekonomiska utvecklingen ny eggelse, såsom exempelvis genom att, tvinga en storkapitalist att anskaffa nya maskiner för att ersätta den fördyrade arbetskraften eller belasta en mindre, så att han ej mäktar hålla sig uppe i tävlingskampen.

Samtliga dessa nu nämnda reformer kan sålunda ej, hur nyttiga de i och för sig är, uppehålla den sociala revolutionen, men man kan mycket väl erkänna deras värde utan att därigenom har medgivit att bibehålla samhället på dess nuvarande grundvalar. Man kan tvärtom främja dem även från revolutionär ståndpunkt, då man ser, att de påskyndar utvecklingens gång och, så långt ifrån att upphäva det kapitalistiska produktionssättets självmordstendenser, förstärka dessa.

Folkmassornas proletarisering, kapitalets samlande hos ett fåtal, som behärskar de kapitalistiska nationerna, den kroniska överproduktionen, kriserna, existensens otruggighet, *alla dessa pinsamma och upprörande verkningar av det kapitalistiska produktionssättet kan i sin beständiga tillväxt ej hämmas genom några reformer på den nuvarande egendomsordningens grundval, hur vittgående dessa än må vara.* Det finns intet parti, som tror det. De prisar alla sina särskilda medel, men intet har någon särdeles tillit till deras underkraft. Det nuvarande produktionssättets rättsliga grundval, *privategendomen till produktionsmedlen*, blir allt oförenligare med dessa samma produktionsmedel, och denna privategendoms undergång är blott en tidsfråga. Den kommer oundgängligen, om också ingen med visshet kan säga, när och hur den skall inträda.

2. Privategendom eller samegendom?

Frågan är ej den, om och hur man skall kunna bevara privategendomen till produktionsmedlen utan vad som skall och måste träda i dess ställe. Det ligger lika litet i vårt fria skön, vilken egendomsordning vi skall sätta i den nuvarandes ställe, som det står oss fritt att bestämma, om vi vill behålla den senare eller vräka den över bord. I det nuvarandes sköte slumrar redan den nya egendomsformen. Och för att lära känna denna har vi ej att rådfråga våra personliga känslor utan hålla oss till föreliggande allmänt gällande sakförhållanden. Den som känner de nuvarande produktionsförhållandena, vet vilken egendomsform de kräver, när den nuvarande

blir omöjlig.

Privategendom till produktionsmedlen bottnar, som vi sett, i smånäringarna. Enskild produktion nödvändiggör också enskild egendom. Stordriften däremot betyder samfäll och samhällelig produktion. Under stordriften arbetar ej varje arbetare för sig, utan en större mängd av arbetare, en hel samhällighet, arbetar tillsammans för att skapa ett helt. Och den moderna storindustrins krafter är utsträckta och väldiga. Det är då alls icke möjligt, att den enskilde arbetaren för sig sitter inne med sina produktionsmedel. Storindustrin på dess nuvarande skede tillåter sålunda blott två egendomsformer: Antingen en *enskild persons innehavande av en arbetargrups produktionsmedel*; det innebär det nuvarande produktions-systemet med åtföljande utplundring av och elände för arbetarna, samt kvävande överflöd åt kapitalisterna. Eller *samtliga arbetares äganderätt till deras produktionsmedel*; detta innebär samhälleligt produktionssätt samt upphörande av utplundringen av arbetarna, som nu blir herrar till sin egen alstring och få behålla det överskott (mervärde), som annars tillfaller kapitalisten.

Att i stället för privategendomen till produktionsmedlen sätta samegendomen, det är vad den ekonomiska utvecklingen gör allt nödvändigare.

Denna övertygelse om samegendomens nödvändighet råder ej blott hos socialdemokraterna. Den delas av anarkisterna och – de liberala, ehuru dessa senare hänvisa på en väg, som aldrig kan leda till målet. Ty att uppmana arbetarna att med sparade slantar slå in på stordrift, det är att lura dem i stället för att hjälpa dem. Låt oss emellertid först närmare bestämma samegendomen.

Det enklaste vore ju, säger man, om varje särskild affär förvandlades till kooperativ, så att dess arbetare samtidigt blev dess ägare. I övrigt skulle ingenting ändras, varuproduktionen fortgå, varje särskild affär står fullständigt oberoende av de andra och tillverkningen fortgår för marknaden, för *avsalu*.

Det behövs ej mycken fantasi för att föreställa sig ett sådant produktionssätt. Det är det närvarande så lika som möjligt. Det är anarkisternas och liberalernas ideal och förebild, och de skiljer sig blott i fråga om vägen dit. De förra vill, att arbetarna genom en allmän revolution skall bemäktiga sig de olika företagen, medan de senare råda dem att slå in på förenämnda sparandets väg.

Arbetarna undgår visserligen genom ett sådant produktionssätt de missförhållanden, som den kapitalistiska utplundringen för med sig, men alla de faror, som nu hota den enskilde driftsherren, kvarstå; konkurrens, överproduktion, kriser och bankrutter har inte skaffats ur världen. De lyckligare lottade företagen skulle liksom förut ur marknaden uttränga och ruinera de sämre. Liksom nu kapitalistiska företag går under, så skulle då kooperativa göra bankrutt, arbetare förlora sina produktionsmedel och åter bli *proletärer*, som var nödsakade att sälja sin arbetskraft. Arbetarna i lyckligare lottade företag skulle finna det fördelaktigare att anställa lönarbetare i stället för att arbeta själva, de skulle bli utsugare – *kapitalister*, och slutet på visan skulle bli, att vi åter hade det gamla tillståndet, det gamla kapitalistiska produktionssättet. Varuproduktionen och privategendomen till produktionsmedlen sammanhänger på det intimaste; varuproduktionen förutsätter denna privategendom och gäcker varje försök att avlägsna den.

Under varuproduktionens herravälde tar stordriften nödvändigtvis kapitalistisk form, och Kooperationen kan blott existera ofullkomlig och i enstaka fall men aldrig bli härskande form. Om det sålunda ligger allvar uti att sätta det samfälliga ägandet av produktionsmedlen i stället för det kapitalistiska, då måste man gå ett steg längre än anarkister och liberaler, nämligen upphäva varuproduktionen.

3. Den socialistiska produktionen

Varuproduktionens upphävande betyder ersättande av produktionen för *avsalu* med produktionen för *självförbrukning*. Denna senare kan å sin sida anta två former, antingen den enskildes produktion för att tillfredsställa sina personliga behov eller ett samhälles eller en gruppns produktion för att tillfredsställa sina d.v.s. sina medlemmars behov. Den förra formen har aldrig varit allmänt rådande, ty människan har i alla tider varit en samhällsvarelse, så att de olika individerna arbetat gemensamt. Den enskildes produktion för sig själv har alltid spelat en underordnad roll och är numera knappt nämnvärd.

Samfällid alstring för självförbrukning var produktionens härskande form, så länge ej varuproduktionen utvecklats sig. Den är ungefärligen så gammal som produktionen i allmänhet. Hur produktionsgrupperingarna än var begränsade, ett hade de gemensamt: Varje grupp täckte sina behov genom avkastningen av sin egen produktion. Framställningsmedlen var gruppens samegendom, medlemmarna arbetade tillsammans såsom likar och fria efter en plan, som de själva utkastat, under en av dem själva vald och för dem ansvarig förvaltning. Avkastningen av deras arbete tillhörde dem gemensamt, dels till täckande av deras samfälliga behov, dels till utdelning efter bestämd regel på de olika personer eller grupper, varav samhälleligheten bestod. Ett dylikt självtillräckligt litet samhälles välstånd byggde sig på naturliga och personliga förhållanden. Ju fruktbarare det område var, som de bebodde, ju flitigare, uppfinningsrikare och kraftigare de enskilda medlemmarna, desto mer tryggat var det allmänna välståndet. Farsoter, översvämningar, infall av överlägsna fiender kunde betrycka, stundom tillintetgöra dem, men *en* sak fanns, som ej berörde dem, nämligen *marknadens* skiftningar. Antingen kände de ej till någon sådan eller kände den blott som avsättningsort för deras överskott. En dylik samhällelig produktion för självförbrukning är ingenting annat än en *kommunistisk* eller som man nu säger socialistisk produktion, och det är den enda möjliga produktionsformen, sedan varuproduktionen blivit omöjlig.

Men därmed är ej sagt, att det gäller att återuppväcka de *gamla* formerna av samägo och gemensam produktion. Dessa former motsvarade den tidens produktionsmedel och måste vara oförenliga med högre utvecklade produktionsmedel. För den skull försvinner de överallt under förloppet av den ekonomiska utvecklingen för varuproduktionen, och där de försöker göra denna motstånd, utgör de endast ett hinder för produktionskrafternas tillgodogörande. Det vore sålunda meningslöst att försöka vidmakthålla de gamla formerna av kommunism.

Den socialistiska produktionen, som småningom blivit en nödvändighet genom varuproduktionens allt närmare kommande bankrutt, kommer och måste visserligen ha åtskilliga grunddrag gemensamma med äldre former av kommunistisk produktion nämligen vad rör alstringen för självförbrukning. Men den kommer ej att direkt anknyta sig till denna utan till den kapitalistiska produktionen, som själv frambesvurit de grundelement, ur vilka dess arvtagerska skall växa upp. Denna senare skapar, som vi framdeles skall se, de nya människor, som det nya produktionssättet kräver, och dessutom de samhälleliga organisationer som kommer att bilda grundvalarna för det nya produktionssättet, så snart de nya människorna bemäktigat sig detsamma.

Vad det socialistiska produktionssättet kräver är dels förvandlingen av de enskilda kapitalistiska företagen i samhälleliga. Detta förbereds därigenom, att, som vi förut sett, kapitalisternas personer blir allt överflödigare i näringslivet. Men å andra sidan kräver det socialistiska produktionssättet en sammanfattning av alla industriella företag, som vid ett givet skede behövs för att tillfredsställa en samhällelighets väsentliga behov, till en stor enhet. I vårt avsnitt om trusterna har vi sett, hur den kapitalistiska utvecklingen själv går i denna riktning. Och denna enhet vidgar allt mer sina gränser. Medan för ett eller annat århundrade sedan det kunde vara nog med grupper om några hundra personer, har numera, som följd av

den kapitalistiska utvecklingen gränserna vidgat sig och utgående från de nuvarande samhällsorganisationerna finner man blott *en*, som äger motsvarande omfång för att kunna användas till ram för att inom densamma utveckla socialistisk samhällighet, nämligen *den moderna staten*. Fråga är till och med om industrins och de samfolkliga förbindelsernas fortgående utveckling ens statens gränser skall räcka till.

Men här finns en sak att komma ihåg. Samtidens vidgning av den internationella samfärdseln betingas mindre av de gällande produktions- än av de härskande utsugningsförhållandena. Ju mer utbredd den kapitalistiska produktionen och den av densamma beroende utsugningen av de arbetande klasserna är inom ett land, desto större blir överskottet av de produkter, som ej kan förbrukas i landet utan måste utföras. Om ett lands befolkning ej har pengar att själv köpa de produkter, som den massvis alstrar, så försöker landets kapitalister att utföra dessa produkter, oavsett om de är oundgängliga för landet eller ej. De söker *köpare*, icke konsumenter. Därur härflyta sådana ohyggliga skådespel som att Irland under fullständig hungersnöd *utför* synnerligen mycket vete och att ryska kapitalister under en svältperiod endast genom ett utförselbud kan hindras att utskeppa råg. Upphör utsugningen och i dess ställe träder produktion för självförbrukning, så kommer inom en stat såväl export som import att väsentligen minska. De kommer visserligen ej att alldeles försvinna. Ty dels har arbetsdelningen vuxit så, att det ena landet ej kan undvara det andras alstring, dels är naturförhållandena sådana, att ett ständigt utbyte måste ske. Vi kan exempelvis nämna en sådan vara som kaffe, som blivit ett allmänt behov men som ej kan odlas inom vissa land. Men genom denna form av varuutbyte mellan de olika samhälligheterna äventyras icke deras ekonomiska självbestånd och trygghet, så länge de blott för sig frambringa alla nödvändighetsvaror och blott inbördes utbyta överflödsvaror.

Att varje socialistisk samhällighet själv alstrar det till dess underhåll nödvändiga, därtill behövs till en början blott att den antar den moderna statens omfång.

Men detta omfång är visst inte något oföränderligt. Den moderna staten är, som vi påpekat, egentligen ingenting annat än en frukt av och ett verktyg för det kapitalistiska produktionssättet. Den växer med detta och dess behov ej blott i kraft utan också i utsträckning. Den inre marknaden inom varje stat är för alla lands kapitalistklass den säkraste, den som bäst kan bevaras och den som lättast kan utsugas. I samma mån som det kapitalistiska produktionssättet utvidgar sig, växer också inom varje stat kapitalistklassens behov att utvidga dess gränser. Från denna synpunkt hade ej den statsman alldeles orätt, som påstod, att de moderna krigerna är ej mer framsprungna ur dynastiska utan ur nationella strävanden, om man nämligen under begreppet nationella strävanden blott förstår kapitalistklassens. Man kan ej på något sätt värre sårå livsintresset hos en nations kapitalister än genom att inskränka deras avsättningsområde. Det franska borgardömet skulle gärna förlåtit Tyskland de fem miljarderna i krigsskadeersättning. Men annekteringen av Elsass-Lothringen kan det inte smälta.

Alla moderna stater har ett behov att utvidga sig. Hela samtidens krigshistoria bär vittne därom. Detta är en av de mäktigaste orsakerna till denna militarism, som förvandlar Europa till ett fältläger och hotar att kväva vår världsdels folk. Två vägar är möjliga att komma ut ur detta odrägliga tillstånd och tillfredsställa vårt näringslivs utvidgningsbehov, nämligen antingen ett *världskrig*, som tillintetgör några av de nu bestående europeiska staterna och till det yttersta utmattar alla de andra, eller deras förening i ett *statsförbund*.

Kort och gott: det är obestridligt att den moderna staten har en tendens att utvidga sig i motsvarighet med den ekonomiska utvecklingens gång, medan den senare överallt sörjer för, att de kommande socialistiska samhälligheternas ram överallt få nödigt omfång. Men den moderna staten är ej blott den enda av nu bestående samhälliga organisationer, som äger

nödig omfattning för att kunna bjuda en ram för en socialistisk samhällighet, den är också den enda naturliga grundvalen för en sådan. Vi skall i det följande se varför.

4. Statens ekonomiska betydelse

De olika samhälligheterna har städse haft ekonomiska uppgifter. I de kommunistiska småsamhällen, som vi finner vid ingången av den historiska tiden, var detta självklart. Då smådriften, privatäganderätten till produktionsmedlen och varuproduktionen utvecklades, var det en hel del funktioner som förblev samhällseliga, därför att de antingen översteg privatdriftens krafter eller var för viktiga för att överlämnas åt den enskildes godtycke. Jämte uppfostran av ungdomen, skolväsen, sjuk- och fattigvård var det särskilt reglerandet och befordrandet av samfärdseln och varuutbytet – gatanläggningar, myntväsen, ordningsmakten – och vissa viktiga allmänna åligganden – skogsvård, vattenrätt o.d. – som blev det allmännas plikt. Under medeltiden var det särskilt stads- och bysamhällena samt de kyrkliga organisationerna, som fick dessa uppgifter. Medeltidsstaten bekymrade sig skäligen litet om dithörande saker.

Detta ändrades då medeltidsstaten blev ämbetsmanna- och militärstat samt verktyg för kapitalistklassen, vilken jämte den jordägande adeln trädde in i de härskande klasserna, kämpande med densamma om makten, delande den med adeln eller helt och hållet undanträngande densamma ur dess ställning. Som varje stat är även den moderna staten ett klassväldets redskap. Men den kunde ej fylla sin uppgift eller tillfredsställa kapitalistklassens behov utan att upplösa eller göra mindre självständiga de ekonomiska organisationer, som fanns förut och utgjorde det förkapitalistiska produktionssättets stöd. Men därmed inträdde också nödvändigheten att staten övertog en del av deras funktioner.

Om staten lät de medeltida organisationerna bestå, råkade dessa i förfall och visade sig allt mer oförmögna att fylla sina uppgifter. Dessa senare blev också allt mer omfattande, ju mer det kapitalistiska produktionssättet utvecklade sig; de växte och växer alltjämt mer och mer de enstaka små samhällena inom staten över huvudet, så att denna slutligen blir nödsakad att överta funktioner, som alls icke ligga den om hjärtat. Så har statens övertagande av skol- och sjukvårdsväsendet blivit en oavvislig nödvändighet, för vilken den delvis redan fogar sig. Myntväsendet har den förut, skogsväsendet och hela samfärdseln tillfaller den i allt större omfattning.

Det fanns en tid, då kapitalistklassen i sin självgodhet trodde sig kunna undvara statens ingripande. Den skulle ingenting annat göra än sörja för dess säkerhet inom och utom landet, hålla proletärerna och utländska konkurrenser i tygeln, men för övrigt låta kapitalisterna sköta det ekonomiska livet. Kapitalisterna hade sina goda grunder att önska detta. Så stor än deras makt var, hade aldrig statsförvaltningen tjänat dem så troget som de fordrade; den var också tidtals fullständigt beroende av andra mäktiga samhällslager, framför allt den jordägande adeln. Och även där statsförvaltningen ställde sig mycket välvillig mot kapitalistklassen, hade ofta statens tjänstemän, som absolut ingenting förstod av affärslivet, varit mycket otrevliga vänner för dem, lika klumpiga och oskickliga som den där björnen, vilken ville jaga bort en fluga från pannan på sin vaktare men därvid slog skallen på honom i bitar.

Just då arbetarrörelsen började utveckla sig, kom denna fientliga stämning mot statens inblandning i affärslivet i sin starkaste utveckling, först i England, där den erhöll namnet *Manchesterskolan*. Manchesterteorierna var de första andliga vapen, som kapitalistklassen tillgrip i kampen mot arbetarrörelsen. Ej underligt då, att hos arbetarna uppstod den mening att begreppen *Manchesterman* och *kapitalist* eller kapitalistvän å ena sidan och *statens ingripande* i de ekonomiska förhållandena och *socialism* å andra sidan är identiska; ej underligt heller, att de trodde, att Manchestersystemets övervinnande betydde kapitalismens undergång. Ingenting är oriktigare. Manchestersystemet har aldrig varit annat än en lära, en

teori, som kapitalistklassen slungade mot arbetarna och ibland också mot staten, när det passade, men för vars följdriktiga genomförande de nog aktade sig. Och nu för tiden har Manchesterteorin (det fria varuutbytet = fri konkurrensen) nästan förlorat allt inflytande på kapitalistklassen.

Denna har icke blott förlorat sin självmedvetenhet, vilken är den nödvändiga betingelsen för Manchestersystemet, utan den har också lärt sig inse, att den ekonomiska och politiska utvecklingen nödvändiggör statens övertagande av vissa ekonomiska uppgifter.

Och dessa uppgifter växer för varje dag. Ej nog med att de nu befintliga antar allt större omfång, utan ur det kapitalistiska produktionssättet framväxa funktioner, varom medeltiden ej hade en aning. Måste statsmännen under flydda tider vara övervägande diplomater och jurister, så måste de nutida – borde åtminstone – vara nationalekonomer i främsta rummet. I nutida förvecklingar gälla ej mer fördrag och privilegier, ej urkunder och prejudikat, utan ekonomiska satser som avgörande argument.

Och ännu mer. Den ekonomiska utvecklingen tvingar staten allt mer till att själv idka ekonomisk verksamhet. Den drivs därtill av självbevarelseinstinkt såväl som av tvånget att öka sina inkomster. Dess domäner räcker ej längre. Och militarismens utveckling skapar statsarsenaler och skeppsvarv, liksom samfärdselns utveckling framtvingar monopol i post, telegraf o.s.v.

I början av det kapitalistiska produktionssättet, då furstarnas penningbehov var stort och deras inkomster små, tillgrep de utvägen att skaffa sig monopol. Men statsförvaltningen visade sig ej lämplig att leda en inkomstbringande varuproduktion; däremot anvisade skattesystemets utveckling lämpligare inkomstkällor. Och så fick kapitalismen skörda profit i massor, och staten tog en liten del därav i form av skatt. Monopolsystemet gick bakut.

Först under de sista två årtiondena har monopoltanken fått nytt liv. Staternas penningbehov växte, under det folkmassornas skatteförmåga avtog. Samtidigt har den kapitalistiska produktionen själv gjort kapitalistens person överflödig; den har skapat en här av privatjänstemän, som övertagit och fylla kapitalisternas uppgifter; den har genomfört en sådan omorganisation av stordriften, att denna utan vidare kan övergå till operativ egendom.

Betingelserna för en fördelaktig monopoldrift ligga således nu vida gynnsammare än förr. Och den har också tagit storartade dimensioner.

Under det således statens näringsliv och ekonomiska makt ökas allt mer, blir, som vi förut visat, hela affärslivet allt mer invecklat, allt mer känsligt, och de kapitalistiska företagen blir allt mer beroende av varandra. Därmed växer också deras känslighet och beroende gentemot kapitalistklassens största företag, staten. Men därmed växer också rubbningarna i det ekonomiska livet, och för att avhjälpa dem tillkallas åter den mäktiga staten. Så får staten redan under det nutida samhällsskicket uppgiften att ingripa i de ekonomiska förhållandena reglerande och ordnande, och allt mäktigare blir de hjälpmedel, som står den till buds för detta ändamål. *Den ekonomiska allmakt hos staten, som Manchestermännen utskrika som en socialistisk utopi, utvecklar sig för deras ögon som en nödvändig följd av det kapitalistiska produktionssättet!*

5. Statssocialismen och socialdemokratien

Den moderna statens ekonomiska verksamhet är den naturliga utgångspunkten för den utveckling, som leder till det socialistiska samhällsskicket.

Därmed är dock ingalunda sagt, att nationaliserandet av en ekonomisk verksamhet eller ett affärsföretag är ett steg mot det socialistiska samhällsskicket och att detta kan framgå ur en

allmän expropriation, utan att statens väsen dessförinnan något behöver ändras.

Denna åskådning – den s.k. statsocialismen – beror på ett missförstånd. Som varje statsorganisation är också den moderna staten i främsta rummet ett verktyg och ett försvar för de härskande klassernas gemensamma intressen. Ingenting i dess väsen ändras, om den övertar samhällsliga funktioner, som tjänar ej blott de härskande klasserna utan också hela samhället. Den åtar sig dessa funktioner ofta blott därför, att deras misskötande skulle äventyra även de härskande klassernas bestånd, och den sköter dem aldrig på ett sätt, som strider mot de härskandes intressen eller hotar deras makt.

När den moderna staten övertar vissa näringar, gör den det icke för att minska kapitalisternas profit utan för att skydda och stärka det kapitalistiska produktionssättet eller – för att själv delta i utplundringen, öka sina inkomster därigenom och minska de bidrag kapitalistklassen får lämna för dess underhåll. Och som utplundrare är staten de privata kapitalisterna överlägsen, emedan den gentemot de utplundrade utom de ekonomiska maktmedlen också har de politiska.

Och liksom staten hittills icke drivit socialiseringen längre än som motsvarat de maktägande klassernas intresse, skall den ej heller göra det i fortsättningen. Så länge de *besittande* klasserna också är de *härskande*, skall socialiseringen av näringslivet ej gå så långt, att kapitalets äganderätt hotas eller dess makt och utplundringmöjligheter minskas.

Först då de arbetande klasserna blir de härskande i staten, skall staten upphöra att vara en privatkapitalets affär; först då blir det möjligt att ombilda den till en socialistisk samhällighet.

Ur detta faktum har den uppgift vuxit fram, som socialdemokratin föresatt sig: den vill, att de arbetande klasserna skall erövra den politiska makten för att med dess hjälp ombilda staten till en stor, i huvudsak ekonomiskt fristående och av andra oberoende samhällskropp.

Man tillvitar oss, att vi ej skulle ha något bestämt mål utan blott förstår att kritisera och att vi icke vet vad vi skulle sätta i det beståendes ställe. Nå, vi skulle tro, att intet parti har ett så klart och bestämt mål som socialdemokratin. Eller har de andra partierna över huvud något mål? Alla hålla de fast vid det bestående, oaktat de inse, att det är ohållbart och odrägligt; deras program innehålla ingenting annat än några obetydliga småreformer, varmed de vill lappa revorna i det bestående; de *lova* och *hoppas*, att med halvmesyurer göra det ohållbara hållbart, det odrägliga drägligt.

Socialdemokratin bygger ej på förhoppningar och löften utan på den ekonomiska utvecklingens järnhårda nödvändighet. Den som erkänner denna, måste också erkänna vårt mål. Den som vill visa, att vårt mål är irrbloss, han måste också bevisa, att vår lära om den ekonomiska utvecklingen är falsk; han måste uppvisa, att det ej förefinns någon övergång från smådrift till stordrift, att det i dag produceras lika mycket eller lika litet som för hundra och två hundra år sedan – att det alltid har varit som nu. Den det kan, han har rätt att tro, att det måste så bli som nu. Men den som icke är nog förstockat dum att tro, att de samhällsliga förhållandena alltid varit desamma, han kan ej heller rimligtvis anta, att det nutida tillståndet skall vara evigt. Men kan något annat parti visa, vad som *skall* och *måste* träda i dess ställe?

Alla andra partier leva blott i nutiden, ur hand i mun; socialdemokratin är det enda, som har ett uppnåeligt mål i sikte och riktat sitt nuvarande handlande efter detta stora mål. Men de andra partierna kan och vill icke se vårt mål, ty socialdemokratin kan nå det blott över dem. Och emedan de icke kan och vill se, emedan de egensinnigt blott stirrar upp i det blå, påstår de käckt, att vi ej har något mål utan vill i blind blindhet enbart störta allt bestående.

6. Framtidsstatens upprättande

Det kan ej vara vår uppgift att bemöta alla de invändningar, missförstånd och förvrängningar,

som våra motståndare förebringa till vårt bekämpande. Att försöka övertyga elakheten eller dumheten är fåfängt. Blott en invändning vill vi här beröra, nämligen den, att ett socialistiskt samhälles genomförande skulle vara möjligt och vara förnuftiga människors strävande först då dess plan föreläge fullständigt utarbetad samt prövats och erkänts för nyttig och genomförbar. Man säger, att ingen klok människa skulle börja att bygga ett hus, innan dess ritning uppgjorts och godkänts av sakförstående, och allra minst skulle man ta sig för att, utan en sådan fullfärdig plan, riva ned sin gamla bostad för att få plats för ett nytt hus. Vi skulle sålunda framlägga planen för "framtidsstaten", som man behagar nämna det socialistiska samhället. Och när vi inte gör det, anser man det som ett bevis för, att vi ej rätt vet vad vi vill och ej har något stadgat förtroende till vår egen sak. Detta påstående synes så påtagligt, att ej blott våra motståndare utan också många socialister hävdade nödvändigheten av en sådan plan. Och i själva verket måste man anse den som en oundgänglig förutsättning för det nya samhället, så länge man ej kände samhällsutvecklingen utan trodde, att samhällsformer kunde byggas upp efter godtycke alldeles som hus. Man talar än i dag gärna om en samhällsbyggnad.

Det är ej länge sedan man över huvud började tänka alls över samhällsutvecklingen. Fordom gick denna så långsamt för sig, att den knappt var märkbar, och man ansåg samhället och dess ekonomiska förhållanden som någonting oföränderligt. Först det kapitalistiska produktionssättet har givit samhällsutvecklingen så hastigt förlopp, att människorna blivit medvetna därom och börjat tänka däröver. Naturligtvis sökte de först orsakerna till denna utveckling på ytan och såg för den skull uteslutande de orsaker, som *omedelbart* bestämma samhällets utveckling, och detta är ej de växlande produktionsvillkoren utan människornas växlande idéer.

Då det kapitalistiska produktionssättet uppstod, framkallade det hos de därav beroende personerna, kapitalister, proletärer o.s.v., nya behov, fullständigt olika dem, som från ekonomisk synpunkt funnits hos överlevorna från det föregående feodala produktionssättet, storjordägare, skråens hantverksmästare o.s.v. Dessa olika behov motsvarades också av olika idéer om vad som var rätt eller orätt, överflödigt eller nödvändigt, nyttigt eller skadligt. Ju mer det kapitalistiska produktionssättet tillväxte och ju starkare de klasser blev, som hade andel i detsamma, desto klarare, självständigare blev de ur detta produktionssätt härflytande idéerna, desto mer vidgad och inflytelserik staten, desto mer bestämmande för det politiska och samhällsliga livet, till dess de nyskapade klasserna ryckte till sig makten i stat och samhälle och kunde omdana båda till motsvarighet med sina idéer.

För tänkare, som ville utforska den samhällsliga utvecklingens orsaker, syntes alltså först som denna utvecklings drivkraft *människornas idéer*. De erkände till viss grad, att dessa idéer uppstod ur materiella behov, men ännu blev det dem förborgat, att dessa behov skiftade och att deras förändringar berodde på ändringar i de ekonomiska förhållandena i produktionsvillkoren. De antog, att människornas behov – "människonaturen" – är oföränderligen desamma. I deras ögon finns sålunda blott en enda "sann", "naturlig" och "rättvis" samhällsordning, emedan blott en enda kan motsvara människornas verkliga natur. Alla andra samhällsordningar är förvillelser, som möjliggjorts blott därigenom, att människorna ej insett, vad dem gjordes behov, emedan deras förnuft var förmörkat – antingen, som somliga menade, till följd av människornas naturliga dumhet, eller, som andra påstod, till följd av uppsåtlig fördummelse genom präster eller regenter.

Samhällets utveckling är från denna ståndpunkt blott en utveckling av förnuftet, av idéerna. Ju mer upplysta människorna blir, ju skickligare att utfinna människonaturen motsvarande samhällsformer, desto rättvisare och bättre blir samhället.

Detta var de borgerliga, de liberala tänkarnas uppfattning och gäller ännu, så långt deras

herravälde sträcker sig. Och under dess inflytande stod helt naturligt de nyare socialisterna i början på förra århundradet. De drömde också om att kunna utfundera en samhällsform, som motsvarade människornas behov. Och de kunde ej framställa det nya samhälle, som de strävade till, som något *oundvikligt* utan *önskvärt*, vadan de måste framför människornas ögon utmåla sitt samhällsideal så tydligt och påtagligt, att det skulle vattnas i munnen på dem och ingen tvivla på möjligheten och antagligheten av ett sådant tillstånd. Så uppstod utopismen.

Våra motståndare har i sin samhällsuppfattning ej ännu kommit över den ståndpunkt, på vilken vetenskapen stod i början av 1880-talet. Den enda form av socialism, som de kan begripa, är sålunda den nyssnämnda utopiska som utgick från samma grundval som de. Våra motståndare betrakta samhället ungefär som ett kapitalistiskt företag, ett aktiebolag, som skall ”grundas”, och de vägra att subskribera, innan ”grundarna”, ”socialistledarna”, i ett prospekt tydligt visat det nya företagens genomförbarhet och räntabilitet.

Denna uppfattning kunde en gång haft sitt berättigande. Numera behöver det socialistiska samhället ej dessa herrars kredit. Det kapitalistiska samhället har slutat sin uppgift. Dess upplösning är blott en tidsfråga; den oemotståndliga ekonomiska utvecklingen medför med naturnödvändighet det kapitalistiska produktionssättets bankrutt och bildandet av en ny samhällsform den i beståendes ställe såsom någonting icke blott *önskvärt* utan *oundvikligt*. Och allt talrikare, allt mäktigare blir de skaror av egendomslösa arbetare, för vilka det nuvarande produktionssättet blivit odrägligt och som *måste* genomföra en deras intressen motsvarande produktionsform, om de ej skall gå under – och med dem hela samhället, vars viktigaste beståndsdel de bildar. Allt detta är inga fantasier; allt har socialdemokratiska tänkare bevisat med uppenbara sakförhållanden ur det nuvarande produktionssättet, och dessa talar ett beviskraftigare och mer övertygande språk än de snillrikast och sorgfälligast utarbetade bilder av en framtidsstat. Dessa kan på sin höjd visa, att socialism icke är omöjligt, men kan aldrig tömma sitt ämne utan måste alltid bjuda luckor. Vad däremot bevisats vara *oundvikligt*, det är bevisat vara ej blott *möjligt* utan *det enda möjliga*. Vore det socialistiska samhället omöjligt, då vore också all vidare ekonomisk utveckling avstängd. Det nuvarande samhället skulle då ruttna alldeles som för nära två tusen år sedan det romerska och slutligen förfalla i barbari.

Ett kvarstående i den kapitalistiska civilisationen är omöjligt. Valet står mellan att gå framåt till socialism eller tillbaka till barbari.

Men uppställningen av en plan för hur framtidssamhället skall se ut har ej blott blivit ändamålslost utan även omöjligt. Vi har redan förut påpekat, att samhällets omdaningsprocess ej härflyter ur idéerna utan ur de ekonomiska omvälvningarna, vilka oemotståndligt fortskrida efter bestämda lagar men ej efter människornas nycker och önskningar. Det är sålunda icke tänkarna och filosoferna, som bestämma det samhällseliga i framåtskridandets riktning, utan denna bestäms av den ekonomiska utvecklingen. Tänkarna kan *skönja* denna riktning och detta desto skarpare, ju djupare insikt de har i den nu pågående utvecklingen, men de kan ej efter godtycke bestämma den.

Men även urskiljandet av det samhällseliga framåtskridandet har sina gränser. Ty rörelserna inom det mänskliga samhället är synnerligen invecklade, och även för den skarpaste tänkare är det omöjligt att så noggrant uppskatta de krafter, som där verka, att han med visshet kan förutse vilka samhällsformer dessa krafter skall skapa.

En ny samhällsform kommer ej till stånd på det sätt, att några synnerligen sluga huvuden uppgöra en plan, hur den bäst skall inrättas, övertyga andra om planens förträfflighet och därpå börjar att efter denna plan uppföra och inrätta den sociala byggnaden.

En ny samhällsform har hittills alltid varit frukten av lång, växlingsrik strid. De utsugna

klasserna har kämpat mot utsugarna, de sjunkande reaktionära mot de uppåtsträvande revolutionära, och under dessa strider förbinda sig också de olika klasserna på det mest olikartade sätt med varandra för att bekämpa de andra, ja inom samma klass har man ofta sett olika lager bilda sig efter vissa särskilda blomständigheter. Därtill kommer att makten hos varje särskild klass varit högst växlande.

Under dessa skiftande strider sönderföll efter varandra de gamla ohållbara historiska formerna och undanträngdes av nya. Det var inte alltid sagt, att dessa var de riktiga, ty de revolutionära klasserna var ej alltid allenarådande eller i besittning av högsta sociala insikt. Där ej detta är fallet, måste fel begås. Men de former, som ej var i överensstämmelse med utvecklingen, sönderföll snart och råkade i glömska; de som stod i samklang med denna utveckling och sålunda var nödvändiga, rotade sig snart och kunde sedermera ej av det gamles anhängare tillintetgöras. På detta sätt har varje ny samhällsordning uppstått, och så kallade revolutionära tider skiljer sig från utvecklingstiderna blott däri, att förloppet försiggår mycket häftigare och snabbare.

Man ser sålunda, att samhällsformer tillkommer på annat sätt än byggnader. Förut utarbetade planer kommer ej här till giltighet. Att inför kunskapen om dessa sakförhållanden nu uppgöra positiva planer till framtidsstatens uppbyggande vore ungefär lika nyttigt och djupsinnigt som att på förhand skriva nästa krigs historia. Det finns för den skull ingenting löjligare än fordran, att vi skulle lämna en bild av den "framtidstat", som vi sträva till. En sådan fordran har ännu aldrig ställts på ett annat parti. Det enda, som man av socialdemokratin kan fordra, är att den skall känna de *tendenser*, som kommer att skapa det nya samhället, så att dess verksamhet blir *målmedveten* och icke blott *instruktiv*.

Och det har aldrig funnits ett parti, som så grundligt utforskat och så noga fattat sin tids samhälleliga tendenser som socialdemokratin.

Vi har sagt, att en tänkare väl kan skönja *tendenserna* hos sin tids ekonomiska utveckling men omöjlig kan förutse de former, genom vilka dessa skall komma till uttryck. Riktigheten av denna sats bevisar en blick på nuvarande förhållanden. Det kapitalistiska produktionssättets tendenser är desamma i alla land, där de härska; och dock, hur olika är ej de statliga och samhälleliga formerna i de olika kapitalistiska landen, hur helt annorlunda i England än i Frankrike, annorlunda i Frankrike än i Tyskland och åter helt annorlunda i detta land mot i Amerika. Den genom de nuvarande produktionsförhållandena framkallade arbetarrörelsens historiska tendenser är överallt desamma, men de former rörelsen antar är i varje land av särskilt slag.

Det kapitalistiska produktionssättets tendenser är i dag noga kända, och dock kan ingen säga, vilka former det antagit om 10, 20 eller 30 år. Men av oss fordrar man en framställning av samhällsformer efter det nuvarande produktionssättets upphörande.

Vi har emellertid ej velat säga, att vi tillbakavisar all eftertanke om hur det skall se ut i ett socialdemokratiskt samhälle; vi anser blott onyttigt och skadligt att därom framställa positiva förslag. Ty sådana kan man göra allenast för det område i tid och rum, som man fullt överskådar och behärskar. Positiva förslag kan socialdemokratin sålunda göra blott för det nuvarande samhället, ej för ett kommande. Förslag som sträcka sig till det senare kan ej räkna med sakförhållanden utan blott med tänkta förutsättningar, är sålunda blott fantasterier och drömmar, som i bästa fall blir verkningslösa.

Med dessa drömmarier må dock icke förväxlas försöken att utforska, vilken riktning den ekonomiska utvecklingens tendenser torde ta, så snart denna flyttats från kapitalistisk till socialistisk grundval. Här rör det sig nämligen om den vetenskapliga behandlingen av fakta, som undersökningen av bestämda företeelser bragt i dagen. Forskningar av detta slag är visst

inte onyttiga, ty ju klarare vi ser framtiden, desto ändamålsenligare skall vi använda våra krafter under det nu bestående. Socialdemokratins mest framstående tänkare har anställt sådana undersökningar. I arbeten av Marx och Engels finner vi talrika utredningar av detta slag, och Bebel har givit oss en sammanhängande framställning i sitt arbete ”Kvinnan”. Och ett liknande arbete har väl varje tänkande socialist i stillhet fullbordat i sin hjärna, ty den, som har för sig ett stort mål, känner ett behov att vinna klarhet över de förhållanden, under vilka det skall uppnås.

Vi kan här sluta detta kapitel, ty de olika, på temperament, fantasi, kunskap eller andra omständigheter beroende olika uppfattningarna inom socialdemokratien angående ”framtdsstaten” har ingenting att göra med ”vad socialdemokraterna vill”. Vad vi vill är att förvandla staten till en för sig själv tillräcklig näringsgemenskap. Därom råder inom socialdemokratien ingen meningsskiljaktighet.

7. Egendomens indragning

Våra motståndare, som bättre vet, vad vi vill, än vi själva och bättre än vi förmå att skildra ”framtdsstaten”, har funnit, att socialdemokratien ej kan komma till makten på annat sätt än genom expropriation av hantverkare och bönder, från vilka man skall ta allt, ej blott hus och hem utan också deras oundgängligaste mobilier samt – sparbanksinsatserna. Detta är en huvudtrumpf gentemot oss. Därtill må anmärkas, att ett socialistiskt samhälls väsen på intet vis förutsätter en sådan konfiskation. Det socialdemokratiska programmet säger därom ingenting, helt enkelt emedan ingenting därom med bestämdhet kan sägas. Med bestämdhet kan man endast förklara, att den ekonomiska utvecklingen nödvändiggör, att *de stora* näringsföretagen övergå till att bli samhällsegendom och skötas å samhällets vägnar. Men på vad sätt denna övergång skall ske, genom indragning eller avlösning, det är en sak, varpå ingen människa kan svara, och antagligen kommer sätten att ställa sig ganska växlande. Det kommer att bero på det allmänna sakläget vid varje förekommande fall, på vederbörande klassers kraft och insikt, korteligen på omständigheter, som omöjliga kan beräknas på förhand.

Det är självfallet, att socialdemokraterna försöker göra denna övergång så smärtfri som möjligt, fredlig och i allmän endräkt. Men det är ej de ensamma, som bestämma denna sak.

I alla fall kan man ej säga, att genomförande av det socialdemokratiska programmet ovillkorligen fordrar, att den egendom, vars indragning blivit nödvändig, skall konfiskeras. Men däremot kan man med bestämdhet säga, att den ekonomiska utvecklingen nödvändiggör indragning av blott *en del* av den nuvarande egendomen; den framtvingar samäga till *produktionsmedlen*. Den enskilda äganderätten till sådan egendom, som är anslagen till *personlig förbrukning*, berörs därav ej i ringaste mån. Detta gäller ej blott livsmedel, möbler o.s.v. utan även sparbanksinsatser. I den mån de kapitalistiska företagen övergår till samhällsegendom, minskas möjligheten för kapitalismen att sig till gagn indra och förränta de icke kapitalistiska klassernas sparkassemedel. Dessa pengar skulle upphöra att vara kapital och blott bli en räntelös förmögenhet, konsumtionsfonder. Men detta är någonting helt annat än konfiskering av sparbanksinsatserna.

En sådan konfiskering är ej blott icke nödvändig av ekonomiska skäl; den är ganska osannolik av politiska. Ty de små sparbanksinsatserna härfluta ju till stor del från de utsugna klasserna, dessa vilkas kraft ensam kan genomföra socialismen. Blott den, som anser dessa klasser fullständigt otillräckliga, kan tro, att de för att få produktionsmedlen i sina händer skulle göra början med att beröva sig själva sin sparade styver.

Men övergången till socialistisk produktion kräver ej en gång expropriering av samtliga produktionsmedel. *Den kräver icke expropriering av småhantverkare och småbönder.*

Övergången skall ej frånta dessa någonting utan i stället bringa dem vissa fördelar. Det är kapitalisterna, som nu, såsom vi sett, utrota bönder och hantverkare. *Det socialistiska samhället gör slut på denna expropriering.*

Det är sant, den ekonomiska utvecklingen kan ej hämmas av socialismen, utan denna är ett medel att möjliggöra dess fortgång utöver en viss gräns. Liksom i det nuvarande samhället skall i det socialistiska stordriften allt mer utvidga sig och allt mer uppsuga smånäringarna. Utvecklingens riktning blir densamma, men skillnaden är, att under det nya systemet *utvecklingens fördelar kommer alla tillgodo.*

Nu för tiden betyder bondens eller hantverkarens förvandling från arbetare i smånäring till arbetare i en stordrift hans förvandling från en *besittande* till en *proletär*. I ett socialistiskt samhälle blir däremot bonden eller hantverkaren, som övergår till arbetet i en samhällelig stordrift, delägare i alla stordriftens fördelar; hans ställning förbättras väsentligt, och det är ej en förvandling från besittande till proletär utan en förvandling från en litet ägande till en mycket ägande. *Smånäringarna är räddningslöst hemfallna till undergång. Men blott socialdemokratin möjliggör för bönder och hantverkare i allmänhet att bli arbetare i stordrift utan att sjunka ned i proletariat.* Blott i ett socialistiskt samhälle betyder småjordbrukets och hantverkets upplösning en *höjning* i böndernas och hantverkarnas läge.

Den ekonomiska utvecklingens drivkraft skall ej längre vara *konkurrensen*, som pinar till döds efterblivna näringar och gör deras innehavare utfattiga, utan den *dragningskraft*, som de högre utvecklade näringarna och driftsformerna utöva på arbetare i de efterblivna. Denna utvecklingsgång är ej blott smärtfri; den försiggår också mycket snabbare än den, som konkurrensen framtvingar. Under nuvarande förhållanden, då införande av högre driftsformer ej kan försiggå utan försakelser och lidanden för stora arbetarmassor, som blir överflödiga, möts varje ekonomiskt framsteg av ett hårdnackat motstånd. Vi har sett, hur envist producenterna i många fall hänger fast vid de mest utlevade produktionsformer. Ännu aldrig har produktions sättet varit så revolutionärt eller under ett århundrade förorsakat så jättestora omvälvningar på alla områden av den mänskliga verksamheten, och dock, hur många ruiner av utlevade produktionsformer har ej ändock bibehållit sig! Så snart farhågan försvinner att vid uppgivandet av en självständig näring slungas ned i proletariatet, så snart alla insett fördelarna inom varje område av samhällelig stordrift och så snart möjlighet öppnats för att bli delaktiga av dess fördelar, skall blott dårar sträva att bibehålla de gamla driftsformerna. Vad den kapitalistiska stordriften ej hunnit med på ett århundrade, skall den socialistiska stordriften fullborda på kort tid, nämligen de efterblivna smånäringarnas uppsugning, och göra det utan expropriering, endast genom fördelaktigare produktionsformers lockelse. Där lantbruket ännu ej blivit varuproduktion utan övervägande är produktion för självförbrukning, skall det måhända fortsätta en tid fram igenom i ett socialistiskt samhälle, men slutligen skall man även inom dessa kretsar lära sig fatta fördelarna av samhällelig stordrift. Övergången från smådrift till stordrift inom lantbruket skall påskyndas och underlättas genom det fortskridande upphävandet av motsatsen mellan stad och land, genom den tendens, som nödvändigtvis måste finnas hos ett socialistiskt samhälle att förlägga industrin till landsbygden. Vi måste emellertid dess värre nöja oss med denna antydning, då en mer ingående utredning skulle föra oss för långt vid sidan om vårt ämne.

8. Produkternas fördelning i "framtidsstaten"

Det är en fråga, som intresserar våra motståndare ofantligt. Delning, det är ett begrepp, som kälkborgaren fått i kroppen och vari han anser allt socialismens innehåll vara tömt. Det är ej länge sedan de mest bildade personer trodde, att kommunisterna ville bland folket dela alla rikedomar, som finnas inom nationen. Att denna uppfattning så länge kunnat hålla sig, beror ej så mycket på våra motståndares illvilja utan mer på deras oförmåga att förstå de genom

storindustrin skapade förhållandena. Deras andliga synkrets sträcker sig ej utanför de åskådningar, som motsvara smånäringarna. Men för småhantverkaren ligger delningsbegreppet synnerligen nära. Allt sedan varuproduktionens tillkomst i forntiden och så ofta några få familjer – köpmän eller jordägare – samlat stora rikedomar och bragt bönder och hantverkare i elände, har det hänt, att dessa senare sökt frälsa sig genom att köra bort de rike och dela deras egendom. Och under franska revolutionen, som så skarpt betonade privategendomens rätt, ”delade” hantverkare och bönder – t.ex. kyrkogodsen. *Delningen är smånäringarnas socialism, de ”konservativa”, ”samhällsbevarande” folklagrens socialism, icke det storindustriella proletariatets.* Vi vill inte dela, utan alldeles tvärtom, samla de nu på många händer delade produktionsmedlem i samhällets händer.

Men därmed är icke delningsfrågan bragt ur världen. När produktionsmedlem tillfaller samhället, så tillfaller naturligtvis detta förfogandet över de frambragta produkterna. Hur skall dessa fördelas bland medlemmarna? Svaret på denna fråga synes vara socialismens kärnpunkt. Men ändock är det på långt när icke av den betydelse, som man mångenstädes tillskriver detsamma.

Förr brukade man betrakta produkternas fördelning som något av produktionen alldeles oberoende. Och då motsägelser och missförhållanden inom det kapitalistiska produktionssystemet först trädde i dagen i och med dess egendomliga sätt att fördela produkterna, så var det alldeles naturligt, att de utsugna och alla deras vänner såg roten till allt ont i den ”orättvisa” fördelningen av dessa produkter. En rättvis fördelning kunde sålunda ej vara någon annan än motsatsen till den bestående. Nu härskar *olikhet*; fördelningens princip skulle sålunda vara *jämlikhet*. Nu sitter lättingen i rikedom, arbetaren hungrar, därför ropade andra: ”Åt var och en efter hans arbete” eller i nyare form: ”Åt var och en efter hans arbetes avkastning”. Men gentemot den ena eller andra formeln uttalades betänkligheter, och så uppstod en tredje: ”Åt var och en efter hans behov”.

Sedan dess har socialisterna lärt sig, att fördelningen av en samhällighets produkter beror på det inom densamma rådande produktionssättet. Jordägares, kapitalisters och lönearbetares andel i totalprodukten inom det nuvarande samhället bestäms av den roll, som jord och mark, kapitalbesittningens föremål samt arbetskraften spela under det nuvarande produktionssättet. I ett socialdemokratiskt samhälle skall dock fördelningen av produkterna ej ske efter blint verkande lagar, som fullföljas utan att de närmast intresserade kommer till fullt medvetande om dem, utan som i ett nutida stort industriellt företag produktion och löneutbetalning ordnats planmässigt, så måste också detta bli fallet i ett socialistiskt samhälle, som ju ej är annat än en enda jätteaffär, och reglerna för denna fördelning skall delägarna själva uppställa. Men det kommer ej att hemfalla åt deras godtycke, vilka regler de skall uppställa, ty detta kommer att bestämmas genom de förhållanden, som råda inom samhället, först och främst *produktionens*.

Så kommer exempelvis arbetets avkastningsförmåga att utöva det största inflytande på sättet för fördelningen. Man kan tänka sig, att vetenskapens användning inom industrin en gång skall ge arbetet en sådan avkastningsförmåga, att människorna i överflöd har vad de behöver; då skall formeln: ”åt envar efter hans behov” utan svårighet av sig själv genomföras. Däremot skulle ej den allra djupaste övertygelse om denna formels rättvisa kunna tvinga till dess genomförande, om arbetets avkastningsförmåga blev så ringa att man ej ens med överdrivet arbete kunde frambringa mer än man jämt behöver.

Formeln: ”åt envar efter hans arbetsavkastning” måste i alla händelser stranda på produktionens behov. Ty om denna formel skall ha någon mening, förutsätter den att vid en viss tidpunkt hela det samhällliga arbetets avkastning skall fördelas bland en socialistisk samhällighets alla medlemmar. Denna åskådning rör sig ävenledes inom den nuvarande privategendomens tankekrets. Att år ut, år in fördela alla produkter skulle betyda att

småningom återställa privategendomen till produktionsmedlen.

Den socialistiska produktionens väsen medför nödvändigtvis, att blott en *bråkdel* av produkterna fördelas. Alla de produkter, som är bestämda till produktionens fortsättning och utvidgning, kommer naturligtvis ej till fördelning, lika litet de produkter, som tjänar till gemensam förbrukning såsom till upprättande, underhåll och utvidgning, av offentliga uppfostrings-, hälso- och nöjesanstalter m.m. Antalet och utsträckningen av sådana anstalter är redan stort och stannar i stadig växt, och denna utveckling kommer naturligtvis ej att hämmas utan i stället att främjas i ett socialistiskt samhälle.

Sålunda kommer ej alla produkterna utan blott en rest till fördelning. Men ej heller över denna rest kommer det socialistiska samhället att kunna förfoga efter gottfinnande; även vid dess fördelning skall behoven vid produktionens fullföljande bli bestämmande. Och då produktionen är stadd i en ständig omdaning och utveckling, skall redan av detta skäl formerna och sätten för produkternas fördelning i ett socialistiskt samhälle undergå mångfaldiga ändringar.

Det är alldeles utopiskt tänkt, när man menar, att det gäller att utfundera ett särskilt system för produkternas fördelning, som sedermera skall gälla i all evighet. Ej heller på detta område skall det socialdemokratiska samhället göra något språng utan anknyta till vad förut finns. Produkternas fördelning torde under långa tider komma att äga rum under former, som utgör en utveckling av det nuvarande lönesystemet. Från detta måste man utgå. Sedermera torde, allt efter produktionens växlande behov, de mångfaldigaste former för produkternas fördelning följa efter varandra. Man får ej tänka sig ett socialistiskt samhälle såsom någonting stelnat eller enformigt utan såsom någonting vilket är fullt inbegripet i utvecklingens flod och med den rikedom på växlande former, som med naturnödvändighet följer ur den tilltagande arbetsfördelningen, den ökade världssamfärdseln samt vetenskapens och konstens herravälde inom samhället.

Jämte ”delningen” är det ”jämligheten”, som bereder våra motståndare mesta huvudbry. ”Socialisterna vill”, säga de, ”att alla skall få lika mycket, den flitige som den late, den som gör ett tungt och obehagligt arbete lika mycket som den, vilken gör ett lätt och trevligt; enkelt hantlangeri skall få lika mycket som det konstnärliga skapandet, som kräver årslångt förarbete o.s.v. Naturligtvis skall under sådana förhållanden envar arbeta så litet som möjligt, ingen skall vilja förrätta tungt och obehagligt arbete, ingen vill lära någonting, och slutet blir samhällets fullständiga upplösning och barbari. Därav kan man förstå de socialistiska strävandenas omöjlighet”.

Hur meningslöst detta påstående är, behöver efter det förut anförda knappt påvisas. Vi är ej så långsynta som våra motståndare och kan ej med samma bestämdhet som de yttra oss, om ”framtidsstaten” skall dekretera lika inkomster eller ej. Men om så vore och denna bestämmelse medförde så olyckliga följder, som våra motståndare påstå, blev naturligtvis följden, att man kastade över bord, ej den socialistiska produktionen, utan allenast likhetens grundsats.

Våra motståndare skulle ha rätt att ur likheten i inkomster sluta till omöjligheten av ett socialistiskt samhälle, om de bevisat – vilket ännu icke lyckats dem – 1) att jämligheten i inkomster under alla omständigheter är oförenlig med produktionens fortgång; 2) att jämlighet i inkomster nödvändigtvis förutsättes av ett socialistiskt samhälles väsen, så att ett sådant samhälle denna jämlighet förutan vore otänkbar. Men forskningen och historien visa, allt ifrån vildarnas ursprungliga kommunism till våra bönders byalag och familjesamhälligheter, hur mångfaldiga former av egendomens fördelning som kan förenas med samegendom till produktionsmedlen. Alla former av nuvarande lönebetaltning, naturligtvis vederbörligen omgestaltade, såsom fast arvode, betaltning efter tid, stycklön, premier för alstring som går

utöver ett visst genomsnittsmått, olika betalning för olika slags verksamhet o.s.v. är förenliga med ett socialistiskt samhälles väsen, och det ena eller det andra torde, allt efter samhällsmedlemmarnas behov och vanor samt produktionens krav, komma att i ett socialistiskt samhälle spela en större eller mindre roll.

Men däremot är icke sagt, att ej också grundsatsen av en jämlikhet i inkomster eller materiella levnadsvillkor (vilken ej nödvändigtvis måste vara likformighet) i ett socialistiskt samhälle kommer att spela en roll, dock ej så som syfte för ett våldsamt jämlikhetsmakeri, som utan vidare skall genomtvingas, utan som mål för en naturlig *utveckling*, såsom tendens.

Under det kapitalistiska produktionssättet råder en tendens såväl till ökning som också till minskning i skiljaktigheten mellan inkomsterna, till ökning såväl som till minskning av olikheten. Allt eftersom mellanklasserna upplöses och de stora kapitalen alltmer växer, vidgar sig synbarligen klyftan mellan befolkningens *massa* och dess *spetsar*. Dessa senare stiga allt högre. Men samtidigt strävar det kapitalistiska produktionssättet till att inom massan allt mer utjämna skiljaktigheterna i inkomster. Det icke blott pressar ned bönder och småhantverkare i proletarietet; det upphäver allt mer de inom proletarietet bestående olikheterna. Maskinen strävar allt mer att utjämna de olikheter, som förut befintliga förhållanden framkallade mellan olika arbetarlager. Nu för tiden växlar allttjämt löneposterna för de olika arbetargrupperna och utjämnas allt mer. Samtidigt börjar, som vi sett, de andliga arbetarnas inkomst att närma sig proletärerernas, och denna utjämning, som våra motståndare med sedlig harm brännmärka som socialdemokratins avsikt, försiggår sålunda i vårt nuvarande samhälle.

I det socialistiska samhället upphöra naturligtvis alla tendenser till ökning av olikheten; däremot får tendensen till en utjämning allt större kraft. Men den kommer att yttra sig på ett helt annat sätt. Nu går den i den riktning, att de lägre inkomsterna *pressas ned* mot de högre; i ett socialistiskt samhälle kommer det att gå till på det sättet, att de lägre inkomsterna *höjas* och de högre utjämnas.

Våra motståndare försöker skrämja arbetare och småbönder därmed, att en utjämning av inkomsterna skulle försämra deras läge, enär de välställda klassernas gemensamma inkomst, om den fördelades bland de fattigaste, ej skulle räcka till att höja arbetarklassens genomsnittliga inkomst. I "jämlikhetens" intresse skulle sålunda även de bättre lottade arbetarna samt småbönderna nödgas avstå från en del av sin inkomst. Detta är så till vida sant som att de mest elända, i synnerhet trasproletärererna, nu för tiden är så talrika och deras nöd så stor, att det knappt skulle göra till fylles att bland dem fördela de rikas ofantliga inkomster för att höja dem till en bättre lottad arbetares levnadsplan. Om detta skall vara någon särskild anledning att bibehålla vårt utmärkta samhällstillstånd kan ändock sättas i fråga. Redan en förbättring i nödläget synes oss betyda ett framsteg. Men det rör sig, som vi sett, ej om "delning" utan om ett *förändrat produktionssätt*. Och *övergången från kapitalistisk till socialistisk produktion måste ovillkorligen föra med sig en hastig ökning av den per år frambragta massan av produkter*. Låt oss ej glömma, att den kapitalistiska varuproduktionen blivit ett hinder för den ekonomiska utvecklingen och för en full utveckling av det moderna samhällets produktionskrafter. Den har ej makt att i den mån, som den tekniska utvecklingen möjliggör, uppsuga smånäringsarna och saknar möjlighet att sysselsätta alla tillgängliga arbetskrafter. Den slösar bort dem, i det den tränger en del därav in i de arbetslösa, trasproletärerernas, snyltarnas och de oproduktiva mellanhändernas led och utan nytta för produktionen föder en annan del i de stående härarna. Ett socialistiskt samhälle skulle finna produktivt arbete för alla dessa, skulle ej blott väsentligt öka antalet av i produktionen verksamma arbetare, kanske fördubbla det, utan också i samma mån öka den årliga avkastningen av produktionen. Men denna ökning av varuförställningen skulle visa sig tillräcklig att höja inkomsterna för samtliga arbetare, ej blott de mest eländigas. Genom övergången till socialistisk produktion skulle också, som vi redan sett, uppsugningen av smånäringsarna och deras ersättande med stordrift väsentligen

främjas och därmed arbetets avkastningsförmåga i allmänhet stegas. Det blev möjligt att ej blott höja arbetarnas inkomster utan också avkorta arbetstiden.

Det är sålunda alldeles orimligt att påstå, att socialismen skulle betyda allas armod. En sådan jämlikhet är ej socialismens utan det nuvarande samhällets tendens. Övergången till socialistisk produktion måste medföra en höjning i välståndet för alla arbetande klasser, även hantverkare och småbönder, och varje vidare framsteg skall medföra en *förbättring* i stället för under nuvarande tillstånd en *försämring*.

Men det socialistiska samhället skulle också medföra *trygghet i existensen*, en dyrbar gåva, som under nuvarande förhållanden knappt den största rikedom kan bringa. Ty otryggheten svävar över de rike så väl som över de fattige, och den är ofta mer pinsam än nöden; den låter i tanken även dessa erfara nöden, vilka ännu ej nåtts av densamma; den är en mara, som ej ens skonar palatsen.

Alla som lärt känna kommunistiska samhälligheter, det vare indiska eller ryska byalag eller bondesamhälligheter, sådana man ännu kan påträffa dem hos sydslaverna, har framför allt fått djupt intryck av den känsla av lugn, trygghet och jämnmod, som var deras medlemmar egen. Fullständigt oberoende av varumarknadens skiftningar, i full besittning av sina produktionsmedel är de sig själva nog, reglera sitt arbete efter behov och vet på förhand, vad de har att vänta. Och dock var den trygghet, som dessa ursprungliga kommunistiska samhälligheter erbjöd, långt ifrån fullständig. Deras herravälde över naturen var ringa; ej ens gemensamhetsväsendet var starkt utvecklat. Förluster genom boskapssjukdomar, dåliga skördar, översvämningar och liknande var ej sällsynta och träffade då hela samhälligheten. Hur mycket säkrare står då ej ett socialistiskt samhälle med en statsutsträckning och som förfogar över den nuvarande vetenskapens hela erövring.

9. Socialismen och friheten

Våra motståndare påstå, att alla ett socialdemokratiskt samhälles fördelar köpas för dyrt, emedan de måste betalas med *frihetens* fullständiga förlust. Socialismen, säga de, tillintetgör näringslivet och arbetets frihet. Detta är riktigt, om man menar, att den socialistiska produktionen är oförenlig med arbetets fullständiga frihet d.v.s. arbetarens rätt att arbeta, när, var eller hur han vill. Men en sådan arbetares frihet är oförenlig med *varje* planmässigt samarbete, under vilken form detta än må äga rum, vare sig på kapitalistisk eller kooperativ grundval. Under smånäringarna fanns en sådan frihet till en viss grad, men under de nuvarande produktionsformerna upphör denna frihet ej blott för fabriksarbetet utan för varje slags verksamhet, där den enskilde blott deltar som medlem i en stor enhet. Den finns ej till för de arbetande i en stor manufaktur- eller hemindustri, ja, ej ens för de andliga arbetare, som är anställda i anstalter och ej arbeta på egen hand. Sjukhusläkaren liksom skolläraren, järnvägstjänstemannen liksom tidningsskrivaren o.s.v., alla sakna de arbetets frihet, är bundna av bestämda regler och måste arbeta på dem föreskrivna ställen och tider.

Den enda frihet, vars förlust hotar arbetaren i ett socialistiskt samhälle, är blott den att själv uppsöka sin egen herre. Denna frihet är under nuvarande förhållanden ej alldeles betydelslös, ty den bildar ett slags värn för arbetarna. Men den sättes allt mer i fråga genom den ekonomiska utvecklingen. Den tilltagande arbetslösheten medför, att antalet lediga platser blir allt mindre mot antalet sökande till dem. Den arbetslöse måste i regeln vara glad att ens kunna få någon plats, och den tilltagande sammanslutningen av arbetsmedlen på allt färre händer verkar slutligen, att arbetarna i varje näringsgren återfinna, om ej alltid samma arbetsgivare, så åtminstone samma arbetsvillkor. Vad våra motståndare utskrika som en kultur- och frihetsfientlig socialdemokratisk dålig avsikt, är en naturnödvändig tendens hos den ekonomiska utvecklingen, i det nuvarande samhället. Det är ej socialdemokratien utan den ekonomiska utvecklingen, som gör slut såväl på friheten att välja arbetstillfällen som friheten

under arbetet. Socialdemokratien varken kan eller vill hämma denna utveckling utan endast, som inom andra områden, ge den en annan för arbetarna gynnsammare form. I stället för arbetarens beroende av en kapitalist, vars intressen står fientliga mot hans egna, ställer den beroendet av en samhällighet, vars medlem han själv är, en enhet av likaberättigade medlemmar, som har *samma* intressen.

Men arbetets ofrihet icke blott förlorar i den socialistiska samhälligheten sin tryckande karaktär. Den blir också *grundval för den högsta frihet*, som hittills varit möjlig inom mänskligheten. Detta synes innebära en motsägelse, men den är endast skenbar.

Ända till storindustrins uppträdande tog förvärvsarbetet de därmed sysselsatta fullständigt i anspråk och fordrade spänning av alla både kroppens och själens krafter. Detta gäller ej blott om jägare och fiskare utan om bonde och hantverkare. Arbetet stålsatte deras sensor och nerver, gjorde deras hjärnor uppfinningsrika och vetgiriga. Men ju mer arbetsdelningen utvecklade sig, desto ensidigare måste den göra arbetaren. Själ och kropp upphöra att vara verksamma på olikartade områden och utveckla sina färdigheter. Fullständigt upptagna av sitt detaljarbete förlorar de arbetande sinnet för företeelsernas helhet i sin omgivning. En harmonisk, allsidig utveckling av själens och kroppens krafter, en ingående sysselsättning med naturens och samhällets frågor, sökandet av sanningen för dess egen skull kunde under sådana förhållanden bli möjligt blott för dem, som var fria från förvärvsarbetet. Detta kunde ända till maskinväsendets framträdande ske blott genom att vända det materiella arbetet på andra.

Det idealaste filosofiska släkte, som jorden känner, det enda kända samhälle av tänkare och konstnärer, som tjänade vetenskap och konst för dess egen skull, var den atenska aristokratin, Athens slavhandlande jordägare. Allt slags materiellt arbete gällde hos dem som någonting förnedrande. Det var ingen överdrift, när Sokrates sade: ”Krämare och hantverkare (banauser) sakna bildning redan på grund av bristen på ledighet, utan vilken en god uppfostran är omöjlig. *De lär blott vad deras yrke kräver*, vetande i och för sig har för dem ingen lockelse. Så sysselsätta de sig med räknekonst blott för handelns skull, ej för att bli förtrogna med talens natur. De har ingen kraft att sträva till något högre. Låt vara, att smeder, timmermän och skomakare är skickliga i sitt fack; de flesta är slavsjälar; de vet ej vad skönt, gott och rättvist är”.

Sedan dess har den ekonomiska utvecklingen fortskridit, arbetsdelningen har nått en otrolig höjd, och liksom hantverkare och bönder uppgår även de alldeles i sin förvärvsverksamhet. De samlas icke på gymnasier och akademier utan på börser och marknader; de spekulationer i vilka de är försjunkna, gälla ej begreppen sanning och rätt utan ull och brännvin, ryska lån och portugisiska kuponger. Och detta ”arbete” lämnar dem på sin höjd kvar kraft nog till de själlösaste förströelser.

För de bildade har deras bildning, som vi sett, blivit en vara. En var begraver sig i sin specialitet och anser varje minut förlorad, som han använder att lära någonting, som han ej kan omsätta i vinst. Även hos vetenskapens och konstens män går sinnet för helheten och strävandet till allsidig harmonisk utveckling förlorade. Överallt blott ensidigt fackstudium. Vetenskap och konst sjunka ned till hantverk.

Men under tiden har ett nytt slags arbete uppstått och en ny klass, *maskinarbetet och proletariatet*. Maskinen berövar arbetet allt andligt innehåll. Arbetaren vid maskinen skall ej tänka eller överlägga utan viljelöst lyda maskinen, vars bihang han blivit. Detsamma gäller detaljarbetaren i manufaktur- och hemindustri.

Första följden för proletären av hans arbetes enformighet och själlöshet är, att det dödar hans själ. Men nästa följd är den att han känner sig benägen att revoltera mot arbetstidens omåttliga

utsträckning, ty för honom är arbetet ej livet, utan hans liv börjar först, när arbetet är slut, och ett *fritt liv* kan för honom blott betyda *frihet från arbete*. Detta kan han icke nå, emedan arbetet är förutsättning för hans liv, men hans strävan måste gå ut på att inskränka sitt arbete så mycket, att det blir rum över för livet. Kampen för kortare arbetsdag blir sålunda en *kamp för ett verkligt liv*.

Men då arbetet genom maskinen avklätts sitt andliga innehåll, tömmas ej genom detsamma proletärens andliga förmögenheter. De ligga i träde. Desto starkare är proletärens behov av sysselsättning för sin ande utanför arbetet, i fall detta lämnar honom tid därtill. Detta är grunden till den *kunskaps törst*, som utmärker proletärerna, medan andra klasser blott sträva till att så själlöst som möjligt slå ihjäl sin lediga tid. Och denna kunskaps törst är fullständigt intresselös. Arbetaren vid maskinen kan vetandet icke hjälpa att höja hans lön. Han söker sanningen för dess egen skull, ej för materiell vinning, och allt vill han lära sig förstå. De svåraste gåtorna locka honom stundom mest. Det är hos oss föraktade, okunniga proletärer som den filosofiska anden hos den atenska aristokratins glänsande tänkare åter lever upp, utan att de äger medel och tid till systematiska studier och medan vetenskap och konst för dem är i ett förlovat land, som de ser i fjärran och om vars besittning de kämpar men aldrig kan beträda.

Först socialismens seger öppnar för proletariatet alla bildningens källor, först socialismens seger möjliggör att så mycket avkorta tiden för förvärvet av det lekamliga underhållet, att arbetaren får nog ledighet att tillägna sig nödig kunskap. Det kapitalistiska produktionssättet väcker arbetarens törst efter vetande, men blott det socialistiska produktionssättet kan stilla den.

Icke arbetets frihet utan frihet från arbete, vilket maskinväsendet i ett socialistiskt samhälle i vidsträcktaste mån möjliggör, skall bringa människorna frihet att leva, frihet till vetenskapliga och konstnärliga idrotter, frihet till de ädlaste njutningar. Denna lyckliga harmoniska bildning, som blott en gång i världshistorien uppträtt som en liten skara utvalda aristokraters företrädesrätt, skall bli alla civiliserade folks samfälliga egendom; vad för de tidigare slaverna utförde, skall maskinerna uträtta för de senare. De skall förnimma alla de lyftande inflytelserna av befrielsen från förvärvsarbetet utan att behöva ta med på köpet en enda av de förnedrande, genom vilka slaveriet slutligen urartade Atens aristokrater. Och liksom de nuvarande hjälpmedlen av vetenskap och konst är vida överlägsna dem, som var kända för två tusen år sedan, och liksom vår nuvarande kulturvärld har en helt annan utsträckning än det lilla Grekland, så skall det socialistiska samhället i sedlig storhet och materiellt välstånd vida överträffa den mest glänsande samhällighet, som historien hittills känner.

Lycklig envar, som det förunnats att insätta sin kraft i kampen för förverkligandet av detta härliga ideal.

V. Klasskampen

1. Socialismen och de besittande klasserna

Ehuru, som vi sett, den kapitalistiska produktionens undanträngande av den socialistiska skulle vara till fördel ej blott för de utsugna klasserna utan alla, står den stora massan av besittande och utsugande icke blott tvivlande och misstrogen utan full av bittraste fiendskap gentemot socialismen. Anledningen till detta sakförhållande kan ej alltid vara okunnighet, ty just de vilkas ställning i stat och samhälle bäst skulle sätta dem i stånd att döma rätt, är ledande bland socialismens fiender. De kan erkänna, att socialismen har ”en kärna av berättigande”, att den är oundviklig – för så vida nämligen ej samhället omvänder och bättrar sig, vilket de anser går ganska lätt för sig, men på detta sätt söker de just på det avgörande

stället genom ett logiskt sidosprång att undkomma de konsekvenser, som den socialistiska samhällskritiken för med sig.

Anledningen till motståndet är ej svår att urskilja. Man kan erkänna de intressen, som talar mot privategendomen till produktionsmedlen, men andra, mycket närmare liggande och mycket lättfattligare intressen talar för dess bibehållande.

Framför allt gäller detta naturligtvis de *rike*. De fördelar, som dessa skulle kunna vinna genom denna privategendoms upphävande, ligga jämförelsevis fjärran, men omedelbarligen skulle de förlora väsentligt i makt och anseende, många också i bekvämlighet och vällevnad.

Annorlunda ställer det sig med de besittandes understa lager, bönder och hantverkare. De har ingenting att förlora i makt och anseende, i bekvämlighet och vällevnad. Men för att fatta detta måste de höja sig över den klassens synkrets, som de tillhöra. Det kapitalistiska produktionssättet, vars verkningar de dock på sig själva varje dag förnimma, är dem obegripligt och ännu obegripligare för dem den moderna socialismen. Men vad de däremot begripa, är nödvändigheten av privat äganderätt till produktionsmedlen för deras särskilda näringsform. Så är privategendomen den kedja, som vid det nuvarande produktionssättet fjättrar alla besittande klasser, till och med dem, som redan är dödsdömda eller samtidigt hör till de utsugna och vilkas "egendom" blott är en hånfull karikatyr av detta begrepp.

Blott de småbönder och arbetare, som kommit underfund med, att den näringsform, på vilken de byggt sin existens, är dömd till undergång, är mäktiga att fatta socialismens läror. Men brist på bildning och inskränkt synkrets försvårar mycket för dem att komma till nödig insikt om hopplösheten i deras klassläge. De nappa i sitt elände och sitt förtvivlade sökande efter ett räddningsmedel hellre på krokarna, som sänkas till dem från de maktägandes grupper, vilkas ärenden de senare till egen skada gå.

De borgerliga *idealisterna* är bland medlemmarna av det högre borgardömet överhuvud de enda, som det är möjligt att bli anhängare av socialismen. Men det stora flertalet av sådana idealister, som skaffat sig insikt i samhällsförhållandena och de ur dem framträdande problemen, föranlåter den vunna insikten blott att trötta ut sig i fruktlöst sökande efter en s.k. "fredlig lösning" av "den sociala frågan"; d.v.s. en sådan lösning, som försonar deras mer eller mindre socialistiska vetande och samvete med borgardömets klassintressen, vilket är lika otänkbart som våt eld eller brinnande vatten. Endast de borgerliga idealister, som ej blott nått nödig teoretisk insikt utan också redan i sin själ brutit med borgardömets samt äger nog mod och kraft att även i det yttre bryta med detta, kunna utveckla sig till verkliga socialister.

Från de besittande klasserna har socialismen sålunda ej mycket att vänta. Men så har hittills dess rekryteringsområde ej varit bland dem, som ännu har något, om ock ringa, att förlora utan bland dem, som "ingenting har att förlora utom sina bojor, men en värld att vinna".

Dock är på långt när icke alla de egendomslöses lager tacksamma rekryteringsområden för socialdemokratien. *Tjänare- och betjäntgruppen* delar i stort sett sina herrars åskådningar och sympatier, stundom också deras intressen, och går gärna deras ärenden även utom tjänsten. Tillväxten i utbytet, massan av årligen skapat mervärde och den därav följande lyxen gynnar en stadig tillväxt av betjäntgruppen, men familjreformernas upplösning och arbetsdelningen väcker gent däremot en stark tendens. Arbetsdelningen hänvisar nämligen en hel del av hushållets arbete och i synnerhet den personliga betjäningen åt särskilda yrken, som utgrenar sig och småningom börjar anta de industriella lönearbetarnas egenskaper och åskådningar såsom frisörer, uppappare, åkare, stadsbud o.s.v.

2. Proletariatet

Allt ifrån varuproduktionens början bildade sig i samhället en bottensats, som ej kunde

uppsugas eller användas under de nya förhållandena eller under dessa vinna utkomst och understöd, *trasproletariatet*, ursprungligen bestående av arbetsodugliga, barn, gubbar, sjuke, krymplingar och deras vederlikar, som för sitt eländiga livs uppehälle var hänvisade till att tigga, stjäla eller prostituera sig. Dessa har aldrig främjat en omdaning men ofta uppträtt som revolutionens marodörer, dock färdiga att sälja sig åt vem som helst, som kunde lämna dem en utsikt att en dag eller två uppehålla livet. Den moderna storindustrin har starkt ökat *trasproletariatet* och tillför detsamma alltjämt nya rekryter; särskilt i storstäderna bildar det en rätt stor del av befolkningen och står i åskådningar och karaktär mycket nära den del av småböndernas och hantverkarens klass, som sjunkit lägst, tvivlar på egen kraft och försöker att hålla sig uppe medels allmosor, som slängas till densamma ovanifrån från de högre klasserna. Det är ur detta sistnämnda lager som den uppväxande kapitalistiska produktionen, särdeles storindustrin, företrädesvis hämtar sina arbetskrafter. Den söker ej så mycket *kunniga* arbetare som *tålmodiga*, *motståndslösa*, som viljelöst infogar sig i en modern fabriks stora rörelse, vilken ju endast kan funktionera utan störningar, om vart och ett av dess tallösa hjul punktligt och utan uppehåll fullgör de detsamma anvisade funktionerna. Och liksom de *trasproletariatet* närmast stående lagren av de arbetande klasserna, ja, många grupper av *trasproletariatet* självt lämnade arbetare åt den uppstående kapitalistiska storindustrin, så blev också den behandling, som dessa lager nöjde sig med, bestämmande för den behandling, som arbetsgivarna i allmänhet ville låta komma arbetarna till del. Arbetet blev en källa till ytterligare förnedring i stället för lyftning. Arbetarnas motståndslöshet möjliggjorde för kapitalisterna en ytterlig utsträckning av arbetstiden, och samarbetet mellan män och kvinnor, vuxna och barn blev ytterligare ett medel att ännu djupare låta eländet gripa omkring sig i *proletariatet*. Intet under att de arbetande proletärerna i början av den kapitalistiska storindustrin knappt skilde sig från *trasproletariatet*. De var djupt sjunkna i brottslighet, dryckenskap, råhet och smuts, lekamlig och andlig. Det finns folk, som ännu anser, att *proletariatets* begrepp är liktydigt med det yttersta elände. Och dock finns redan från början en djup klyfta mellan det arbetande *proletariatet* och *trasproletariatet*. Grundskillnaden är den, att det senare är en snyltare, det förra samhällets rot, och en rot som ej blott blir en utav de viktigaste utan slutligen *den enda*, ur vilken samhället suger sin kraft. Den arbetande proletären är egendomslös men för den skull ingen allmosotagare. Långt ifrån att underhållas av samhället underhåller han detta med sitt arbete. I begynnelsen av den storkapitalistiska produktionen ser han visserligen i den honom utsugande kapitalisten sin välgörare, som ger honom arbete och därmed också bröd, brödherren, arbetsgivaren. Detta ”patriarkaliska” förhållande är naturligtvis mycket angenämt för kapitalisterna. De fordrar än i dag av sina arbetare för den lön, som de till dem utbetalar, ej blott avtalat arbete utan också underdånighet och tacksamhet.

Men det dröjer icke länge, innan det tar slut på dessa vackra patriarkaliska förhållanden. Förr eller senare måste även den slöaste arbetare märka, att han är kapitalistens brödgivare och ej tvärtom. Medan de förbli fattiga eller om möjligt ännu fattigare, blir kapitalisten allt rikare. Och om de bedja fabrikanten, denne föregivne patriark, om mera bröd, skänker han dem en sten. De samarbetar och samlever icke med sina utsugare; varje personligt förhållande dem emellan är uteslutet. De leva i kulor och bygga sina utsugare ett palats; de hungrar och bereder honom yppiga måltider. De träla, till dess de störta samman av trötthet, för att bereda honom och hans familj medel att döda tiden. Den arbetande proletären avundas ej den rike som i gångna tider; han önskar sig ej i dennes ställe. Han hatar och föraktar honom, hatar honom som sin utsugare, föraktar honom som en drönare, och detta hat utvecklar sig småningom till en medveten motsättning mot hela kapitalistklassen.

Denna motsättning mot utsugriet är ett av de första kännetecknen hos det arbetande *proletariatet*. Klasshatet är visst inte någon frukt av den socialistiska propagandan utan visade sig

långt före dennas inverkan på arbetarklassen. Detta hat visar sig till en början blott skyggt och i enstaka fall. Fordrar det en tid, innan proletärerna märka, att det är allt annat än ädelmod som förmår fabrikanterna att sysselsätta dem, så dröjer det ännu längre, innan de hämta mod att i en konflikt öppet träda sin "herre" till mötes. Väl känner arbetaren all misshandel, som han har att undergå, men han protesterar blott i hemlighet däremot och knyter näven i byxfickan.

Medvetandet om egen kraft och motståndets ande utvecklar sig hos här omhandlade lager av lönearbetare först när de kommit till medvetande om den intressegemenskap, den *solidaritet*, som råder bland dess medlemmar. Med *solidaritetskänslans* väckande börjar proletariatets moraliska pånyttfödelse. Den kapitalistiska produktionens arbetsvillkor hänvisa redan i och för sig proletärerna till nödvändigheten av fast sammanslutning, de enskildes underordnande under det hela. Den kapitalistiska industrin beror på samarbete, på Kooperation. Den enskilde arbetaren förmår ingenting utan sina kamrater, medan samarbetet fördubblar, ja tredubblar varje enskilds avkastning. Så bringar själva arbetet hos dem sammanslutningens makt till medvetande, så utvecklar arbetet hos dem en frivillig och glad disciplin, som är förutsättningen för en samfäll, en socialistisk produktion men också förutsättningen för en proletariats framgångsrika kamp gentemot den kapitalistiska produktionens utsugning. Denna produktion uppfostrar på detta sätt proletariatet till sitt eget omstörtande och till arbete i det socialistiska samhället. Kanske ännu kraftigare än av samarbetet väcks hos proletärerna samkänslan genom *arbetsvilkorens* likhet. I en fabrik finns det bland arbetarna så gott som inga rangskalor. De högre posterna är i regeln ej tillgängliga för proletärerna, men de är i alla fall så få, att de ej kan komma i betraktande för arbetarnas massa. Blott ett fåtal kan korrumpas genom dessa gunstlingsplatser. För det stora flertalet härska lika arbetsvillkor, och den enskilde har ingen möjlighet att förbättra dem för sig ensam utan i samverkan med de andra. Och ju längre den kapitalistiska produktionen fortgår, desto kraftigare utvecklar sig den proletäriska solidariteten, desto djupare rotar den sig hos proletariatet, desto mer blir den för detta ett framskjutet ögonmärke. Det klarnar allt mer, att arbetarna överallt stöta på samma slags motståndare och överallt har samma intressen. Därför är också proletariatet numera fullkomligt internationellt i sina känslor och handlingar; mitt under de bittraste nationella stridigheter och de härskande klassernas ivrigaste krigsrustningar har all världens proletärer förenat sig.

Till skillnad från hantverkarnas skråsystem slungar den kapitalistiska produktionen alla folk om varandra. I ett kapitalistiskt företag arbeta vanligen arbetare av skilda fack vid sidan av varandra och tillsammans för att nå ett gemensamt syftemål. Å andra sidan har de en tendens att i allmänhet i produktionen uppge begreppet om fack. Maskinen förkortar arbetarens förut årslånga lärotid till några veckor, ofta t.o.m. dagar. Den möjliggör för den enskilde arbetaren att utan allt för stora svårigheter övergå från det ena facket till det andra. Den tvingar honom ofta, i det den gör honom överflödig och sätter honom på gatan, att se sig om efter en annan sysselsättning. Friheten att välja sysselsättning, som kalkborgaren fruktar att förlora i "framtidsstaten", har redan nu för arbetaren förlorat all mening. Därför har den moderne proletärens självmedvetande kommit att bli ej blott internationellt utan omfattande *hela arbetarklassen*.

Sålunda ser vi under den kapitalistiska storindustrins herradöme uppstå en enhetlig klass av lönearbetare, som är väl medvetna om sina samfälliga intressen och som allt mer underordnar sina personliga, lokala och fackliga särintressen under *klassens* stora samintressen. Först i vår tid har lönearbetarnas strider gentemot utsugningen fått karaktären av en *klasskamp*. Och först därigenom har det möjliggjorts, att dessa strider fått ett vidare och högre mål än avskaffande av tillfälliga missförhållanden, eller att arbetarrörelsen blivit en *revolutionär* rörelse.

Under tiden vidgar sig, allt som det industriella kapitalet blir det bestämmande, arbetar-

klassens gränser till att omfatta ej blott arbetarna i storindustrin, utan i manufaktur och hantverk samt lantarbetarna, och slutligen förenar sig de arbetande grupperna till en enda enhetlig *arbetarklass*, som besjålas av det storindustriella proletariats åskådning och vars antal och betydelse allt mer växer, samtidigt med det kamratkänslan och klassdisciplinen samt proletariats förut omtalade osläckliga törst efter vetande utbreda sig.

Så uppstår småningom ur det missaktade illa behandlade och eländiga proletariats en ny världshistorisk makt, för vilken de gamla makterna börjar bäva; där växer upp en ny klass med en ny moral, en ny filosofi, dag för dag växande i antal, sammanslutning, ekonomisk oumbärlighet, självmedvetande och insikt.

3. Tendenser upp och ned

Proletariats höjning ur dess förnedring är en oundviklig, naturnödvändig process. Men densamma är varken fredlig eller likformig. Det kapitalistiska produktionssättets tendenser gå, som vi förut sett, ut på att allt mer nedpressa den arbetande befolkningen. Proletariats moraliska pånyttfödelse kan blott ske under kamp med dessa tendenser och deras bärare, kapitalisterna. Den möjliggörs blott därigenom, att de motverkningar, mottendenser, tillräckligt stärkas, som skapas i det arbetande proletariats sköte genom de nya förhållanden, varunder det arbetar och lever. Det kapitalistiska produktionssättets nedtryckande tendenser är emellertid mycket olika på olika platser och tider samt i olika yrken och beror på marknaden, konkurrensen, maskinteknikens utveckling, kapitalisternas insikt om sina varaktiga intressen o.s.v. Så beror också de motverkningar, som utveckla sig inom de olika arbetarlagren, på de mångfaldigaste förutsättningar, vederbörande befolkningsklassers vanor och behov, den grad av skicklighet och kraft, som arbetet inom en viss industrigren kräver, utsträckningen av kvinno- och barnarbetet, storleken av den industriella reservarmén, arbetstidens längd o.s.v.

Men till lycka för det mänskliga samhällets fortskridande utveckling inträder hos de flesta proletärlager förr eller senare ett ögonblick, då de höjande tendenserna avgjort vinner överhand. Så snart dessa tendenser inom ett proletärlager gått så långt, att de väckt detsamma till självmedvetande och klassmedvetande, så snart det blivit medvetet om sina medlemmars solidaritet inbördes och med hela klassen, om sin egen kraft, som grundar sig på fast sammanslutning samt sin ekonomiska oumbärlighet, och så snart det fått klart för sig, att arbetarklassen går ett bättre öde till mötes, blir det oändligt svårt att åter slunga det tillbaka i den slöa massan av förkomna existenser, som ur sina lidanden ej hämta en drift till trotsig resning utan till rädd underdånighet. Sedan klassmedvetandet slagit rot i ett proletärlager, är det nästan omöjligt att utrota det. Ett sådant lager kan det kapitalistiska produktionssättets nedtryckande tendenser ekonomiskt sänka men ej moraliskt och i alla händelser skall trycket framkalla mottryck; det verkar mera förbittrande, och proletären pressas ej ned till en stackare utan höjes till en martyr.

4. Vägörenhet och arbetarskydd

Vore varje proletärlager hänvisat till sin egen kraft, då skulle hos ett flertal av dem höjningsprocessen börja mycket senare och bli mycket långvarigare och smärtsammare, än nu fallet är. Utan främmande hjälp skulle mångt proletärlager, som nu intar en aktningfull ställning, aldrig kunnat övervinna begynnelsesvärigheterna vid sin höjning ur det träsk, vari proletariats slungats genom den kapitalistiska utvecklingen. Hjälpen räcktes dessa proletärlager dels från högre lager av det arbetande proletariats, dels från de besittande klasserna. Denna senare hjälp har särdeles under den kapitalistiska storindustrins början ej varit utan sin betydelse.

Under medeltiden var armodet så ringa, att den offentliga, i synnerhet kyrkliga vägörenheten räckte till att möta det. Men då genom varuproduktionens utveckling det gammalfeodala

jordbruket upplöstes och de herrelösa bönderna drog till städerna, där ”överbefolkning”, arbetslöshet och masselände vidtog, då ledde denna lika nya som fruktansvärda och farliga företeelse på sig alla tänkande och kännande människors uppmärksamhet. Emot massarmodet räckte ej de medeltida formerna av välgörenhet, och då underhållet av alla fattiga allt mer tycktes överskrida samhällets förmåga uppstod ett nytt problem, nämligen *fattigdomens upphävande*. De mest olikartade lösningar uppfanns, från den bekväma metoden att avlägsna armodet genom att röja de fattiga ur vägen såsom genom deportation eller galgen, till de djuptänkta planerna på ett nytt kommunistiskt samhälle. Dessa senare fann stort bifall hos de bildade, men de bekväma metoderna var de enda, till vilka de olika landsfäderna och statskloka anslöt sig. Under tiden tilltog armodet så mycket mer, ju fler proletärer man nackade eller brännmärkte.

Men småningom fick frågan ett helt annat utseende. Det kapitalistiska produktionssättet hade uppkommit och utvidgade sig allt mer. Därmed upphörde för borgardömets tänkare armodets problem att finnas till. Det kapitalistiska produktionssättet beror på proletariatet, och att avlägsna detta senare vore att göra det förra omöjligt. Massarmodet är grundvalen för den kapitalistiska massrikedomen, och den som vill bemästra massarmodet förgriper sig på rikedomen. Den som nu vill avhjälpa arbetarens egendomslöshet, undergräver egendomen; han är en omstörtningssman, en samhällets fiende.

Väl gör medlidande och fruktan, att mången mera tänkande och hjärtegod borgare känner sig böjd att göra något för proletariatet, men för den stora massan av dem gäller problemet ej att *upphäva proletariatet* utan att *höja proletärerna*, som i övrigt skall förbli arbetsredo och nöjda men ej får upphöra att vara medgörliga proletärer. Över denna gräns sträcker sig ej längre den borgerliga filantropin.

Inom dessa gränser kan filantropin utveckla sig på mångahanda sätt, men de flesta av dessa metoder är antingen gagnlösa eller ur stånd att skaffa enstaka individer mer än en tillfällig lättnad. Men då i början av förra århundradet i England den kapitalistiska storindustrin höll sitt intåg med alla de fador, den är i stånd att frambesvärja, då nådde de insiktsfullaste av filantroperna till den övertygelsen att blott *ett* är i stånd att hindra fullständigt förfall för arbetarna inom denna industri, och det är *arbetarskydd* från statens sida, åtminstone för de värnlösaste arbetargrupperna, barnen och kvinnorna. Det kostade dock en hård kamp att genomdriva de första skygga försöken till skyddslagar och sedermera påbygga dem.

Men hur ringa dessa ansatser än var, utgjorde de för de proletärgrupper, som de kom till godo, en eggelse, som väckte dem ur deras slöhet och lösgjorde hos dem tendenserna att höja sin sociala ställning. Ja, innan ännu någon seger i saken vunnits, visade redan de strider, som fördes därom, för proletärerna, hur viktiga, hur betydelsefulla de var och att de betydde makt. Redan dessa strider väckte dem, förlänade dem självaktning och självmedvetande, dödade hopplösheten och gav dem ett högre mål för deras strävanden.

Ett annat medel till arbetarklassens höjande, som understöds från borgerligt håll, är *folkskolan*. Den är ett viktigt medel, som ej får underskattas men mindre verksamt att höja proletariatet som *klass* än en utvecklad arbetarskyddslagstiftning.

Ju mer det kapitalistiska produktionssättet utvecklar sig och storindustrin undantränger andra produktionsformer eller ändrar deras väsen, desto nödvändigare blir skärpningen och utvecklingen av arbetarskyddet samt dess utsträckning över såväl alla storindustrins grenar som hantverk, hemindustri och jordbruk. Men i samma mån växer också industrikapitalisternas inflytande i det borgerliga samhället och smittas de icke kapitalistiska besittande klasserna av kapitalistiska åsikter liksom även borgardömets tänkare och statsmän bli dess förkämpar, som alltid är redo att träda i skrankorna för dess ögonblicksintressen.

De härjningar som den kapitalistiska produktionen anställer bland sina arbetare, är så hemska, att blott de girigaste och skamlösaste kapitalister och kapitalvänner våga vägra ett visst, torftigt mått av arbetarskydd. Men för ett arbetarskydd, som sträcker sig utöver detta ringa mått, såsom för åttatimmarsdagen, finner man nu för tiden få förkämpar i de besittandes led. Den borgerliga filantropin blir allt mer betänksam och överlämnar allt mer åt arbetarna ensamma att föra kampen för ett tillräckligt arbetarskydd. Denna strid blir sålunda allt mer till en *klasskamp mellan borgardöme och proletariat*. På Europas fastland har den länge burit denna prägel. Proletariatet har intet mer att vänta av de besittande klasserna, när det gäller höjandet av sin ställning. Det är uteslutande hänvisat till sin egen kraft, d.v.s. främst stridsdugligheten och stridsmodet hos de många grupper, som bevarat dessa egenskaper eller återförvärvat dem.

5. Fackföreningsrörelsen

Strider mellan lönearbetare och deras utsugare är ingenting nytt. Vi finner den redan vid medeltidens slut mellan gesäller och mästare, så snart varuproduktionen och den ökade världssamfärdseln börjat utöva sina verkningar och mästarna visade ansatser att avsöndra sig från gesällerna, avspisa dem med sämre kost, förbehålla mästarerättigheterna åt sina närmaste och fränder samt öka arbetarnas antal så, att de själva skulle utan eget arbete kan leva på deras bekostnad.

Men skråtidens gesäller var ett stridbart släkte, som icke utan kamp lät sig underkuva, och deras organisation gav dem ett stort företräde i striden. Först den nya moderna statsmakten lyckades det att lära gesällerna mores, och arbetarnas undertryckande var den första kärlekstjänst, den bevisade borgardömet och som sedermera förblivit dess huvuduppgift. Den började med lönetaxor (d.v.s. maximallöner) och våldsåtgärder mot alla lönearbetarnas sammanslutningar. Men arbetarna fasthöll segt vid dem; när de ej fick ha dem öppet, bildade de hemliga, och ännu i medlet av förra århundradet var de, trots alla förföljelser, ännu obesegrade.

Icke fullt lika framgångsrika var arbetarna i manufakturen, men de hade också vissa fördelar: är deras lärotid än kortare än i hantverket, så beror dock deras arbete på en händighet en skicklighet, som blott kan vinnas genom längre övning. Och hur stort antalet arbetslösa arbetssökande proletärer än var på detta skede, så var antalet yrkesövade manufakturarbetare bland dem ganska ringa. Ännu hade den industriella reservarmén föga betydelse.

Maskinen ändrar allt detta, gör hela massan arbetslösa tjänstebär för industrin och kastar även kvinnor och barn massvis in på arbetsmarknaden. Följderna har vi sett.

Men inom den sig allt mer utvecklande maskinindustrin kvarstår emellertid vissa grenar, vilka ej kan undvara yrkeslärdas arbetare, som tillägnat sig en viss skicklighet, och storindustrin skapar själv andra sådana, som förutsätter en särskild kraft, övning eller kunskap och där sålunda ingen konkurrens är att frukta från olärdas arbetare, kvinnor eller barn. Vi kan nämna många grenar av metallarbete.

Det arbetande proletariatet delar sig sålunda i två stora lager: ett högre stående och av omständigheterna på flera sätt gynnat av yrkeslärdas ("skilled") eller kvalificerade arbetare och under detta ett annat alltjämt tillväxande av arbetare, som ej är eller åtminstone för sin sysselsättning ej behöver vara yrkeslärdas, s.k. okvalificerade ("unskilled") arbetare, vilka är lätt ersättliga, vilka man därför ej är skyldig någon hänsyn och vilkas motståndskraft är ringa. De bättre ställda eller kvalificerade arbetarna är de, som inta främsta ledet i kampen för arbetarklassens höjande. De bildar proletariatets stridbaraste element, som bäst är i stånd att bjuda kapitalet motstånd, och de har i mången kamp visat sin stridbarhet.

Deras ställning visar många likheter med skråtidens hantverksgesällers; dessas överlevor har de mångenstädes bland sig upptagit och tagit deras organisations- och kampmetoder till

förebilder. Arbetarnas – nu först och främst de kvalificerade arbetarnas – nya stridsorganisationer inom näringslivet, *fackföreningarna*, bildar stundom direkta fortsättningar av de gamla gesällföreningarna, och ofta, åtminstone under fackföreningsrörelsens första dagar, har de växt fram ur lämningarna av lönarbetarnas gesällväsen under skråtiden.

Denna frändskap mellan fackföreningar och skråtidens gesällväsen visar sig ej blott i fackföreningarnas motståndslust och motståndskraft, utan stundom framträder också inom dessa en viss skråanda, en strävan till kastmässig avstängning och ensidigt fullföljande av mest begränsade fackintressen utan hänsyn till arbetarnas allmänna intressen. Ibland kan detta gå så långt, att fackföreningar av yrkeslärda arbetare ej blott lämnar åsido alla plikter, som samansvarigheten med hela den övriga arbetarklassen ålägger, utan också försöker direkt bereda sig fördelar på andra arbetargrupperns bekostnad – såsom bl.a. genom inskränkning av det antal lärlingar, som skall utbildas inom deras fack. Därigenom minskar de visserligen tillbudet av arbetskrafter inom eget fack men blott på bekostnad av arbetare inom andra arbetsgrenar, som ej har kraft att genomdriva sådana inskränkningar, vadan så mycket större massa arbetskraft tillströmmar dessa grenar.

Där fackföreningsrörelsen blivit ett medel för ensidig kastanda och de bättre arbetarnas aristokratiska avskiljning, då tjänar den ej till höjning av hela proletariatet som klass utan är tvärtom i stånd att hämma och fördröja den. Men hur länge ett genom förhållandena gynnat arbetarlag än må förhäva sig och avsöndra sig från proletariatets massa, så kan den ej i längden undandra sig verkningarna av den ekonomiska utvecklingen, som tvingar till hela arbetarklassens sammanslutning. Intet arbetarlag är tryggt för att ej en dag gripas av den ekonomiska revolution, som ersätter de yrkeslärda arbetarna med de olärda och bereder mannen konkurrens från kvinnor och barn. Trots alla inskränkningar i lärlingarnas antal o.s.v. stiger antalet arbetslöse inom varje fack, hur höga anspråk än detta må ställa på sina arbetare. Allt mer måste även de starkast organiserade arbetare med de bäst fyllda kassor finna, att motståndet mot kapitalismens nedbrytande verkningar, för att nu ej tala om dess besegrande, är en uppgift, som den enskilda fackorganisationen ej är mäktig. De måste finna, att de är så mycket svagare, ju svagare hela proletariatet är, så mycket starkare, ju starkare detta är. De måste komma till den insikt, att det är en dålig politik att försöka stiga mot höjden på skuldrorna av folk, som håller på att sjunka ned i ett träsk och som man genom sitt uppklivande på det, blott djupare pressar ned i dyn. De måste trakta efter att få fast fot under fötterna, om de vill nå högre och hålla sig där.

Så lär sig det ena arbetarlagret efter det andra att ej betrakta sina strider mot utsugningen som enskild kamp, under vilken det blott rör sig om särintressen, utan som delar av den stora klasskamp, som hela proletariatet för. De lär sig, att andra proletärlagers strider på intet vis för dem är betydelselösa, att det under dessa gäller också deras egen sak och att de sålunda har den plikt, så långt de förmå, att bistående och befrämjande ta del i dem. De lär, att de, så långt de förmår, också har att tillvarata intressena för de proletärlager, som ännu ej är i stånd att med egen kraft värja sitt skinn och som ännu står utanför arbetarrörelsens ram.

Men samtidigt höjer sig ur de okvalificerade arbetarnas led den ena gruppen efter den andra. Redan åsynen av de kvalificerade arbetarnas strider verkar väckande och uppmuntrande på många av deras ”olärda” bröder. Och om också dessa senare ofta skulle lida en rad av nederlag, så liknar de jätten Anteus i den grekiska sagan, vilken hämtade ny kraft varje gång han slogs till jorden. Hurudan än kampens utgång blir, så är det just denna strid, som moraliskt höjer arbetaren och hos honom låter till fullt gällande komma alla de för proletariatet karaktäristiska krafter, som främja dess moraliska och samhälleliga pånyttfödelse.

Så bildar sig småningom av kvalificerade och okvalificerade arbetare det verksamma lagret av arbetarklassen – arbetarrörelsen. Det är den för klassens gemensamma intressen kämpande

delen av proletariatet, dess "ecclesia militans" – dess stridande kyrka. Detta lager växer lika mycket på bekostnad av arbetets sig förhävande, i inskränkt egoism sjunkna "aristokrater" som av löneproletariatets i hopplöshet och maktlöshet slöande undre lager. Och hur hastigt proletariatet växer, så växer så mycket snabbare dess kämpande del.

Men det stridande proletariatet är socialdemokratins ojämförligt viktigaste och riktigaste rekryteringsområde. Denna är väsentligen intet annat än det stridande proletariatets målmedvetna del; detta har en tendens att allt mer jämställa sig med socialdemokratien, och i flera land har de redan blivit ett och detsamma.

6. Den politiska kampen

Proletariatets närmaste kampmedel är strejken och bojkotten. Men ju mer de olika lagren sammansluter sig till en enhetlig arbetarklass, måste deras strider ta en politisk form, enär ju all klasskamp är en politisk kamp. Redan fackföreningsstriderna tvingar arbetarna att uppställa politiska fordringar. Vi har sett, hur gentemot lönearbetarna den moderna staten ställer som huvuduppgift att omöjliggöra deras organisering. Och de hemliga organisationerna kan blott bli en mycket otillfredsställande ersättning för de offentliga. Detta gäller i så mycket högre grad, ju större de massor är, som skall sammanslutas till en enhet. Ju mer proletariatet utvecklar sig, dess mer behöver det frihet att förena sig.

Men denna frihet är ej nog, om proletariatet skall bli i stånd att så fullständigt som möjligt bygga upp och så ändamålsenligt som möjligt använda sina organisationer. Att bringa arbetets massor i sammanhang med varandra, att väcka känslan av intressegemenskap och vinna dem för de deras intresse tjänande organisationerna, därtill krävs möjligheten att fritt tala till stora massor, dit hör församlings- och pressfriheten. Att samla de nuvarande lönearbetarnas ofantliga massor och ena dem till samfäll handling är helt enkelt omöjligt utan pressens tillhjälp.

xxxxDetta gäller så mycket mer, ju mer de moderna samfärdsmedlen utveckla sig. Dessa bildar ett mäktigt vapen för kapitalisterna i deras kamp mot arbetarna. De möjliggör exempelvis för dem att hastigt sända stora arbetarmassor till fjärran orter; råka de i en konflikt med sina arbetare, så kan dessa senare lätt ersättas med arbetskraft utifrån. Samfärdselns utveckling gör det för den skull allt nödvändigare att förena arbetarnas olika lokala och fackliga rörelser till en enhetlig rörelse, som omfattar hela den kämpande arbetarklassen i ett land, ja slutligen i alla industriland. Men denna nationella och internationella sammanslutning av lönearbetare kräver mer än det lokala organisationsarbetet, *pressen*. Så ser vi också överallt, där arbetarklassen rör på sig, att den jämte sina rent ekonomiska fordringar uppställer även politiska, särdeles förenings-, församlings- och pressfrihet. Dessa friheter är livsvillkor för arbetarklassens utveckling, betyda för densamma luft och ljus.

Man har stundom gentemot den politiska kampen uppställt den fackliga och förklarar som nödvändigt, att arbetarna skulle ägna sig åt den ena eller andra. Men i själva verket kan de ej särskiljas. Den fackliga kampen fordrar de nyss nämnda rättigheterna, och den politiska kampen är också i sista rummet en facklig, som bl.a. rör sig om tull-, arbetarskydd och liknande spörsmål. Den politiska kampen är blott en särskild, den mest omfattande och avgörande delen av den fackliga kampen.

Icke blott de lagar, som direkt angår arbetarklassen utan även det stora flertalet andra berör mer eller mindre dess intressen. Liksom varje annan klass, så måste för den skull också arbetarklassen sträva till politiskt inflytande samt försöka göra sig statsmakten tjänstbar.

I moderna stater öppna sig därtill två vägar: den ena är personlig påverkan på statsöverhuvudet. Detta var och är i absolutistiskt regerade stater den enda möjligheten att inverka på statsförvaltningen och ligger i intresset hos de klasser, som har personligt tillträde

till statschefen och är i det läge att kunna göra sig honom bevågen eller ock av sig beroende eller visa sig för honom nyttig. Dessa klasser, hovadeln, det högre prästodömet, härens och skrivardömets spetsar samt de stora kreditgivarna, herrarna av den högre finanssen, är för den skull den absoluta regeringsformens naturliga försvarare.

Alla andra klasser av befolkningen kan i en modern storstat vinna inflytande på statsförvaltningen blott genom ett av dem valt parlament, som fastställer de förutsättningar, under vilka de klasser, som det företräder, är beredda att lämna de nödiga bidragen från folket till stats-hushållningen. Rätten och möjligheten att vägra skatter är grundvalen, varur rättigheterna utvecklats att anta eller avböja lagar och störta ministrar, rättigheter som finns i varje parlament, som verkligen förtjänar detta namn och icke blott är, som man sagt, ett enväldsmaktens fikonalöv.

Parlamentarismens sista konsekvens är den parlamentariska republiken; om denna behåller kungadömet som en dekoration, vilket engelsmännen gör, eller ej, är tämligen likgiltigt. Faktiskt råkar i ett verkligen parlamentariskt styrt land statsförvaltningen i fullständigt beroende av parlamentet, som har hand om penningpåsen, d.v.s. den moderna statens liksom varje modernt företags själ. Och en kung utan pengar är nu för tiden mycket sämre därän än en konung utan land.

Strävandet hos alla klasser, som utvecklar ett självständigt, kraftigt politiskt liv och ej har någon utsikt att hastigare komma till målet genom att personligen påverka statsöverhuvudet, går i moderna samhällen ut på å ena sidan utvidgning av parlamentets makt och å andra sidan ökning av sin makt i parlamentet. Parlamentets makt beror på kraften och modet hos de klasser, som står bakom detsamma samt kraften och modet hos de klasser som det har att påtvinga sin vilja. Makten för en klass inom parlamentet beror i första rummet på valrättens gestaltning. Klasser, som ej har någon valrätt, kan naturligtvis icke bli företrädare i parlamentet. Men vidare beror den på den makt och det inflytande en viss klass utövar på valmanskåren och slutligen på begåvningen hos denna klass för parlamentariskt liv.

I det stora hela kan man säga, att bönder och småborgare står i en ganska dålig ställning. Annorlunda är det med borgardömet. Detta står alla materiella och intellektuella medel till buds så väl under valstriderna som när det gäller för detsamma att värna sina intressen inom parlamentet. Det förfogar ej blott över tillräckliga penningmedel utan finner också i sina led talrika bildade män med världskännedom, män som är vana att förvalta stora samhällliga organisationer, män som gjort lagkunskap och talkonst till en livsuppgift: advokater och professorer. Ingen annan klass har hittills nått upp till bourgeoisin, varför denna in på sista tiden behärskat parlamenten, och parlamentarismen har visat sig som det ändamålsenligaste och verksamaste medel för densamma att trygga sitt herravälde i samhället och politiskt göra sig till godo de lägre klassernas kraft.

Proletariatet intar gentemot parlamentarismen en något gynnsammare ställning än bönder och småborgare. Vi har redan sett, hur det moderna produktionssättet höjer proletären samt väcker hans törst efter vetande samt förståelse för företeelsernas helhet och för stora frågor av allmän betydelse. Redan därigenom blir han som politiker överlägsen småborgare och bönder. Han är lättare i stånd att fatta partiprinciper, han lutar åt en principiell politik utan biinflytande av ögonblicksstämningar samt personliga eller lokala intressen. De levnadsförhållanden, vari han befinner sig, tvingar honom också att förena sig med sina kamrater i stora massor och enhetligt tåga fram. Hans levnadsförhållanden fostrar hos honom en sträng disciplin, som han fordrar lika mycket av sina förkämpar som den fordras av honom. Och verksamheten i eller för arbetareorganisationen är en förträfflig parlamentarisk skola, som vänjer vid parlamentariska former samt bildar talare, lagkunniga och organisatörer.

Proletariatet är för den skull i stånd att bilda ett eget av andra klasser oberoende parti, vilket

ännu ej bildats av småborgare och bönder och väl aldrig heller skall lyckas dem. Det förstår också mycket väl att kontrollera sina talesmän och tillgodogöra sig deras duglighet för sina intressen, och det finner allt mer inom sina egna led män, som är dugliga att framgångsrikt företräda detsamma som ombud i parlamenten.

Då proletariatet som självmedveten klass tar del i striderna om parlamenten och särdeles valen, börjar också parlamentarismen att ändra sitt förra väsen. Den upphör att vara blott ett härskaemedel för storborgardömet. Just dessa strider visa sig som det mäktigaste medlet att väcka på proletariatets ännu likgiltiga lager och hos dem ingjuta tillförsikt och förhoppning. De visa sig som det mäktigaste medlet att allt fastare hopsvetsa de olika proletärlagren till en enhetlig arbetarklass och slutligen också som det mäktigaste proletariatet ännu till buds stående medel att påverka statsmakten sig till fördel och avtvinga den de medgivanden, som på ett visst skede kunna vinnas. Korteligen, dessa strider tillhöra de verksammaste hävstångarna att lyfta proletariatet ur dess ekonomiska, samhälleliga och moraliska förfall.

Arbetarklassen har sålunda ej blott icke orsak att hålla sig borta från parlamentarismen; den har tvärtom all anledning att överallt på det kraftigaste verka för parlamentets stärkande gentemot statsförvaltningen och för stärkandet av sin egen representation i parlamentet. Jämte *föreningsrätten* och *tryckfriheten* bildar den *allmänna rösträtten* ett livsvillkor för proletariatets lyckliga utveckling.

7. Arbetarepartiet

Ej i alla länder äger arbetarklassen dessa livsvillkor utan överallt råder en benägenhet att inskränka vad den vunnit. Det krävs långa och dyrbara strider för den att nå de behövliga politiska rättigheterna. I början underlättas dess kamp genom tvedräkt bland de besittande klasserna själva, och så länge arbetarna ej höjt sig till en egen klasspolitik, betraktas de i regeln blott som "valboskap", vilken liksom bönder och småborgare endast har till uppgift att följa sina ledare i spåren. De har också ofta nog gjort denna tjänst.

Men proletariatets och storborgardömet intressen är av allt för motsatt natur för att de båda klassernas strävanden i längden skulle låta sig sammanjämka. Förr eller senare måste i varje land med kapitalistiskt produktionssätt arbetarklassens deltagande i politiken leda till att den frigör sig från de borgerliga partierna och bildar ett eget, nämligen *arbetarepartiet*.

När i något land proletariatet kommer till att ta detta avgörande steg och sålunda i viss mån avskär den navelsträng, som politiskt förenar det med det borgerliga samhället, ur vars sköte det framgår, beror framför allt på höjden av den ekonomiska utvecklingen i gällande land. Men det finns ännu en mängd betingelser, som avgör om arbetarklassens politiska självständighet skall inträda förr eller senare. Särskilt bör nämnas två: den högre eller lägre graden av arbetarklassens insikt i de politiska och ekonomiska förhållandena och de borgerliga partiernas ställning gentemot densamma. På dessa beror, om frigörelsen kommer snart eller dröjer.

Men hur olika än under inflytande av de olika betingelserna den tidpunkt blir, vid vilken de särskilda ländernas arbetarrörelse sammansluter sig till ett särskilt politiskt arbetareparti, ett är säkert: att den ekonomiska utvecklingen förr eller senare med naturnödvändighet leder dithän.

Varje politiskt parti måste sätta den politiska makten som sitt mål. Det måste eftertrakta att göra statsförvaltningen tjänstbar för sig, d.v.s. den klass' intressen som det företräder; det måste eftertrakta att bli det härskande partiet i staten. Genom att arbetarklassen organiserar sig som självständigt parti har den med naturnödvändighet satt detta mål före, och med lika nödvändighet medför den ekonomiska utvecklingen dess nående. Även härvid liksom vid lösslitandet från de borgerliga partierna beror *tidpunkten* ej blott på utvecklingsgraden av landets industriella liv, utan därvid medverkar jämväl en del andra förhållanden av nationell

och internationell natur. Även *sättet* för arbetarklassens erövring av den politiska makten kan vara mycket olika. Men det som icke kan betvivlas av någon, som följt det moderna samhällets ekonomiska och politiska utveckling, särskilt under sist förflutna århundrade, är *proletariatets statliga seger som en naturnödvändighet*. Medan detta allt mer tillväxer i antal, i moralisk och politisk kraft; medan klasskampen uppfostrar det till solidaritet och disciplin och vidgar dess synkrets; medan dess organisation städse växer i omfång och styrka; medan det på det kapitalistiska produktionssättets område allt mer blir den viktigaste och slutligen den enda arbetande klassen, av vars verksamhet hela samhället beror – under tiden smälter de mot proletariatet fientliga klasserna allt mer tillsammans i antal, förlorar märkbart i moralisk och politisk kraft och blir ej blott överflödiga utan rent hinderliga för produktionen, som under deras ledning råkar i allt hjälplösare förvirring och framkallar allt odrägligare missförhållanden.

Men proletariatet såsom den nedersta av de utplundrade klasserna – trasproletariatet utplundras ej; det hör självt till parasiterna – kan ej begagna den makt det erövrar på samma sätt som de andra klasserna förut: att lägga utplundringens börda på de andras skuldror och självt bli utplundrare. Det måste begagna makten till att göra slut på sin utplundring men därmed också *all* utplundring i samhället. Roten till utplundringen var privatäganderätten till produktionsmedlen, och proletariatet kan avlägsna den förra blott genom att upphäva den senare. Om dess *egendomslöshet* gör det *möjligt* att vinna proletariatet för denna privatäganderätts avskaffande, så *tvingar* dess *utplundring* proletariatet till detta avskaffande och till att i stället för den kapitalistiska produktionen sätta den samhälleliga.

Vi har förut visat, att denna samhälleliga produktion icke kan vara varuproduktion i dess vanliga bemärkelse. Den måste i stället för marknaden ha det allmänna behovet till mål och kontrollant. Den *socialistiska* produktionen blir således den nödvändiga följd av proletariatets seger. Om man ej medvetet strävar dithän, leder dock utvecklingens gång dit, kanske efter mångfaldiga missgrepp, missförstånd och onödiga offer, men säkert och oemotståndligt. Den ekonomiska ställningen i det nutida samhället med dess karteller och truster pekar med nödvändighet ut vägen.

Märkligt vore om det segrande proletariatet skulle försöka sträva mot utvecklingen. Allt förenar sig för att göra det kämpande partiet ytterst tillgängligt för de socialistiska satsarna. Socialismen är för proletären intet olycksbud, utan ett ljuvligt och glatt budskap, ett nytt evangelium. De nu härskande klasserna kan icke erkänna socialismen utan att begå moraliskt självmord. Men proletariatet hämtar ur densamma nytt liv, ny kraft, ny entusiasm, nya förhoppningar. Och en sådan lära skulle det i längden ställa sig likgiltigt eller avvisande emot!

Där det kommer till bildande av ett självständigt arbetarparti, uppträder förr eller senare socialistiska tendenser, om de ej förut finnas där. Det uppstår ett socialistiskt arbetarparti: *det blir socialdemokrati*.

Proletariatets klasskamp har till sitt naturliga mål den socialistiska produktionen; den kan ej upphöra förrän detta mål är hunnet. Och lika visst som en gång proletariatet blir den härskande klassen i staten, lika viss är socialismens seger.

8. Arbetarrörelsen och socialismen

Socialisterna har inte från början fattat den roll, som det kämpande proletariatet är kallat att spela i den socialistiska rörelsen. De förmådde det naturligtvis ej, så länge det icke fanns ett kämpande proletariat. Socialismen är äldre än proletariatets klasskamp. Den är lika gammal som proletariatets uppträdande som massföreteelse, och dess första, då enda rot var det *medlidande*, som de högre klassernas filantroper kände för de fattiga och elända. Socialismen var den borgerliga filantropins karaktärsfullaste, långsyntaste och mest storartade uttryck, men

som det ej fanns några klassintressen, som då kunde väcka socialisterna till kamp för sina mål, så trodde man nu endast, att man genom fredlig övertalning skulle kunna förmå de rike och mäktige att lämna medel till grundlig lindring av eländet, till framställande av ett ideellt samhälle.

Först under de första tiotalen av det gångna århundradet började proletariatet att ge ifrån sig tecken till ett självständigt liv. På trettioalet finner vi redan i Frankrike och synnerligen i England en kraftig arbetarrörelse. Men socialisterna stod oförstående gentemot densamma. De ansåg det ej möjligt, att de fattiga, okunniga och råa proletärerna någonsin skulle kunna nå till den moraliska höjdpunkt och samhälleliga makt, som erfordras för att genomföra socialistiska strävanden. Men det var ej blott misstro, som de kände gentemot arbetarrörelsen. Denna blev dem också obekvämt, medan den berövade dem ett verksamt skäl nämligen att socialismen skulle vinna borgarklassen genom upplysning. Arbetarrörelsen gick ut från förutsättningar, som gick i motsatt riktning mot denna tankegång. Och därtill kom, att klasskampen mellan proletariat och storborgardöme förbittrade detta senare emot de uppåtsträvande proletärerna. Dessa förvandlade sig i dess ögon från beklagansvärda offer, som måste hjälpas, till förkastat pack, som skulle undertryckas och slås ned. Huvudroten till de borgerliga klassernas socialism, medlidandet med de arma och elända, började att förtorka. Även de socialistiska lärorna föreföll den uppskrämda bourgeoisin ej längre som en harmlös leksak utan som ett högst vådligt vapen, som kunde råka i massans händer och därigenom anstifta utsäglig skada. Korteligen, ju mer arbetarrörelsen växte, desto svårare blev socialistisk propaganda i de härskande klasserna och desto fientligare ställde sig dessa gentemot socialismen.

De borgerliga socialisternas avvisande hållning gentemot arbetarrörelsen blev naturligtvis ej heller utan inflytande på dennas ställning gentemot socialismen. När den uppåtsträvande delen av proletariatet i sin kamp ej från dessa socialister vann något understöd utan motstånd så måste ju lätt misstro och ovilja mot alla icke socialistiska läror insmyga sig. Detta främjades genom den bildningsbrist och tanklöshet, som vid arbetarrörelsens uppkomst härskade även bland de kämpande proletärerna. Deras synvidds begränsning försvårade uppfattningen av socialismens slutmål, och de saknade ännu ett enhetligt och klart medvetande om klassens samhälleliga ställning och uppgift. De kände blott en dunkel klassinstinkt, som lät dem ställa sig misstrogn mot allt, som kom ifrån borgarklassen, sålunda också mot den dåvarande socialismen och borgerliga filantropin i allmänhet.

Men arbetarklassens bästa huvuden vände sig dock allt mer, så snart de blev bekanta med socialismens läror, till denna, men just på grund av den nämnda kampen förvandlade sig hos arbetarna de borgerliga svärmarnas fridsamma socialism till en våldsamt revolutionär socialism, som skulle genomföras, ej genom ingripande av de övre folklagrens bästa element, utan med arbetarnävar.

Men ej heller denna ursprungliga socialism hade någon förståelse för arbetarrörelsen; även denna stod fientlig gentemot klasskampen, åtminstone dess högre, politiska form, huvudsakligen på grund av den bristande vetenskapliga insikt, som på detta skede måste vara ett utmärkande drag hos proletariatet. Så måste också den ursprungliga arbetarsocialismen bära alla utopismens väsentliga särmärken. Den hade ingen aning om den ekonomiska utveckling, som alstrar de materiella grundämnena för den socialistiska produktionen och genom klasskampen låter den klass växa till och mogna, som är kallad att bemäktiga sig dessa grundämnen och ur dem utdana det nya samhället. Vi har förut sett, i vilken villfarelse de var fångna, då de trodde sig genom en omstörtning, som skulle grusa det gamla och lämna plats för en ny "sammällsbyggnad", kunna efter en förut uppgjord plan "bygga upp" ett nytt samhälle. Inom denna tankevärld fanns det intet rum för klasskampen. De proletäriska utopisterna kände allt för bittert det elände, vari de levde, för att ej otåligt längta efter dess snabbaste avlösning. De ansåg sig ej ha tid att vänta på, de trodde ej på att klasskampen små-

ningom skulle kunna höja proletariatet och sätta det i stånd till ny samhällsutveckling. De stod i arbetarrörelsens begynnelse, de proletärlager som däri deltog, var ringa, och bland dessa få kämpande proletärer fanns blott enstaka personer, som hade mer i ögonsikte än tillvaratagandet av sina ögonblicksintressen. Att försöka fostra den stora massan av befolkningen till socialistiskt tänkande syntes hopplöst. Så drömde dessa ursprungliga socialister, att arbetarklassens räddare skulle bli *eländet*, som tvingade de betryckta arbetarlagren till förtvivlade utbrott, vilka skulle bereda rum för nya samhällsförhållanden. Men den, som såg räddningsmedlet i allt mera skärpt elände, måste också anse varje form av klasskamp, som ej gick ut på den fortast möjligt följande omstörtningen av det bestående, såsom varken mer eller mindre än *ett förräderi mot mänsklighetens sak*.

Det var egentligen i medlet av förra århundradet, som denna lära dök upp, och den är ännu ej utdöd. Den kommer igen hos varje arbetare och varje arbetarlagren i olika land, som reder sig till att inträda i det kämpande proletariatets led och har nått till kännedom om sitt förnedrande och olyckliga läge samt fyllts med socialistiska strävanden men saknar klar insikt i de samhälleliga förhållandena och ej tilltror sig kraft till en uthållig klasskamp. Och då alltjämt nya proletärlager dyker upp ur den dy, vari den ekonomiska utvecklingen pressat ned dem, och då alltjämt nya land hemfaller åt det kapitalistiska produktionssättet och proletäriseringen, kan denna tanke från de ursprungliga utopiska arbetarsocialisterna lätt åter uppträda. Det är en barnsjukdom, som hotar varje ung proletär-socialistisk rörelse, som ej hunnit förbi utopismen.

Man betecknar nu för tiden detta slags socialistisk åskådning som anarkism, men den är visst icke nödvändigtvis förknippad med denna. Då den ej härflyter ur klar insikt utan blott ur instinktlik uppresning mot det bestående, så kan den förenas med de mest olika teoretiska åskådningar. Men nog är det sant, att på sista tiden det ursprungliga proletariatets råa och våldsamma socialism och de förfinade småborgarnas ofta mycket känslamma, veka och fridsamma anarkism gärna träffas, då med alla sina djupgående skiljaktigheter de har ett gemensamt, nämligen hatet till den följdriktiga klasskampen, särdeles dess högre form, den politiska kampen.

Lika litet som den borgerliga förmådde den proletariska utopiska socialismen utplåna motsatsen mellan socialism och arbetarrörelse. Väl tvingar förhållandenas makt ofta de proletariska utopisterna till deltagande i klasskampen, men med deras teoretiska hållningslöshet går ej detta deltagande ut på ett slutligt samband mellan socialism och arbetarrörelse utan på den senares utträngande. Det är en känd sak, att den anarkistiska rörelsen – detta här fattat som den proletära utopismen – överallt där den växt till en massrörelse, till en verklig klasskamp förr eller senare, trots sin skenbara radikalism slutat i en uteslutande skråmässig fackföreningsrörelse.

9. Socialdemokratin, föreningen av arbetarrörelse och socialism

Skulle socialdemokratin och arbetarrörelsen försonas och sammangjutas till en enhetlig rörelse, måste den förra trängas ut över utopismens tankekrets. Att ha fullbordat detta är den världshistoriska gärning, som tillkommer Marx och Engels, som 1847 genom sitt kommunistiska manifest lade de vetenskapliga grundvalarna för den nya, moderna socialismen eller som man nu säger socialdemokratin. De gav därmed socialismen en ryggrad och omskapade den från välmenande svärmars vakna dröm till ett allvarligt stridsämne och bevisade den vara en nödvändig följd av den ekonomiska utvecklingen. De gav det kämpande proletariatet ett klart medvetande om dess historiska uppgift och satte det i stånd att med så ringa offer som möjligt hasta emot sitt stora mål. Socialisterna har ej längre till uppgift att fritt uppfinna det nya samhället utan allenast att inom det nuvarande samhället upptäcka dess grundämnen. De har ej längre att söka proletariatets räddning ur dess elände ovanifrån utan genom att understödja klasskampen, öka dess insikt samt främja dess ekonomiska och politiska organisationer,

varigenom det kan bli i stånd att smärtfriare gå den tidpunkt till mötes, då det självt kan frigöra sig. *Socialdemokratins uppgift är att så målmedvetet och ändamålsenligt som möjligt effektivisera proletarietets klasskamp.*

Genom denna lära får proletarietets klasskamp en ny karaktär. Så länge den ej fått socialistisk produktion till medvetet mål och ej går utanför det nuvarande produktionssättets ram, rör den sig så att säga i kretsgång och kommer ej ur fläcken. Proletarietets kamp för en människovärdig tillvaro blir ett Sisyphusarbete. Ty det kapitalistiska produktionssättets nedtryckande tendenser upphävs ej av klasskampen utan hämmas i bästa fall något. Oavbrutet försiggår proletariseringen av samhällets mellanklasser, oupphörligen trängas enskilda medlemmar och hela lager av de arbetande klasserna ned i trasproletariatet, och oupphörligen hotar kapitalisternas profithunger vad de bättre ställda arbetarlagren tillkämpat sig. Varje förkortning av arbetstiden ger anledning till införing av arbetssparande maskiner och starkare pådrivning av arbetarna, varje förbättring i arbetareorganisationerna motsvaras av en förbättring i kapitalisternas organisationer o.s.v. Och därunder växer arbetslösheten, kriserna tillta i omfattning och djup, och existensens osäkerhet blir allt större och pinsammare. Den höjning i arbetarklassens läge, klasskampen medför, är mindre ekonomisk än moralisk. Proletärernas självaktning och den aktning andra klasser ägna dem stiger. De börjar känna sig jämbördiga med de bättre lottade och jämföra sitt läge med dessas, de börjar få högre anspråk på sig själva, sin bostad, sina kläder, sina kunskaper, sina barns uppfostran m.m. och begära delaktighet i alla kulturens erövringar. Och de blir allt känsligare mot förtryck och tillbakasättande.

Proletarietets moraliska lyftning är liktydig med uppvaknandet och den ständiga tillväxten av dess ”oförnöjsamhet”. Denna växer mycket fortare än de förbättringar i dess ekonomiska läge, som de nuvarande utsugningsförhållandena medgiva. Klasskampens följd kan sålunda bli allenast ett allt större missnöje hos arbetaren med hans lott, och så visar sig klasskampen till slut som ändamålslös och fruktlös, så länge den ej sträcker sig utöver det nuvarande produktionssättet. Ju högre den lyfter proletären, desto avlägsnare ser sig denne från sin strävans mål, nämligen en lugn, hans uppfattning om människovärde motsvarande tillvaro.

Först den socialistiska produktionen kan göra ett slut på missförhållandet mellan arbetarens anspråk och hans medel att tillfredsställa dem, i det den upphäver utsugningen och klasskillnaderna. Den upphäver därmed den mäktiga anledning till missnöje hos arbetaren, som ligger i hans utsugares lyx. Har blott denna anledning röjts ur vägen, då följer av sig självt, att arbetarna inskränker sina anspråk efter de medel, som finnas tillgängliga att tillfredsställa dem. Vi har förut sett, i hur hög grad den socialistiska produktionen själv ökar dessa medel.

Så länge därför proletarietets klasskamp stod i motsats till socialismen och blott avsåg att inom det nuvarande samhällets ram bereda arbetarna en bättre ställning, kunde den ej vinna sitt mål. Helt annorlunda ställer sig saken, sedan den socialistiska rörelsen sammansmält med arbetarrörelsen; nu har denna ett mål, som den synbarligen närmar sig, nu blir alla sidor av denna kamp betydelsefulla, även de, som ej omedelbarligen drar med sig praktiska följder, om de blott främja proletarietets självmedvetande och anseende, dess samhälleliga samband och disciplin. Nu blir mången skenbarligen förlorad drabbning en seger; nu betyder också varje förlorad strejk, varje avslagen lag, som skulle kunnat främja arbetarnas intressen, ett steg framåt mot förverkligandet av en människovärdig tillvaro. Och nu liknar icke det kämpande proletarietet längre en armé, som ej kommer ur stället utan blott mödosamt och med de största offer kan bevara sin ställning, nu har det blivit uppenbart för även det svagaste öga, att det är en oemotståndlig erövrare, vars segertåg ingenting kan hindra.

10. Socialdemokratins internationalitet

Socialismen i sin nuvarande form har allt ifrån sin början varit internationell. Den blev det därför att den i olikhet med de flesta åskådningar är framsprungen som en naturnödvändighet

ur den ekonomiska utvecklingen.

De internationella förbindelserna är nära och organiskt förbundna med det kapitalistiska produktionssättet. Ty dettas utveckling ur den enkla varuproduktionen hänger på det intimaste samman med världshandelns utveckling. Och denna är icke möjlig utan fredliga förbindelser mellan de enskilda nationerna; den fordrar, att köpmannen är lika trygg i ett främmande land som i eget land.

Köpmannen hyllar grundsatsen: ”ubi bene, ibi patria”, där jag skördar profit, där är mitt fädernesland. Men hans åskådning – den världsbürgerliga – utbreder sig allt mer, ju större dimensioner den kapitalistiska produktionen tar och ju mer den påverkar samhällsförhållandena. Den eviga freden blir idealet för samfolkliga förhållanden. Folkens förbrödring kommer allt närmare.

Men det kapitalistiska produktionssättet skapar de underligaste motsatser. Tendenserna å ena sidan att öka och å andra sidan att minska de ekonomiska villkorens olikhet är i lika hög grad karaktäristiska för detsamma; likaså strävandena att dels trycka ned proletariatet i det djupaste elände, dels upphöja det till den härskande klassen, och arbetet för individens fullständiga frihet å ena sidan och för hans fullständiga förslavande å andra sidan. På samma sätt går strävandet till folkens förbrödring hand i hand med stegrandet av de nationella motsatserna. Varuutbytet behöver fred, men konkurrensen skapar krig. Inom varje land råder ett evigt krigstillstånd mellan de enskilda kapitalisterna och mellan klasserna inbördes, så också mellan de olika nationernas kapitalister. Varje nation försöker vidga marknaden för sin produktion och uttränga de andra. Ju mer utvecklade världssamfärdseln är och ju nödvändigare världsfreden, desto vildare blir konkurrensen och desto större faran för fiendtligheter. Ju större den internationella samfärdseln är, desto högre blir ropet på fred och desto större – krigsfaran. Dessa skenbart vansinniga paradoxer karaktärisera utmärkt det kapitalistiska produktionstillståndet.

Proletariatet berörs blott av en av de motsatta tendenserna i det kapitalistiska produktionstillståndet, n.b. då det utvecklats till en självständig och medveten klass. I stället för motsatsen: *monopol* och *konkurrens*, som uppriver och splittrar borgardömet, finner vi blott den förra riktningen, den proletäriska *solidariteten*.

Det kapitalistiska produktionssättet har genom att göra arbetaren egendomslös löst honom från torvan. Han har intet fast hem. Där de bästa arbetsvillkoren bjudas, dit går han. Medeltidens vandrande gesäll gick för att komma åter, nutidens arbetare går och går utan att binda sig fast. Han är icke turist, utan nomad.

Liksom proletären försöker köpmannen, åtminstone inom världshandelns, att göra sig oberoende av de nationella gränserna och slå sig ner där han ser sina affärsintressen bäst tillgodosedda. Men han förlorar icke därmed sammanhanget med sitt fädernesland. Ty hans anseende i utlandet, hans ställning och möjligheter att göra affärer och drar de främmande kollegerna vid näsan, beror till stor del på betydelsen och styrkan hos den stat, som han tillhör och som skyddar honom. Köpmannen i utlandet förblir således nationalistisk. Annorlunda är det med proletären. Han är ej bortskämd av sitt land, tvärtom har i allmänhet det land, dit han emigrerar, bättre förhållanden än det egna landet. Och det ligger ej i hans kollegers intresse att sänka hans levnadsstandard och försämma hans förhållanden i övrigt, tvärtom är det för dem en fara, om de invandrande förbli lägre stående än de, ty detta hindrar dem i deras klasskamp. Det är därför t.ex. som amerikanska arbetare ej har något emot germanska emigranter, men ser med ovilja kineser och deras vederlikar. Allt eftersom klasskampens vågor börjar gå högre i de särskilda landen, börjar också vikten av den rent internationella solidariteten göra sig gällande. Motviljan mot lägre stående immigranter försvinner också samtidigt därmed. Det ena landets arbetarrörelse kan hämnas genom att kapitalisterna-maktägarna i ett annat lands

arbetares efterblivenhet söker och finner en anledning till att genom lagstiftning eller på annat sätt skada de mera framskridne. Det finns blott ett sätt att undanröja de hämmande verkningarna av efterblivenhet: att *bortta den*. Den tyske och skandinaviske arbetaren bör verka för att höja de sydeuropeiska italienares, polacker m.fl. löner. Samma intresse har de engelska gentemot de tyska och skandinaviska och de amerikanska gentemot de europeiska.

Det beroende, i vilket det ena landets proletariat står till det andras för med naturnödvändighet till en fast sammanslutning mellan de kämpande proletärskarorna i de olika länderna. Allt mer försvinner nationalhatet, allt mer lär arbetaren i de främmande kamraterna, de må tala vad språk som helst, se medkämpar för proletariatets sak. Starkast måste naturligtvis den internationella solidariteten vara mellan proletärskaror, som kämpa för samma mål med samma medel. Hur outhärlig denna solidaritet är, har författarna till det kommunistiska manifestet visat. De vände sig till *proletärer i alla land* och slutade med uppmaningen: ”Förenen eder!” Och den organisation i vars namn det utsändes, var *internationellt, ”kommunisternas förbund”*.

Krossandet av de revolutionära rörelserna av 1848 och 1849 gjorde slut på detta förbund, men med arbetarrörelsens återuppvaknande på 1860-talet levde det åter upp i *Internationalen* (1864), vars själ var Karl Marx. Den hade till uppgift icke blott att väcka den internationella solidaritetskänslan hos alla länders arbetare utan också att ge dem ett gemensamt mål och föra dem in på en gemensam väg dit. Den förra uppgiften har den löst, på den andra har den delvis strandat. Anhängarna av den borgerliga, småborgerliga och primitivproletäriska utopismen – så talrika för 20-30 år sedan – sprängde Internationalen, då de såg att dess väg gick ren och klar till socialismen, och Pariserkommunens fall 1871 och förföljelserna efteråt i de olika landen gjorde alldeles slut på den.

Men den internationella solidaritet, som den skapat, lät ej döda sig.

Sedan har det kommunistiska manifestets tankar trängt in hos alla länders proletärer. Överallt är klasskampens sammansmältande med den moderna socialismen redan färdigt eller på god väg. Det internationella medvetandet blev allt mäktigare, och det behövdes blott en yttre anledning för att låta tanken ta form.

Detta skedde som bekant på hundraårsdagen av Bastiljens stormning på den internationella kongressen i Paris 1889. Kongressen i Bryssel 1891 bekräftade ånyo proletariatets internationalitet, som dessutom varje år får sitt uttryck i *förstamajfirandet*.^{*} Icke enstaka tänkare och svärmare är det som samlas på dessa kongresser – såsom det är fallet på bourgeois fredskongresser – utan representanter för miljoner av arbetande män och kvinnor. Varje majdemonstration visar, att det är folket, som satt sig i rörelse till en internationell solidaritet, som protesterar mot kriget och som förklarar, att de s.k. nationella motsatserna icke är folkens utan blott deras *utplundrades*. En sådan internationell sammanslutning, ett sådant utjämmande av klyftan mellan folken har världen aldrig tidigare sett.

11. Socialdemokratin och folket

Ursprungligen är socialdemokratin i hela sitt väsen ett samfolkligt parti. Men den har samtidigt en tendens att allt mer bli ett nationellt, d.v.s. ett folkparti i den mening, att den kommer att representera ej blott de industriella lönearbetarna utan samtliga arbetande och utsugna lager, alltså det stora flertal, som man vanligen benämner ”folket”. Vi har sett, att det industriella proletariatet har en tendens att slutligen bli den enda arbetande klassen; vi har påvisat att de andra arbetande klasserna i levnadsförhållanden och arbetsvillkor blir allt mer

---

^{*} Och år 1904 vid en ny kongress, under det Ryssland och Japan ligga i mördande kamp, räckte Rysslands och Japans representanter under allmän hänförelse varandra handen som bröder. En världshistorisk tilldragelse! Ö.a.

lika proletariatet, och slutligen vet vi, att det senare är det enda bland de arbetande klasserna, som allt mer tillväxer i kraft, intelligens och målmedvetande, att det allt mer blir den medelpunkt, kring vilken de andra klasserna alltjämt sammankrympande återstoder gruppera sig. Dess känslor och tankegång blir allt mer bestämmande för småfolket. I samma mån som lönearbetarna överta ledningen, blir arbetarepartiet ett folkparti, och i samma mån som arbetarna i smånäringsarna finner, att de eller åtminstone deras barn är hemfallna till nedsjunkande i proletariatet och att det för dem ej finns annan räddning än hela proletariats frigörelse – från detta ögonblick måste de i socialdemokratien se den naturliga representanten för sina intressen.

Men socialdemokratien företräder hela småfolket ej blott i framtiden utan i det *nuvarande samhället*. Såsom det understa lagret av de utsugna grupperna kan det befria sig från utsugningen endast genom att göra slut på denna, är för den skull dess svurna fiende, i vilken form den må uppträda och är *alla* utsugnas och förtrycktas förkämpe.

Vi har förut talat om ”Internationalen”. Det är betecknande, att anledningen till dess bildande var en proletär meningsyttring till förmån för det emot tsarismens ok sig resande Polen och dess första adress efter dess konstituerande var en lyckönskningsskrivelse till presidenten Lincoln, inneslutande arbetarklassens sympatier för den fullbordade slavbefrielsen samt slutligen att den var den första i England bestående och av engelsmän sammansatta organisation, som kraftigt uppträdde för de av Englands härskande klasser misshandlade irländarna. Varken den irländska eller polska rörelsen eller slavbefrielsen hade direkt någonting att göra med lönearbetarnas direkta klassintressen.

Gentemot påståendet, att socialdemokratien skulle ha något intresse att undantränga eller utrota smånäringsarna, må anmärkas, att det ej är socialdemokratien, som *gör* den ekonomiska utvecklingen. Smådriftens undanträngande genom stordriften förrättas av kapitalismen på det grundligaste utan socialdemokratiens åtgärd. Nog är det sant, att denna ej äger någon anledning att hålla igen, men att försöka hämma den ekonomiska utvecklingen vore ej heller att verka för småbönders och småhantverkarens ekonomiska intressen. Ty alla sådana försök är dömda att stranda och på sin höjd leda till skada i stället för nytta. Men om också smådriftens undergång är oundviklig, så är det ej oundvikligt, att den skall ske under de ohyggliga former, som nu fallet är. Socialdemokratien har inte det ringaste intresse av att småbönder och småhantverkare förfaller utan alldeles tvärtom. Ty ju djupare sjunkna de kretsar är, ur vilka proletariatet rekryteras, desto svårare blir det att höja dessa rekryter så mycket, att de är dugande och villiga att inträda i det *kämpande* proletariats led. Ju mer befriad från behov, ju mera van till ändlöst arbete, som bonden eller hantverkaren är, desto motståndslösare visar han sig, när han sjunkit ned i proletariatet, desto mer låter han missbruka sig, och desto mera skadar han sålunda genom sin konkurrens. Delvis på grund av dessa synpunkter måste hos proletariatet ammas en känsla av solidaritet med de sjunkande arbetarlagren och en strävan att, utan att det får ske på det kämpande proletariats egen bekostnad, kämpa för *förbättringar* och *lättnader* åt småbönder och småhantverkare. Därför uppställer också socialdemokratien ett *nutidsprogram* och ett *kommunalprogram*, som går ut på att från de besittande klasserna tillkämpa de egendomslösa, ”folket”, fördelar, som kommer alla de senare till godo, på samma gång de står i samklang med den ekonomiska utvecklingen i allmänhet.

Att närmare ingå på hithörande punkter ligger ej inom planen för detta arbete; endast några påpekningar må lämpligen avsluta detsamma.

Först och främst visar sig, att blott en del av fordringarna i nutids- och kommunalprogrammen är rena arbetarkrav, d.v.s. sådana, som uppställts uteslutande i löneproletariats intresse. Största delen av dem röra sig däremot på området av intressen, som proletariatet har

gemensamma med den arbetande befolkningens andra lager. Många av dessa krav har redan den borgerliga demokratin uppställt; de andra kan blott socialdemokratin uppställa i sin egenskap av *det enda* antikapitalistiska partiet, och ej ens de borgerligt-demokratiska fordringarna frambäras av något annat parti med samma eftertryck som just av denna. Den försöker höja småfolkets levnadsplan och lätta dess bördor genom avskaffande av indirekta skatter, genom att avvälta den största skattebördan på de rike medels en progressiv inkomstskatt, genom avskaffande av de stående härarna, genom avlägsnande av det därmed på det närmaste förknippade statsskuldväsendet, genom statskyrkornas avskaffande o.s.v. Den försöker lära småfolket att leva tankens liv, samtidigt med att ge ekonomiska lättnader, i det den fordrar ej blott kostnadsfri folkskoleundervisning, som motsvarar alla den moderna kulturens anspråk, utan också fria undervisningsmedel och skolbarnens bespisning på det allmännas bekostnad. Och den vill bereda småfolket fri, tillräcklig läkarhjälp och sjukvård, fria rättegångar och fri rättshjälp.

Blott åtgärder som går i denna riktning, är i stånd att inom det nuvarande samhället förbättra ställningen för de självständiga arbetarna inom smådriften så mycket, som det överhuvud är möjligt. Att med deras efterblivna produktionssätt försöka hjälpa dem som *producenter* strider emot den ekonomiska utvecklingen och kan ej genomföras. Lika omöjligt är det att lyfta dem alla eller ett större antal till kapitalister. Småfolkets massa kan bispringas endast i dess egenskap av *konsumenter*. Och dock är det de klasser, som skenbarligen är mest välsinnade mot bönder och småhantverkare, vilka mest belasta dem som konsumenter, medan den utlovade höjningen i deras näringsläge förblir ingenting annat än spegelfäkteri.

Småböndernas och småhantverkarnas höjande som konsumenter står ej i strid med den ekonomiska utvecklingen utan främjar den, ty ju bättre deras läge blir som konsumenter, ju högre deras levnadsplan, deras fysiska och andliga anspråk, deras insikt, desto förr skall de upphöra att försöka kampen mot stordriften medels *svältkonkurrens* och direkt tåga in i de ”oförnöjda” målmedvetna proletärernas led samt därigenom påskynda deras seger.

Småbönder och småhantverkare har inom det nuvarande samhället aldrig varit fullt i stånd att värna sina intressen och kan det mindre nu än någonsin. De måste sluta sig samman med andra klasser. Deras genom privategendomen alstrade drifter kasta dem i armarna på de högre besittande klasserna, för vilka emellertid småfolkets *välstånd* är likgiltigt men som alltid är till hands att belasta dem som konsumenter och som i övrigt använda dem som valboskap, dels av egna rent partipolitiska bevekelsegrunder, dels av ännu djupare liggande skäl. Ty de vet mycket väl, att småbönders och småhantverkares privategendom nu bildar det starkaste stödet för privategendom över huvud och därmed också för den utsugning, som de utöva. De *önska* att bibehålla bönder och hantverkare, de lova dem det också, men i själva verket gör de allt, som står i deras makt att utvidga stordriftens herravälde och undertrycka bondens och hantverkets produktion.

Helt annorlunda ställer det sig mellan dessa slags arbetare och socialdemokratin. Denna kan visserligen ej träda i skrankorna för smånäringsarnas vidmakthållande, men den har ej heller någonting därav att frukta. Det är kapitalisterna och de stora jordägarna, ej proletärerna, som expropriera hantverkare och bönder. Proletariatets seger är i stället, som vi förut sett, det enda medlet att göra ett slut på dessa expropriationer. Men som konsumenter har smånäringsarnas fria arbetare samma intressen som proletärerna. De har för den skull all anledning att genom förbund med dessa, d.v.s. genom anslutning till socialdemokratin, tillvarata sina intressen.

Man kan visserligen ej vänta, att detta medvetande allt för hastigt skall utbreda sig bland dem. Men redan har dock de bästa och de stridbaraste småborgarnas och böndernas flykt ur de borgerliga partierna börjat, ej för att undkomma striden i och för sig utan för att undfly de evinnerliga småstriderna om en erbarmelig tillvaro och i stället ansluta sig till den jättelika,

världsskakande kampen för ett nytt samhälle, som skall lämna alla sina medlemmar tillgång till den moderna kulturens erövringar, kampen för hela befrielsen av kulturmänskligheten och i övrigt hela mänskligheten ur det samhälles tvång, som hotar att undertrycka den.

Ju outhärdligare det bestående produktionssättet blir, ju uppenbarare det hastar mot sin bankrutt och ju oskickligare de nuvarande partierna visa sig att avlägsna de fruktansvärt växande samhälleliga missförhållandena, ju haltlösare och principlösare de blir, dessa partier som allt mer krympa samman till grupper av personligen intresserade politiker, desto talrikare skall medlemmarna av de icke-proletäriska klasserna strömma till socialdemokratin och hand i hand med det oemotståndligt framträngande proletariatet bära dess fana till seger och triumf.